

Lunds universitet

Historiska institutionen

HIS S33

Examinator: Yvonne Maria Werner

Handledare: David Larsson Heidenblad

Seminarium: 10-06-2019, kl. 14:15-16:00, LUX:A331

Den cirkulerande raskunskapen

**Interaktionen mellan rasbiologiska institutet och allmänheten
1922-1935, sedd ur ett kunskapshistoriskt perspektiv**

Abstract

In recent years, history of knowledge has been established as a new theoretical field in the study of history. An important perspective in this field is the theory of circulation of knowledge, according to which knowledge should be studied through its movement between different spheres in society – movement that, furthermore, contributes to changing this knowledge. A promising line of inquiry in this theory, which so far has been neglected, seems to be a more systematic approach towards the ways in which the traditional academic elites have cooperated with members of the general public; how knowledge has been created and spread through interaction between what in this thesis is called professional and non-professional knowledge actors. Even though one of the main objectives of the history of knowledge is to focus on actors other than the members of these elites, the role non-professionals have played in circulation processes is still under-studied.

In order to test and possibly develop the theory along these lines, it is being applied to the different forms of interaction between the Swedish general public and the State's Institute for Race Biology – an institution, funded by the Swedish government, that carried out research on eugenics – that took place in the period 1922-1935, and especially around the Stockholm Exhibition of 1930. Prior research on the history of this institute has shown that its personnel – professional knowledge actors – regularly corresponded with amateurs – non-professional ditto – interested in different aspects of eugenics. So far, though, this interaction has not been studied as a phenomenon, nor has any theoretical implications of it been formulated. Thus, this study has two main objects: to test and develop the theory of the circulation of knowledge and, at the same time, to contribute to the research on the activities of the State's Institute for Race Biology and on Swedish eugenics in a broader sense.

The results of this thesis show that the interaction was of two different kinds. On the one hand, there were individuals who wanted to *contribute to the institute's research*, through the acts of sending source material (genealogical or photographic), informing about families that were notable for hereditary diseases or sharing the results of private research (mainly of the genealogical kind). On the other hand, there were those who sought to assist the institute in *spreading the knowledge about eugenics in society*; this mainly through distributing the books that were published by the institute, but also by giving lectures on eugenics or related subjects – lectures to which the institute usually borrowed its own image projector slides.

The results described above can be seen as good examples of circulation of knowledge, since they all represent different ways in which knowledge about eugenics moved through Swedish society and became the subject of change because of it; how it was generated, negotiated and recreated in the meeting between the institute's personnel and members of the general public. Knowledge about eugenics, therefore, was not something that only originated in the institute and then was spread out into society – on the contrary, as often as not it was created somewhere in between, through joint efforts of professional and non-professional actors.

These findings have important implications for the theory being applied. In effect, they show that putting emphasis on the interaction between professional and non-professional actors in the study of knowledge production has great potential. In focusing on the role non-professional actors have played, the inner dynamics of the circulation processes become visible, and at the same time, focusing on circulation processes gives individuals outside of the academic elites the kind of theoretical recognition that they have so far lacked in the history of knowledge. What is more, it becomes clear that these circulation processes have a tendency of reinforcing and sustaining themselves – that circulation creates further circulation – which is another aspect of the theory that has not been stressed enough in previous research.

Keywords: history of knowledge, circulation of knowledge, professional/non-professional actors, interaction, eugenics, Statens institut för rasbiologi (the State's Institute for Race Biology), the Stockholm Exhibition of 1930.

Innehåll

Inledning	1
Syfte och frågeställningar	4
Bakgrund.....	7
Statens institut för rasbiologi.....	7
Stockholmsutställningen 1930	8
Den rasbiologiska avdelningen på <i>Svea Rike</i>	9
Tidigare forskning.....	11
Teori.....	21
Material	29
Metod.....	35
Analysens disposition	39
Analys	40
”En dalmålning i modern anda”: <i>Svea Rike</i> -utställningen 1930-1931.....	40
Cirkulerande raskunskap: fotografiernas väg till <i>Svea Rike</i>	41
Fotografiernas väg till <i>Svea Rike</i> : avslutande diskussion.....	45
Cirkulerande raskunskap: ”Stor-Mor i Dalom”-projektet	48
<i>Förberedelserna inför Svea Rike</i>	48
<i>Samarbetet med Aivva Uppström</i>	51
<i>Reaktioner i pressen på Stor-Morsprojektet</i>	54
<i>Allmänhetens bidrag till Stor-Morsprojektet (1930-1932)</i>	56
<i>Allmänhetens intresse för Stor-Morsprojektet (1930-1935)</i>	60
<i>Anders Westgårds’ Stor-Morsundersökningar (1931-1932)</i>	62
”Stor-Mor i Dalom”-projektet: avslutande diskussion	64
Interaktion utanför <i>Svea Rike</i> -utställningen.....	68
Bidrag till rasbiologisk forskning	68
<i>Inskickande av genealogiskt material</i>	68
<i>Tips om intressanta släkter eller familjer</i>	71
<i>Information om egna undersökningar</i>	77
Bidrag till spridning av rasbiologisk kunskap	80
<i>Lån av skioptikon- eller diabilder</i>	80
<i>Spridande av litteratur</i>	83
Interaktion utanför <i>Svea Rike</i> -utställningen: avslutande diskussion.....	86
Slutsatser	91
Vidare forskning.....	97

Käll- och litteraturförteckning	99
Förkortningar	99
Källor	99
Arkivmaterial	99
<i>Rasbiologiska institutets arkiv</i>	99
<i>Rasbiologiska institutets fotografiska arkiv</i>	100
Fotografier i album	100
Fotografier i mappar och kuvert	100
<i>Herman Lundborgs brevsamling</i>	101
Tryckta källor	101
Litteratur	101
Bilagor	108
Bilaga 1: bilder	108
Fig. 1:	108
Fig. 2:	109
Fig. 3:	110
Fig. 4	111
Fig. 5	112
Fig. 6	113
Fig. 7	114
Fig. 8	115
Fig. 9	116
Bilaga 2: till rasbiologiska institutet inskickade fotografier 1930-1931	117
Kuvert 4, <i>Folkskolelärare och lärarinnor</i>	117
Kuvert 5, <i>Författare m.m.</i>	117
Kuvert 7, <i>Högre ämbetsmän och civilmilitärer</i>	118
Kuvert 8, <i>Jordbrukare</i>	118
Kuvert 10, <i>Läkare</i>	119
Kuvert 12, <i>Militärer</i>	120
Kuvert 14, <i>Professorer</i>	122
Kuvert 15, <i>Präster</i>	122
Kuvert 17, <i>Sjuksköterskor</i>	123
Kuvert 34, <i>Militärer</i>	124
Kuvert 36, <i>Professorer</i>	124
Kuvert 40, <i>Studenter</i>	124

<i>Högre ämbetsmän. Från 1931 års utställning (onumr.)</i>	124
Bilaga 3: till institutet inkomna skrivelser som rör inskickade fotografier 1930-1931	125
SIFR E2:9 (UUA)	125
SIFR E2:10 (UUA)	125

Inledning

Under de senaste åren har kunskapshistoria etablerat sig som ett nytt fält inom historievetenskapen i ett flertal länder.¹ Detta gäller även för Sverige, där det har särskilt många anhängare vid Lunds universitet.² Fältet innehåller många olika teoretiska infallsvinklar, men gemensamt för dem alla är att det som står i fokus är studiet av *kunskap som ett historiskt fenomen*, det vill säga av vad som ansågs vara kunskap i det förflutna; detta framför allt i motsats till det snävare begreppet vetenskap, som är vidhäftat med vissa sanningsanspråk. En teori inom fältet som har trätt fram som en av de mer tongivande är den om det fenomen som kallas *kunskaps-cirkulation*.³ Den grundläggande tesen inom denna är att kunskap är ett fenomen som inte enbart skapas av experter och därefter sprids ut i samhället genom så kallad ”nedsippning” (eller ”enkel diffusion”, för att använda en mer teknisk term), utan något som ständigt *rör sig mellan olika delar av samhället och* – vilket i sammanhanget är viktigt – *förändras genom denna rörelse*.⁴

En aspekt som ofta lyfts fram som utmärkande för det kunskapshistoriska perspektivet i allmänhet och för kunskaps-cirkulation i synnerhet är att de kan bidra till att belysa aktörer i det förflutna, som på olika sätt har bidragit till produktion och spridning av kunskap, men som inte tillhörde den akademiskt bildade eliten. En genomgång av befintliga studier av kunskaps-cirkulation ger förvisso vid handen, att det redan finns ett antal som på olika sätt behandlar den roll som i tidigare forskning tämligen anonyma individer har haft i sådana cirkulationsprocesser.⁵ Dock saknas det ännu ett samlat grepp på kunskapsutbyte mellan akademisk elit och det som, bland andra, idéhistorikern Johan Kärnfelt kallar för

---

¹ Secord, James, ”Knowledge in Transit”, *Isis* 95 (4), 2004, s. 654-672; Sarasin, Philipp, ”Was ist Wissensgeschichte?”, *Internationales Archiv für Sozialgeschichte der deutschen Literatur* 36 (1), 2011, s. 159-172; *Nach Feierabend: Zürcher Jahrbuch für Wissensgeschichte* 7, 2011; Lässig, Simone, ”The History of Knowledge and the Expansion of the Historical Research Agenda”, *Bulletin of the German Historical Institute* 59, 2016, s. 29-58; Burke, Peter (2016), *What is the History of Knowledge?*, Cambridge: Polity Press; Daston, Lorraine, ”The History of Science and the History of Knowledge”, *KNOW* 1 (1), 2017, s. 131-154.

² Östling, Johan, ”Vad är kunskapshistoria?”, *Historisk Tidskrift* 135 (1), 2015, s. 109-119; Larsson Heidenblad, David, ”Framtidskunskap i cirkulation: Gösta Ehrens värds diagnos och den svenska framtidsdebatten, 1971-1972”, *Historisk Tidskrift* 135 (4), 2015, s. 593-621; Östling, Johan och Larsson Heidenblad, David, ”Cirkulation – ett kunskapshistoriskt nyckelbegrepp”, *Historisk Tidskrift* 137 (2), 2017, s. 269-284; Östling, Johan, Sandmo, Erling, Larsson Heidenblad, David, Nilsson Hammar, Anna och Nordberg, Kari H. [red.] (2018), *Circulation of Knowledge: Explorations in the History of Knowledge*, Lund: Nordic Academic Press.

³ Sarasin (2011), s. 164; *Nach Feierabend* 7, 2011; Larsson Heidenblad (2015); Östling och Larsson Heidenblad (2017); Östling, Sandmo, Larsson Heidenblad, Nilsson Hammar och Nordberg [red.] (2018).

⁴ Sarasin (2011), s. 166.

⁵ Se kapitlet *Teori* nedan.

”kunskapsbildningens fotfolk”.⁶ En mer systematisk studie av sådan interaktion – mer specifikt av den agens som detta ”fotfolk” eventuellt kan ha besuttit i kunskapsproduktionsprocesser – skulle bidra till att utveckla teorin om kunskaps-cirkulation och visa på hur denna praktiskt kan tillämpas på historiskt källmaterial.

I syfte att genomföra en sådan studie förefaller det lämpligt att tillämpa teorin på ett empiriskt material, i vilket det redan är känt att kunskapsutbyte mellan experter och allmänhet förekommer i riklig mängd. Ett sådant material är den korrespondens som finns bevarad i rasbiologiska institutets arkiv samt i dess förste chef Herman Lundborgs privata brevsamling. Det är nämligen sedan tidigare känt att det under Lundborgs tid som chef för institutet, 1922-1935, var långtifrån ovanligt att privatpersoner exempelvis skänkte fotografier och släktforskningsresultat, som var tänkta att bidra till den rasbiologiska forskningen.⁷ Särskilt vanligt var detta i samband med de offentliga utställningar som Lundborg ordnade, exempelvis 1919 års folktypsutställning men även den rasbiologiska avdelningen på Stockholmsutställningen 1930 – av vilka den förstnämnda för övrigt redan har blivit föremål för en försvarlig del forskning, men inte den sistnämnda. Hittills har dock ingen studie av svensk rasbiologi försökt ta ett samlat grepp på denna interaktion och studerat den som ett enhetligt fenomen – något som teorin om kunskaps-cirkulation skulle kunna underlätta. Föreliggande uppsats kommer alltså att ha två sammanhängande syften: dels pröva och utveckla nämnda teori och på samma gång bidra med ny kunskap kring ett ämne, om vilket det redan finns en stor mängd forskning. En studie av cirkulerande raskunskap ska förhoppningsvis kunna säga något om bägge, raskunskapen såväl som själva cirkulationen. Föremålet för uppsatsen, Statens institut för rasbiologi, upprättades den 13 maj 1921 efter beslut av riksdagen, inledde sin verksamhet efter årsskiftet 1922 och existerade därefter fram till 1958, då det bytte namn och uppgick i institutionen för medicinsk genetik vid Uppsala universitet⁸; 1922 utgör därför en naturlig borte avgränsning. På grund av utrymmesskäl kommer det dock inte vara möjligt att behandla hela perioden 1922-1958, varför vissa avgränsningar måste göras.

---

⁶ Kärnfelt, Johan (2018b), ”Cirkulation och mediering”, i Kärnfelt, Johan, Grandin, Karl och Jülich, Solveig [red.], *Kunskap i rörelse: Kungl. Vetenskapsakademien och skapandet av det moderna samhället*, Göteborg och Stockholm: Makadam förlag, s. 381.

⁷ Detta framgår i all synnerhet av idéhistorikern Gunnar Brobergs klassiska verk om institutet: se Broberg, Gunnar (2002 [1995]), *Statlig rasforskning: En historik över Rasbiologiska institutet*, Lund: Ugglan, s. 29-30, 34-35, 48-49, 57-58.

⁸ Broberg (2002 [1995]), s. 11, 82.

Lennart Lundmark, författare och journalist med bakgrund som historiker, menar att institutets historia kan delas in i tre perioder:

Den första omfattade åren 1922-1927. Då försökte institutet kartlägga svenska folket med i stort sett samma metoder som användes under 1800-talet. Under period två, mellan 1928 och 1935, slutade institutet i stort sett att ägna sig åt den svenska befolkningen. Allt arbete koncentrerades till Herman Lundborgs privata intresse för samer och rasblandning. Den tredje perioden inleddes 1935 då Lundborg gick i pension. Då fick institutet en chef som var motståndare till rasforskning – Gunnar Dahlberg.⁹

Underförstått skulle sedan Dahlbergs linje – som i motsats till den forskning Lundborg förestod var inriktad på medicinsk genetik – ha präglat institutets verksamhet allt framgent.¹⁰ Att Lundborgs avgång är en milstolpe i institutets och den svenska rasbiologins historia är också något som det råder bred konsensus kring bland forskare på dessa ämnen.¹¹

Då det, som kommer att framgå av kapitlet *Tidigare forskning* nedan, dels finns ett övermått av studier kring ras- eller arvshygien under decennierna efter 1935, dels har skett ett tydligt fokusskifte från denna period i riktning mot institutets tidiga verksamhet kan en hitre avgränsning vid år 1935 anses vara motiverad. Det som ligger i fokus för denna uppsats är nämligen den interaktion mellan allmänheten och institutet som präglade Lundborgs tid som chef, men som därefter i stort sett försvann. Något som utmärkte dennes tid var nämligen ett stort mått utåtriktat arbete: popularisering av rasbiologiska rön, offentliga utrop och annan lobbyism, vilka i huvudsak drevs på av Lundborg, som var en skicklig mediepersonlighet. Detta förekom aldrig i samma omfattning efter chefsbytet, fastän Dahlberg förvisso inte var ointresserad av att delta i det offentliga samtalet, snarare tvärtom. I vilket fall som helst kom institutets verksamhet under honom att bli mer sluten och präglad av en inomvetenskaplig jargong. Den tid då institutet arrangerade utställningar och gav ut populariserade verk av typen *Svensk raskunskap* var över.¹² Att forskningsresultaten kom den breda allmänheten till del ansågs under denna period kanske inte som mindre viktigt, men det rörde sig inte längre om forskning som privatpersoner lätt kunde bidra med material till, även om de hade förstått och varit intresserade av den.

---

⁹ Lundmark, Lennart (2007), *Allt som kan mätas är inte vetenskap – en populärhistorisk skrift om Rasbiologiska institutet*, Stockholm: Forum för levande historia, s. 20.

¹⁰ Broberg (2002 [1995]), s. 60-76, 85.

¹¹ Se exempelvis Broberg (2002 [1995]), s. 82-87; Tydén, Mattias (2002), *Från politik till praktik: De svenska steriliseringslagarna 1935-1975*, Stockholm: Almqvist & Wiksell International, s. 27-33; Björkman, Maria (2011), *Den anfrätta stammen: Nils von Hofsten, eugeniken och steriliseringarna 1909-1963*, Lund: Arkiv förlag, s. 21-22, 130-131.

¹² Broberg (2002 [1995]), s. 72-82.

Syfte och frågeställningar

Det övergripande syftet med denna uppsats är dubbelt: å ena sidan att komplettera forskningen kring rasbiologiska institutets verksamhet under den tid då Herman Lundborg var dess chef; å andra sidan att tillämpa och möjligtvis utveckla den ännu unga teoribildning som går under benämningen *kunskaps-cirkulation*. En av de grundläggande teserna inom detta teoretiska perspektiv är att kunskap – märk väl, inte vetenskap i ordets allra strängaste bemärkelse – är någonting som *rör sig i samhället och påverkas av denna rörelse*. Kunskap skulle inte vara att betrakta som något som uppstår på ett visst ställe, säg, ett statligt vetenskapligt institut, och därefter sprids i samhället i oförändrat skick. Fastmer är det något som tillkommer genom denna spridning, som påverkas av ett ömsesidigt utbyte mellan sådana institutioner och grupperingar i samhället, eller mellan olika sådana grupperingar sinsemellan.

Kunskap bör således förstås som något i det närmaste organiskt, som utvecklas i takt med att den yttre miljön, med dess många faktorer, förändras omkring den. Det som framför allt är viktigt är dock den grundläggande tesen, att kunskap och i all synnerhet kunskapsproduktion är fenomen som inbegriper *ett stort antal människor* – och därtill människor som inte är experter inom något fält, utan som, i brist på ett bättre begrepp, av tradition brukar benämnas ”amatörer”. Det är framför allt med utgångspunkt i denna tes som kunskapshistoriker har brukat positionera sig gentemot vetenskapshistoriker – vilkas historiska disciplin kritiserats för att företräda ett föråldrat elitperspektiv på hur kunskap produceras.

Helt utan berättigande är inte denna kritik, även om den förstås målar upp en onyanserad bild av vetenskapshistorieämnet som är förenklad på gränsen till karikerande. Det är onekligen sant att vetenskapshistoria ännu präglas av undersökningar i vilka elitaktörer står i fokus, även om detta är någonting som många företrädare för detta ämne har kommit att bli alltmer medvetna om och har försökt att åtgärda. Med detta sagt har företrädarna för kunskapshistoria, å sin sida, ännu inte visat på exakt hur en förändring i denna riktning skulle kunna gå till. Även om allt fler kunskapshistoriska studier skrivs vilar den kritik som framförs mot vetenskapshistoriska dito ännu i huvudsak på teoretisk grund. Orsaken till detta är ett enkelt faktum, som i förbigående omnämnts ovan, nämligen att kunskapshistoria, framför allt i en svensk kontext, är ett ungt fält. Det saknas ännu en uppsättning studier, på vilka dess företrädare kan peka, då de vill förklara hur man skriver kunskapshistoria och, mer specifikt, kunskapshistoria utifrån ett kunskaps-cirkulatoriskt perspektiv.

Så hur kan man då göra allt detta? Hur kan man göra för att både visa hur kunskapsproduktionsprocesser kan studeras och på samma gång bidra till att utveckla kunskapshistoria teoretiskt och metodologiskt? Kort sagt, hur skriver man icke-elitcentrerad kunskapshistoria? Svaret på detta är kort och enkelt: *man tittar på något vi redan vet*. Det vill säga, man tillämpar perspektivet på ett fenomen i det förflutna, om vilket det redan finns en betydande del forskning. På så sätt har själva grundarbetet redan blivit gjort, varför mer energi kan läggas på teoriprövning och -utveckling. Som tidigare forskning har visat, var det under Lundborgs tid som chef på 1920- och 30-talet vanligt att privatpersoner vände sig till rasbiologiska institutet i olika syften, ibland för att själva söka kunskap, men minst lika ofta för att bidra med egen sådan. Just den sorts samarbete mellan akademiskt skolade experter och amatörer, som hittills har varit sällsynt i studier av kunskaps-cirkulation, föreligger här i rikhaltig mängd, men fenomenet behöver fördenskull ännu inte vara fullständigt kartlagt.

Med utgångspunkt i detta skulle uppsatsen således kunna bidra med två vetenskapligt värdefulla resultat, vilka hänger samman med det dubbla syftet: å ena sidan, *ett praktiskt tillämpande av kunskaps-cirkulationsteorin*, vilket kan bli såväl teoriprövande som metodutvecklande för det kunskapshistoriska fältet; å andra sidan, *ny kunskap om ett ämne, vilket redan har blivit föremål för en hel del forskning*. Kort sagt, en kunskaps-cirkulatorisk studie av svensk rasbiologi skulle vara till ömsesidig nytta: tillämpandet av teorin på det till synes genomforskade ämnet skulle ge något både åt teorin och ämnet; bägge skulle kunna förändras och kompletteras av en dylik studie.

Det är dessa möjligheter som ligger till grund för denna uppsats. Förhoppningen är att ett närmare studium av interaktionen mellan rasbiologiska institutet och allmänheten ska skänka en djupare teoretisk förståelse för mekanismerna i den kunskapsproduktionsprocess, som sådant engagemang kom att utgöra, samt vad detta engagemang ytterst bestod i och vad det fick för resultat. En analys av dylik kunskaps-cirkulation mellan allmänhet och vetenskaplig institution skulle bidra till att det traditionella elitcentrerade perspektivet, som ofta präglat kunskapshistoria och som kunskapshistoria ännu inte helt och hållet lyckats lämna bakom sig, problematiserades och kompletterades – aktörer av icke-elitstatus skulle därmed tillerkännas agens i dessa processer. Genom att studera hur rasbiologisk kunskap cirkulerade till följd av sådana aktörers verksamhet skulle förståelsen för såväl raskunskapen som kunskaps-cirkulationen i sig fördjupas.

I syfte att göra detta kommer följande frågeställningar att söka besvaras:

- Vilka sorters interaktion mellan rasbiologiska institutet och allmänheten, med avseende på kunskapsutbyte, förekom under perioden 1922-1935?
- I vilken mån kan dessa former av interaktion sägas utgöra exempel på kunskaps-cirkulation?
- Hur kan ett belysande av interaktionen utifrån detta perspektiv bidra till en fördjupad förståelse för teorin om kunskaps-cirkulation och dess praktiska tillämpande på historiskt källmaterial?

Bakgrund

Statens institut för rasbiologi

Årtiondena omkring år 1900 fanns i en rad västerländska länder en utbredd oro över industrialiseringens och den snabba urbaniseringens menliga inverkan på befolkningens hälsomässiga kvalitet. Människor med anlag för sjuklighet, alkoholism och dylikt befarades öka i antal, vilket på sikt skulle leda till allmän degeneration och nationell nedgång. I många länder höjdes röster för det nödvändiga i att denna utveckling motverkades av medicinska experter; att samhällskroppen behandlades på samma sätt som den individuella kroppen. Det var i detta samhällsklimat som *eugeniken* – läran om mänsklig ärftlighet och hur denna kan påverkas i positiv riktning – uppstod och utvecklades till en modevetenskap.¹³ I de tyskspråkiga delarna av Europa och dessas kulturprovinser, däribland de nordiska länderna, var det dock vanligare att man talade om *rassenbiologie* och *rassenhygiene* – rasbiologi och rashygien – av vilka den förra var vetenskapen om mänsklig ärftlighet och den senare dennas praktiska tillämpning.¹⁴

Även i Sverige fördes vid samma tid dessa diskussioner; 1909 bildades intresseorganisationen *Svenska sällskapet för rashygien* och 1918-1921 fördes en debatt om huruvida ett nobelinstitut i rasbiologi skulle upprättas vid Karolinska Institutet eller ej – ett förslag som dock röstades ned. Det var slutändan från statligt håll som initiativet till en sådan institution kom att tas: den 13 maj 1921 beslutade riksdagen att ett statligt finansierat institut för detta ämne skulle bildas och förläggas till Uppsala. Detta skedde och den 1 januari påföljande år kunde Statens institut för rasbiologi inleda sin verksamhet, med Herman Lundborg (1868-1943) som sin första chef.¹⁵

Som omnämnts ovan kan institutets historia delas in i tre avgränsade faser, beroende på vilken sorts forskning som bedrevs vid olika tidpunkter. Under den första fasen, som varade från institutets öppnande 1922 fram till 1927, var det en antropologisk inventering av den svenska befolkningen i dess helhet som stod i fokus. Den andra fasen, 1928-1935, präglades snarare av Lundborgs stora intresse för undersökningar av samer och den utbredda rasblandning, som han menade utmärkte befolkningssituationen i norra Sverige. Efter 1935, då denne efterträddes av Gunnar Dahlberg (1893-1956), lades verksamheten om ännu en gång, och då

---

¹³ Pick, Daniel (1989), *Faces of Degeneration: A European Disorder, c. 1848-1918*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 1-33.

¹⁴ Weingart, Peter, Kroll, Jürgen och Bayertz, Kurt (1992), *Rasse, Blut und Gene: Geschichte der Eugenik und Rassenhygiene in Deutschland*, Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, s. 36-42, 243.

¹⁵ Broberg (2002 [1995]), s. 7-11.

på ett mycket genomgripande sätt. Den nye chefen var nämligen skeptisk gentemot rasbegreppet och den fysiska antropologin som sådana, varför dessa i stort sett helt övergavs i förmån för mer strikt medicinsk ärftlighetsforskning, såsom studiet av hur blodgrupper och vissa sjukdomar går i arv. Forskning av denna typ kom därefter att prägla institutets fortsatta historia, ända fram till att det 1958 uppgick i institutionen för medicinsk genetik vid Uppsala universitet.¹⁶

Stockholmsutställningen 1930

Den 16 maj 1930 öppnades en stort upplagd utställning på Gärdet i Stockholm. Denna ingick i den utställningstradition som hade kommit att utvecklas i västvärlden från omkring 1800-talets mitt, med världsutställningarna i London 1851 respektive Paris 1889 som viktiga hållpunkter.¹⁷ Stockholmsutställningen var först och främst en förevisning av den, vid tiden nya, arkitekturstil som kallas funktionalism (eller *funkis*). Följdriktigt var det som visades på utställningen i huvudsak byggnader och deras inredning: förslag på hur hygieniska och rationellt ordnade bostäder kunde byggas åt Sveriges befolkning. Det överordnade syftet med utställningen var nämligen att visa hur långt det moderna, industrialiserade Sverige hade nått, men också hur långt det skulle kunna nå i framtiden, om samhällsplaneringen tilläts gå enligt vissa linjer.¹⁸

Det var dock inte enbart byggnader som stod i fokus under Stockholmsutställningen; även de människor som skulle bo där hamnade i rampljuset. Dessa människor, deras genomsnittliga egenskaper, utseende, hälsoläge, brister och förtjänster var förstas ur samhällsekonomisk synpunkt ytterst viktiga att utreda. En annan aspekt av detta var de ideologiska implikationerna av att den svenska befolkningen fick en möjlighet att se sig själv utifrån; att lära sig vad den ytterst var. Det är således inte utan orsak som den del av Stockholmsutställningen, som hade befolkningen som sitt utställningsobjekt, av en sentida betraktare kallades för dess ”ideologiska kärna”.¹⁹

Det som denna ”kärna” bestod i var en trevåningspaviljong med namnet *Svea Rike*. På de tre våningarna var en utställning ordnad, vilken företrädesvis bestod av statistiska uppgifter samt

---

¹⁶ Lundmark (2007), s. 20.

¹⁷ Chrispinsson, John (2007), *Stockholmsutställningar*, Lund: Historiska Media, s. 7-9, 81.

¹⁸ Rudberg, Eva (1999), *Stockholmsutställningen 1930: Modernismens genombrott i svensk arkitektur*, Stockholm: Stockholmia Förlag, s. 15-33; Chrispinsson (2007), s. 75-102.

¹⁹ Paulsson, Gregor (1937), *Redogörelse för Stockholmsutställningen 1930*, Stockholm, s. 165-175; Rudberg (1999), s. 137-140; Chrispinsson (2007), s. 87-89. (Citatet på s. 87)

åskådliggörande kartor och bilder, men även förklarande textstycken som var skrivna av den kände författaren Ludvig ("Lubbe") Nordström. Texten ledde besökaren genom ett tydligt moderniserings- och framstegsnarrativ, från inlandsisen begynnande tillbakadragande fram till dags dato, vid vilken tidpunkt Sverige beskrevs som en av världens ledande och mest moderna industrinationer. Nordström var inte heller den ende kulturpersonligheten som var involverad i denna försköningsprocess: omkring ett trettiotal andra konstnärer hade anlåtats för att skänka de prosaiska sifferuppgifterna en romantisk lyster som kunde tänkas tilltala besökaren.²⁰ Allt sammantaget bestod *Svea Rike* av en till synes motsägelsefull förening av de torraste fakta och rosiga nationalromantik, av modernistiskt framåtblickande och konservativ historievurm.²¹ Den var, för att citera en artikel i *Dagens Nyheter*, "en dalmålning i modern anda."²²

Svea Rike blev en mycket populär del av Stockholmsutställningen: den besöktes av uppskattningsvis 300 000 människor under de dryga fyra och en halv månader som den var öppen, innan den stängde i slutet av september.²³ En fråga som väcktes av detta var om den borde göras permanent och bli en fast institution; ett uppslag som förvisso gick om intet på grund av bristande finansiering. Som en sorts kompromiss beslutades dock att den skulle hållas öppen en period under påföljande år.

Den rasbiologiska avdelningen på *Svea Rike*

Ingenstans på *Svea Rike*-utställningen framstod den synbart paradoxala föreningen av rationalism och romantik tydligare än i den av dess avdelningar, som förestods av rasbiologiska institutet. Ingången till denna pryddes av ett antal poetiska överskrifter, exempelvis ett stycke av författaren Viktor Rydberg, som lød: "Till ariskt blod, det renaste och äldsta, till svensk jag vigdes av en vänlig norna."²⁴ På samma gång var denna avdelning avsedd att bidra med just ett *vetenskapligt* perspektiv på den svenska befolkningens sammansättning och egenskaper. "Beskåda folktyperna!", var den uppmaning som mötte besökaren som anlände till avdelningen, och mycket riktigt var det första som förevisades en sammanställning av de olika "rastyper" som fanns i landet: nordiska typer, valloner, judar,

---

²⁰ Paulsson (1937), s. 165-175; Rudberg (1999), s. 137-140; Chrispinsson (2007), s. 87-89.

²¹ Paulsson (1937), s. 165-175; Chrispinsson (2007), s. 87-89.

²² "Lubbe" skriver historia, Stormor visar släkten, hr Granholm leksakståg", *Dagens Nyheter* (21/2 1930), i albumet *Stor-Mor i Dalom, Utställningen, Svea Rike*, SIFR F1:2 (UUA).

²³ Paulsson (1937), s. 174.

²⁴ D.nr. 286/30 (2/10 1930), SIFR E2:9 (UUA).

ostbalter och samer. Förutom dessa visades även andra aspekter av Sveriges befolkning: alltifrån framstående svenskar som var verksamma utomlands till, som det stod, ”[e]n mycket stor grupp: Svenska barn”. Det förekom även ett flertal porträttgallerier, innehållande representanter för olika sorters grupperingar, exempelvis svenska landskapsbefolkningar, men i huvudsak diverse yrkesgrupper: jordbrukare, präster sjuksköterskor, högre ämbetsmän etc. Porträttgallerierna innehöll vanligtvis 25 bilder, vilka var försedda med korta textstycken som klargjorde de fotograferade individernas hemort, yrke och ofta (men inte alltid) namn.²⁵

Den mest anmärkningsvärda delen av den rasbiologiska avdelningen torde dock ha varit den som kretsade kring en kvinna som gick under benämningen ”Stor-Mor i Dalom”. Margareta Hansdotter Burea, som var hennes riktiga namn, var en svensk prästfru i Leksands socken som levde mellan 1594 och 1657. Sitt tillnamn hade hon fått redan under sin livstid, då hon i hela Dalarna var känd och allmänt omtyckt för sin stora givmildhet och hänsyn till samhällets svaga. Hon var gift två gånger och fick i dessa bägge äktenskap sammanlagt sexton barn. Även fast inte alla nådde vuxen ålder, kom hon snart att få ett stort antal barnbarn och barnbarnsbarn, vilka med tiden kom att bilda en vittförgrenad släkt. Denna bredde ut sig över hela det dåtida svenska riket och dess medlemmar fanns efter ett par generationer representerade i samtliga av samhällets ständer – dock företrädesvis i de övre samhällsskikten. Följdriktigt kunde ett påfallande stort antal framstående personer i Sveriges historia – såväl statsmän och militärer som akademiker och konstnärer – spåra sina rötter tillbaka till henne, vilket var ett förhållande som ännu gällde i början av 1900-talet.²⁶ Det var just dessa omständigheter – möjligheten att kunna spåra en mängd släkter långt tillbaka i tiden, och därtill släkter som föreföll livskraftiga och mer än genomsnittligt begåvade – som gjorde Stor-Mor i Dalom intressant ur rasbiologisk synvinkel. Genom att ge talrika exempel på framstående ättlingar till denna, såväl dåtida som samtida, kunde stöd vinnas för den tes som låg till grund för rasbiologin som sådan: att goda egenskaper går i arv och på sikt kan komma att genomsyra en hel befolkning om de förs vidare från generation till generation. Stor-Morsutställningen var, som Gunnar Broberg skriver, Lundborgs ”yttersta bekännelse till arvet från den krigiska stormaktstiden, till Dalaidealet och till ursvenskheten.”²⁷

---

²⁵ De bilder som förekom på utställningen kom att inflyta i ett särskilt album i rasbiologiska institutets fotografiska arkiv: *Album A7: Rasbiologiska institutets utställning å "Svea Rike" 1930-31*. Genom detta går det att bilda sig en god uppfattning om hur de utställda bilderna var ordnade, då allt tyder på att det material som förekommer i albumet ser ut på samma sätt som det gjorde under utställningen.

²⁶ Broberg (2002 [1995]), s. 49-50.

²⁷ Broberg (2002 [1995]), s. 50.

Tidigare forskning

Det är knappast någon överdrift att påstå att Statens institut för rasbiologi och svensk rasbiologi i stort är väl genomforskade ämnen. Redan 2007 fanns det, enligt historikern Björn Furuhausen, ”nästan inga luckor i forskningen”, vilket, som kommer att framgå nedan, förvisso var en överdrift men som ändå ger en fingervisning om dess rikhaltighet.²⁸ Paradoxalt nog var detta omfattande forskningsläge vid tiden för Furuhausens konstaterande ännu ganska ungt. Före 1990-talet hade ämnet rönt föga uppmärksamhet, vare sig inom historievetenskapen eller det offentliga samtalet. Det dröjde sålunda ganska länge, mellan trettio och fyrtio år från dess nedläggande, innan forskningen om institutet och om svensk rasbiologi i stort började produceras, men när det väl hände gick det väldigt fort.

De första studierna kom på 1980- och 90-talet, men det rörde sig då inte om särskilt djuplodande forskning, utan inskränkte sig mest till korta konstateranden att ett rasbiologiskt institut hade funnits.²⁹ Mer än om själva institutet har det dock forskats om den steriliseringspolitik som fördes i Sverige mellan 1935 och 1975. Denna forskning inleddes med ett par spridda studier från 1970- och 80-talet,³⁰ men det var först under 1990-talet som den tog verklig fart, med en särskilt stor våg efter 1997, vilket var en direkt följd av ett par mycket uppmärksammade artiklar av journalisten Maciej Zaremba i *DN* detta år³¹. Ett flertal

---

²⁸ Furuhausen, Björn (2007), *Den svenska rasbiologins idéhistoriska rötter: En inventering av forskningen*, Stockholm: Forum för levande historia, s. 37.

²⁹ Broberg, Gunnar, ”Lappkaravaner på villovägar: Antropologin och synen på samerna fram mot sekelskiftet 1900”, *Lychnos*, 1981-1982, s. 27-86; Gustafsson, Rolf Å., ”Svensk raslära”, *Kritisk psykologi* 39 (1-2), 1984, s. 47-59; Broberg, Gunnar, ”Arvsynd och arvsanlag”, Kungl. Vetenskapssamhällets i Uppsala årsbok 27, 1987-1988, s. 60-68; Broberg, Gunnar (1988), *Statens institut för rasbiologi – tillkomståren*, i Broberg, Gunnar, Eriksson, Gunnar och Johannisson, Karin (red.), *Kunskapens trädgårdar: Om institutioner och institutionaliseringar i vetenskapen och livet*, Stockholm: Atlantis, s. 178-221; Broberg (2002 [1995]); Hanson, Hertha (1994), *Alkemi, romantik och rasvetenskap: Om en vetenskaplig tradition*, Nora: Nya Doxa; Gustafsson, Torbjörn (1996), *Själens biologi: Medicinen, kulturen och naturens ordning 1850-1920*, Eslöv: Brutus Östlings bokförlag Symposion; Johannisson, Karin (1997), *Kroppens tunna skal: Sex essäer om kropp, historia och kultur*, Stockholm: Norstedts, s. 219-257; Bengtsson, Bengt Olle (1999), *Genetik och politik: Berättelser om en vetenskap mitt i samhället*, Stockholm: Norstedts.

³⁰ Hatje, Ann-Katrin (1974), *Befolkningsfrågan och välfärden: Debatten om familjepolitik och nativitetsökning under 1930- och 1940-talen*, Stockholm: Allmänna Förlaget, s. 171-187; Frykman, Jonas och Löfgren, Orvar (1985), ”På väg – bilder av kultur och klass”, i Frykman, Jonas och Löfgren, Orvar (red.), *Modärna tider: Vision och vardag i folkhemmet*, Malmö: Liber Förlag, s. 33-84; Hirdman, Yvonne (2018 [1989]), *Att lägga livet till rätta: Studier i svensk folkhemspolitik*, Stockholm: Carlsson Bokförlag, s. 145-153.

³¹ Broberg, Gunnar och Tydén, Mattias (2005 [1991]), *Oönskade i folkhemmet: Rashygien och sterilisering i Sverige*, Stockholm: Dialogos Förlag; Lindquist, Bosse (1991), *Förädlade svenskar – drömmen om att skapa en bättre människa*, Stockholm: Alfabetabokförlag AB; Broberg, Gunnar och Roll-Hansen, Nils [red.] (1996), *Eugenics and the Welfare State: Sterilization policy in Denmark, Sweden, Norway, and Finland*, East Lansing: Michigan State University Press; Runcis, Maija (1998), *Steriliseringar i folkhemmet*, Stockholm, Ordfront förlag; Zaremba, Maciej (1999), *De rena och de andra: Om tvångssteriliseringar, rashygien och arvsynd* (Stockholm: Bokförlaget DN); *Scandinavian Journal of History* 24 (2), 1999; Lejon, Kjell O. (1999), *Steriliseringarna och Svenska kyrkan 1935-1975*, Uppsala: Svenska kyrkans forskningsråd.

av de verk som blev resultaten av denna forskningsvåg publicerades under år 2000.³² Senare under 2000-talet har ytterligare ett par studier på ämnet kommit, men i stort tycks detta i nuläget vara så gott som genomförskat.³³ Det dröjde dock inte länge efter att vågen hade planat ut förrän det började dyka upp nya studier om rasbiologi eller andra former av rasforskning – något som därefter har pågått kontinuerligt under 2000-talet³⁴ och 2010-talet³⁵.

Som konstaterades ovan – och som framgår av fotnoterna – är Statens institut för rasbiologi, samt svensk rasbiologi och rashygien i stort, ämnen som det redan finns mycket forskning kring. Fördenskull är det dock inte ämnen som med nödvändighet redan är uttömda; på rakt motsatt sätt finns det ännu luckor i forskningsläget, samt en urskiljbar rörelse i dess utveckling som pekar åt ett visst håll. Vad som framgår med all tydlighet är nämligen att det

---

³² *Steriliseringsfrågan i Sverige 1935-1975: Historisk belysning, kartläggning, intervjuer: Slutbetänkande av 1997 års steriliseringsutredning*, Statens offentliga utredningar 2000:20, Stockholm: Fritzes Offentliga Publikationer; Broberg, Gunnar, Johannisson, Karin och Tydén, Mattias [red.] (2000), *Fem uppsatser om steriliseringen i Sverige*, Lund: Ugglan; Lynöe, Niels (2000), *Rasförbättring genom sterilisering: Ett försök att värdera dåtidens handlingar: En studie av Svenska Läkaresällskapets skrifter 1920-1974*, Stockholm: Svenska Läkaresällskapet och Förlagshuset Gothia AB; Palmblad, Eva (2000), *Den disciplinerade reproduktionen: Abort- och steriliseringspolitikens dolda dagordning*, Stockholm: Carlsson Bokförlag.

³³ Tydén (2002); Björkman (2011).

³⁴ Broberg, Gunnar, Lund, Hans, Olander, Birgitta och Soldan Ridderstad, Per [red.] (2001), *Kulturatomiska studier: Tillägnade Anja Edén och Sten Kindlundh*, Lund: Ugglan; Lundmark, Lennart (2002), *"Lappen är ombytlig, ostadig och obekvämt...": Svenska statens samepolitik i rasismens tidevarv*, Bjurholm: Norrlands Universitetsförlag i Umeå AB; Dahlgren, Eva F. (2015 [2002]), *Farfar var rasbiolog*, Skivarp: Bokförlaget Thorén & Lindskog; Ljungström, Olof (2004), *Oscariansk antropologi: Etnografi, förhistoria och rasforskning under sent 1800-tal*, Hedemora/Uppsala: Gidlunds förlag; Tunlid, Anna (2004), *Ärftlighetsforskningens gränser: Individer och institutioner i framväxten av svensk genetik*, Lund: Ugglan; Furuhausen (2007); Lundmark (2007); Ambrosiani, Aron (2009), *Rektor Lennmalms förslag: Om 1918-1921 års diskussioner kring ett Nobelinstitut i rasbiologi vid Karolinska institutet*, Stockholm: Nobel Museum; Zippel, Katrin (2009), "'Learn to see!': Photography in the service of race biology", i Müssener, Helmut och Jegebäck, Per (red.), *Rasen och vetenskapen*, Uppsala: Centrum för multietnisk forskning: Programmet för studier kring Förintelsen och folk mord, s. 23-57.

³⁵ Björkman, Maria och Widmalm, Sven, "Selling eugenics: The case of Sweden", *Notes and records of the Royal Society of London* 64 (4), 2010, s. 379-400; Larsmo, Ola (2010), *(O)mänskligt – om rasbiologins historia*, Stockholm: Forum för levande historia; Kjellman, Ulrika, "A whiter shade of pale: Visuality and race in the work of the Swedish State Institute for Race Biology", *Scandinavian Journal of History* 38 (2), 2013, s. 180-201; Kjellman, Ulrika, "How to picture race? The use of photography in the scientific practice of the Swedish State Institute for Race Biology", *Scandinavian Journal of History* 39 (5), 2014, s. 580-611; Svanberg, Fredrik (2015), *Människosamlarna: Anatomiska museer och rasvetenskap i Sverige ca 1850-1950*, Stockholm: Historiska museet; Kjellman, Ulrika och Eld, Christer, "The Construction of Whiteness in the Work of The Swedish State Institute for Race Biology", bidrag till konferens i Dubrovnik 10-12 maj 2015. Tillgänglig via Uppsala universitets publikationer, <http://uu.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A812911&dswid=7754> (hämtad den 7 februari 2019); Hagerman, Maja (2016a), "Svensk rasforskning och den nazistiska världsbilden: Herman Lundborgs vänskap och utbyte med ledande rashygieniker i Nazityskland", i Björkman, Maria, Lundell, Patrik och Widmalm, Sven (red.), *De intellektuella förräderi? Intellektuellt utbyte mellan Sverige och Tredje riket*, Lund: Arkiv förlag, s. 121-159; Ericsson, Martin (2016), *Historisk forskning om rasism och främlingsfientlighet i Sverige – en analyserande kunskapsöversikt*, Stockholm: Forum för levande historia; Kjellman, Ulrika, "To document the undocumented: Photography in the scientific practice of physical anthropology and race biology", *Journal of Documentation* 72 (5), 2016, s. 813-831; Kjellman, Ulrika, "Images as scientific documents in Swedish 'race biology': two practices", *Information Research* 22 (1), 2017, s. 1-12; Hagerman, Maja (2018a), *Rasbiologin och glömskan: Herman Lundborg i spänningsfältet mellan Lappland och Tyskland 1910-1935*, masteruppsats i idé- och lärdomshistoria, Uppsala universitet.

som har ägnats ojämförligt mest intresse bland forskare på ämnesområdet är *steriliseringar*: de tankegångar kring det samhällsnyttiga i att förhindra ”undermåliga” arvsanlag från att spridas vidare, som tog sig i uttryck i omfattande steriliseringskampanjer under fyrtioårsperioden 1935-1975. Denna aspekt av forskningsläget kan nog med relativt stor säkerhet kallas uttömd i nuläget.

Forskningen kring steriliseringspolitiken hade sin glansperiod under 1990-talet. Vad som har skett därefter är en gradvis vidgning av forskningen, ett uppmärksammande av andra aspekter av den svenska rasbiologins och rashygienens historia. Generellt sett har denna vidgning inneburit ett fokusskifte, bort från tiden efter 1935 i riktning mot tiden innan: Lundborgs tid som chef vid institutet, då dess verksamhet präglades av en rasantropologisk tradition. Över huvud taget har denna form av eugenik, med dess antropometriska mätmetoder, insamlande av antropologiskt material (till exempel kvarlevor) och indelning av den svenska befolkningen i raser, kommit att ägnas allt större intresse. Denna del av institutets historia förbisågs av majoriteten av de tidigare forskarna, som i huvudsak ägnade sig åt steriliseringarna.

Med detta sagt, vore det dock fel att påstå att den senare delen av institutets historia, tiden efter 1935, skulle ha utforskats mer än den tidigare. Snarare förhåller det sig på rakt motsatt sätt: Dahlbergs tid som chef och det senare uppgåendet i Uppsala universitet har i själva verket ägnats anmärkningsvärt lite forskning. Detta var något som Furuhausen uppmärksammade redan 2007 och historikern Martin Ericsson kunde bekräfta på nytt i en forskningsöversikt nio år senare.³⁶ Det som har ägnats stort intresse är i huvudsak *steriliseringarna som samhällsfenomen*, pådrivet av politiska beslutsfattare och utfört av läkare, och inte vilken roll institutet eventuellt kan ha spelat i detta sammanhang.

Jämförelsevis har institutet under Lundborg – och Lundborg själv – blivit föremål för många fler studier, ur många olika infallsvinklar. Detta betyder dock inte med nödvändighet att dessa har varit uttömmande och att ämnet skulle vara genomforskat. Om något är det ännu ungt och i allra högsta grad expansivt, vilket all den forskning som kommit bara under de senaste fem åren vittnar om. Detta kan man även sluta sig till av det faktum att det i nuläget pågår två avhandlingsprojekt på ämnen som på olika sätt rör rasbiologiska institutet. Det ena, som skrivs av Britas Benjamin Eriksson, doktorand i idé- och lärdoms historia vid Göteborgs universitet, kretsar kring den svenska släktforskarrörelsen ca 1900-1945 och behandlar bland

---

³⁶ Furuhausen (2007), s. 37; Ericsson (2016), s. 227.

annat de kopplingar som dess högerkonservativa falang hade till rasbiologin. Det andra, som skrivs vid institutionen för ABM vid Uppsala universitet av doktoranden Christer Eld, är inriktat på rasbiologiska institutets bibliotek och dess sammansättning. Bägge avhandlingarna är avsedda att läggas fram någon gång under höstterminen 2019.

Utifrån den frågeställning och de avgränsningar som ligger till grund för denna uppsats, är det således en betydande del av den tidigare forskningen som inte kommer att vara relevant att positionera sig mot. Till denna kan räknas all den forskning som behandlar följande ämnen: steriliseringarna i Sverige 1935-1975,³⁷ svensk rasforskning före 1922,³⁸ andra institutioner än rasbiologiska institutet och personer verksamma utanför detsamma,³⁹ rasbiologins idéhistoria,⁴⁰ angränsande ämnen som genetik,⁴¹ institutets fotografisamling och dess användningsområden,⁴² den svenska rasbiologins (eller institutets) historia i sammandrag,⁴³ samt den verksamhet som föregick institutets grundande⁴⁴.

I de verk som kvarstår efter denna (det ska medges) genomgripande sällning finns belysanden dels av forskningsluckor, dels av de fenomen som utgör föremålen för denna uppsats. Exempel på de förstnämnda förekommer faktiskt hos den inledningsvis omnämnde Furuhausen, som direkt efter sitt konstaterande att ”nästan inga luckor i forskningen” längre förekommer går vidare till att belysa just ett par sådana. ”Den stora forskningsluckan”, skriver han,

finns kring frågor om rasbiologins roll, betydelse och inflytande i samhället. Vilken betydelse fick rasbiologin och hur uppfattades den? Det mesta tyder väl på att den åtminstone under mellankrigstiden uppfattades som legitim och att man såg positivt på den. I förlängningen ligger det förstås nära till hands att tänka sig att den fick inflytande på andra områden, inte endast inom vetenskapen i övrigt utan även inom politik, kulturliv mm. Detta vet vi dock inte så mycket om och det är möjligt att bilden i själva verket är mer komplex. Här skulle det behövas ett slags receptionsforskning om rasbiologin i samhällslivet.⁴⁵

---

³⁷ Björkman (2011); Broberg, Johannisson och Tydén [red.] (2000); Broberg och Roll-Hansen [red.] (1996); Broberg och Tydén (2005 [1991]); Frykman och Löfgren (1985); Hatje (1974); Hirdman (2018 [1989]); Lejon (1999); Lindquist (1991); Lynöe (2000); Palmblad (2000); Runcis (1998); *Scandinavian Journal of History* 24 (2), 1999; *Steriliseringsfrågan i Sverige 1935-1975*, SOU 2000:20; Tydén (2002); Zaremba (1999).

³⁸ Ljungström (2004); Svanberg (2015).

³⁹ Broberg, Lund, Olander och Soldan Ridderstad [red.] (2001); Dahlgren (2015 [2002]); Svanberg (2015).

⁴⁰ Broberg (1981-1982); Broberg (1987-1988); Gustafsson (1996); Hanson (1994); Johannisson (1997).

⁴¹ Bengtsson (1999); Tunlid (2004).

⁴² Kjellman (2013); Kjellman (2014); Kjellman (2016); Kjellman (2017); Kjellman och Eld (2015); Zippel (2009).

⁴³ Gustafsson (1984); Larsmo (2010); Lundmark (2007).

⁴⁴ Ambrosiani (2009); Björkman och Widmalm (2010).

⁴⁵ Furuhausen (2007), s. 37.

Han skriver vidare att det vore intressant att undersöka om, och i sådana fall i vilken utsträckning, det förekom rasbiologiska tankegångar inom ”film och skönlitteratur och ytterligare andra områden inom kulturlivet, populärkulturen och andra delar av samhällslivet.”⁴⁶

Idéhistorikern Gunnar Broberg skriver i antologikapitlet *Statens institut för rasbiologi – tillkomststären* om hur arrangörernas tanke med 1919 års folktypsutställning var att den skulle bestå av fotografier inskickade av allmänheten, på det att ”[s]venska folket skulle få lära känna sin egen förträfflighet men även de faror som hotade, medan vetenskapen skulle hösta in material till en första inventering.”⁴⁷ Han omnämner också en skönhetstävling som *Stockholms Dagblad* ordnade 1921-1922, vilken också syftade till att ”fastställa en *svensk-germansk ideal rastyp*”, och i vilken bland andra Lundborg satt i juryn.⁴⁸ En följd av dennes medverkan, skriver Broberg, blev att det fotografi som föreställde vinnaren i herrklassen, en cykelreparatör från Skövde vid namn Åberg, övertogs av honom och med tiden kom att ingå i institutets fotosamlingar och även publiceras i ett antal av dess antropologiska arbeten.⁴⁹

Ett annat av Brobergs arbeten, *Statlig rasforskning*, är utan tvekan det verk i den tidigare forskningen som utförligast, och med flest exempel, behandlar institutets kontakter och kunskapsutbyte med av rasbiologi intresserade privatpersoner. Det uppmärksammar en mängd dylika amatörer som under 1920- och 30-talet tog kontakt med institutet, somliga för att anmäla sig som frivilliga för att genomföra rasbiologiska undersökningar (vilket i enstaka fall också beviljades), andra för att ge tips om föremål för möjliga framtida undersökningar – till exempel arvmässigt intressanta släkter –, och ytterligare andra för att bidra med material, såsom antropologiska eller genealogiska undersökningar de hade utfört själva.⁵⁰ Detta gällde för övrigt inte bara enskilda individer utan också hela föreningar, såsom Hallands och Dalarnas respektive hembygdsförbund, vilka föreslog samarbeten med institutet rörande antropologiska undersökningar av landskapsbefolkningen.⁵¹

---

⁴⁶ Furuhausen (2007), s. 37.

⁴⁷ Broberg (1988), i Broberg, Eriksson och Johannisson (red.), s. 195.

⁴⁸ Broberg (1988), i Broberg, Eriksson och Johannisson (red.), s. 198. (Citatet är hämtat från ett brev som ej är sett av uppsatsförfattaren, utan citeras av Broberg. Kursiv i original.)

⁴⁹ Broberg (1988), i Broberg, Eriksson och Johannisson (red.), s. 198.

⁵⁰ Broberg (2002 [1995]), s. 29-30, 34-35, 48-49. (Framför allt de genealogiska undersökningarna, eller ”släktutredningarna” som Broberg kallar dem, är intressanta, då de, som han uttrycker det på s. 34, befinner sig ”[n]ågonstans mitt emellan forskning, dokumentation och hobbyverksamhet”.)

⁵¹ Broberg (2002 [1995]), s. 35. (Märkligt nog saknas det dock en hänvisning till något ärende som rör Dalarnas hembygdsförbund i den slutnot som är avsedd att ge belägg för ett sådant föreslaget samarbete, not 55.)

Vidare förekom det personer och föreningar som bad om material *från* institutet: förfrågningar om aktuell rasbiologisk litteratur; anhållanden om lån av text- och bildmaterial till studiecirklar; beställningar av upplagor (ibland upp till hundratals exemplar) av institutets publikationer; önskemål om rekommendationsbrev till rasbiologiska institut i Tyskland; appeller om hjälp med privata efterforskningar eller faktagranskning av föredrag med mera.⁵² I verket omnämns också institutets deltagande i 1930 års Stockholmsutställning, på paviljongen *Svea Rike*, samt det stora projekt som då presenterades: utredningen av ”Stor-Mors i Dalom” ättlingar, hjälp med vilken Lundborg offentligen bad allmänheten om.⁵³ Talrika som exemplen är, gör Broberg dock ingen ansats till att ta ett samlat grepp på dem, i syfte att underställa dessa en systematisk analys, utan låter dem i stort sett stå för sig själva.

En annan person som har skrivit utförligt på ämnen som svensk rasbiologi, rasbiologiska institutets verksamhet och, framför allt, Herman Lundborgs liv, är författaren och vetenskapsjournalisten Maja Hagerman. Redan 2006 gav hon ut *Det rena landet*, ett populärhistoriskt verk som undersöker svenskars föreställningar om sina förfäder, framför allt under 1800-talet och det tidiga 1900-talet, och vilken betydelse dessa fick för bland annat rasbiologins etablerande och starka ställning i landet.⁵⁴ Hon ägnar i detta ett par stycken åt institutets utåtriktade verksamhet, framför allt dess offentliga föreläsningsserier, men också om hur det, på förfrågan från olika föreningar som höll kurser i rasbiologi och rashygien – Röda Korset, Skandinaviska Släktstudiesamfundet, Verdandi och nykterhetsrörelsens ungdomsförbund – tidvis lånade ut material, framför allt i form av bilder.⁵⁵ Hon nämner även en vision som Lundborg skulle ha haft, om att organisera en folkrörelse av släkt- och hembygdsforskare vilka på lediga stunder skulle samla in uppgifter om olika då levande familjer och deras ursprung, till exempel genom kyrkböcker, och därefter skicka det insamlade materialet till en rasbiolog av facket, som sedan skulle bearbeta detsamma. Denna vision formulerade han i tidskriftsartiklar, vilka också försågs med listor över lämplig rasbiologisk litteratur för den intresserade.⁵⁶

Ovanstående omständigheter uppmärksammas också i *Käraste Herman*, en biografi över Lundborg, vilken även tar upp en mängd andra exempel på institutets (och, innan dess

---

⁵² Broberg (2002 [1995]), s. 48-49, 57-58.

⁵³ Broberg (2002 [1995]), s. 35, 49-50, n. 88.

⁵⁴ Hagerman, Maja (2006), *Det rena landet: Om konsten att uppfinna sina förfäder*, Stockholm: Norstedts.

⁵⁵ Hagerman (2006), s. 372-373.

⁵⁶ Hagerman (2006), s. 375-376.

tillkomst, Lundborgs personliga) mellanhavanden med intresserade personer ur allmänheten.⁵⁷ Faktum är att Hagermans biografi, näst efter Brobergs *Statlig rasforskning*, är det verk bland den tidigare forskningen som ger flest exempel på denna verksamhet. Hon belyser, liksom Broberg i *Statens institut för rasbiologi – tillkomståren*, det faktum att Lundborgs folktypsutställning 1919 innehöll en betydande del fotografier som hade skickats in från allmänheten, till följd av ett upprop denne hade gjort i dagspressen.⁵⁸ Vad hon uppmärksammar som Broberg inte gör är dock att utställningens besökare även hade möjlighet att lämna in medhavda fotografier i foajén när de anlände och uppmanades att göra detta – något som hon för övrigt även uppmärksammar i ett kapitel i antologin *Demokratins genombrott*.⁵⁹ Liksom i *Det rena landet* noterar Hagerman också att allmänheten, framför allt intresserade släktforskare, vid ett flertal tillfällen uppmanades att utföra och skicka in genealogiska undersökningar till institutet.⁶⁰ Hon omnämner vidare ett antal enskilda fall då institutet fick gehör för dessa uppmaningar och privatpersoner verkligen sände genomförda släktutredningar (och, i ett fall, ett upphittat människokranium) till Uppsala.⁶¹

Ytterligare ett av Hagermans verk, antologikapitlet *Svenska kyrkan och rasbiologin*, belyser interaktion och kunskapsutbyte mellan rasbiologer och intresserad allmänhet. Det lyfter bland annat fram den stora betydelse som lokala präster (och även skollärare) hade för de rasbiologiska inventeringarna i norra Sverige, vilka började som Lundborgs privatprojekt redan på 1910-talet men senare kom att övertagas av institutet.⁶² ”Hjälpen från pastorexpeditionen är oundgänglig” för Lundborg, framför allt under de tidiga åren, skriver hon,⁶³ och dröjer särskilt vid individer som Georg Bergfors, präst i Vittangi, och folkskolläraren August Rattamaa (senare Ljung), vilka bägge bidrog till inventeringarna på betydelsefulla sätt, till exempel genom att göra släktutredningar utifrån lokala kyrkböcker.⁶⁴ Andra personer som tog kontakt med Lundborg och engagerade sig ideellt var till exempel

---

⁵⁷ Hagerman, Maja (2015), *Käraste Herman: Rasbiologen Herman Lundborgs gåta*, Stockholm: Norstedts, s. 216.

⁵⁸ Hagerman (2015), s. 149, 152-153.

⁵⁹ Hagerman (2015), s. 159; Hagerman, Maja (2018b), ”Herman Lundborg och det demokratiska genombrottet”, i Bengtsson, Håkan A. och Ilshammar, Lars (red.), *Demokratins genombrott: Människor som formade 1900-talet*, Lund: Historiska Media, s. 285.

⁶⁰ Hagerman (2015), s. 113, 216, 234-235, 266.

⁶¹ Hagerman (2015), s. 234.

⁶² Hagerman, Maja (2016b), ”Svenska kyrkan och rasbiologin”, i Lindmark, Daniel och Sundström, Olle (red.), *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna: En vetenskaplig antologi*, band 2, Skellefteå: Artos och Norma bokförlag, s. 961-992.

⁶³ Hagerman (2016b), i Lindmark och Sundström (red.), s. 974.

⁶⁴ Hagerman (2016b), i Lindmark och Sundström (red.), s. 971-978.

lärarinnan Ingrid Pettersson samt kyrkoherdarna B.G. Jonzon och Ernst Ålander.⁶⁵ Hagermans slutsats är också att kyrkan och dess företrädare ”var av vital betydelse för de rasbiologiska undersökningarna.”⁶⁶ Avslutningsvis nämner hon även ett försök från Lundborgs sida att engagera desamma ytterligare, nämligen i samband med hans ovannämnda uppmaningar till allmänheten att släktforska för rasbiologins skull. En särskild liten broschyr med detta budskap skickades vid ett tillfälle ut till pastorsämbeten i hela landet, då Lundborg särskilt ska ha haft lokala präster och skollärare i åtanke för denna uppgift. Hur broschyren faktiskt togs emot och vad fick för eventuell respons undersöks dock inte närmare.⁶⁷

I likhet med Broberg uppmärksammar Hagerman också ”Stor-Mor i Dalom”-projektet och de andra förberedelserna inför Stockholmsutställningen, men belyser till skillnad från denne det faktum att en stor del av det material som låg till grund för dessa hade sitt ursprung hos allmänheten. Lundborg ska ha skickat ut tryckta kort till människor som man visste var ättlingar till Stor-Mor, på vilka han anhöll om fotografier. Sådana skall därefter också ha strömmat in, som Hagerman uttrycker det, till institutet under våren 1930; dess fotosamlingar, uppger hon, växte under denna tid från omkring 6000 till 9000 bilder. Detta gällde heller inte enbart Stor-Mors ättlingar; även andra visade sig intresserade av att bidra med material till institutets utställning på *Svea Rike*-paviljongen. Exempelvis skickade Stockholms studentkårer vid samma tid ”en lista över studenter med nationella utseenden, som kan vara lämpliga att visa på utställningen”.⁶⁸

Ytterligare en studie om hur föreställningar om rastillhörighet formulerades och kommunicerades i offentligheten, med särskilt avseende på publikbegreppet, är masteruppsatsen *Delaktighet som pedagogik* av den ovannämnde Britas Benjamin Eriksson.⁶⁹ Denna behandlar Lundborgs ambulerande folktypsutställning 1919 utifrån teorier om betydelsen av ”publikpositioner” för utställningens pedagogiska budskap, vilket i sin tur skulle varit den ”föreställda gemenskap” som Benedict Anderson teoretiserat kring.⁷⁰ Eriksson belyser även han i sin uppsats det faktum att folktypsutställningen 1919 i stor utsträckning bestod av material, framför allt fotografier, som på förfrågan skickats in till

---

⁶⁵ Hagerman (2016b), i Lindmark och Sundström (red.), s. 979, n. 43, 983, 986, n. 58. Ålander omnämns för övrigt även i Broberg (2002 [1995]), s. 55-56.

⁶⁶ Hagerman (2016b), i Lindmark och Sundström (red.), s. 986.

⁶⁷ Hagerman (2016b), i Lindmark och Sundström (red.), s. 987.

⁶⁸ Hagerman (2015), s. 311.

⁶⁹ Eriksson, Britas Benjamin (2013), *Delaktighet som pedagogik – Föreställd ras och publikpositioner i den svenska folktypsutställningen*, masteruppsats i idé- och lärdomshistoria, Uppsala universitet.

⁷⁰ Eriksson (2013), s. 5-10.

utställningskommittén från privatpersoner eller olika föreningar, såsom Urd, Uppsalas fotografiska förening eller Norrländska studenters hembygdsförening. Han är också noggrann med att betona att detta var något som var avsett att göra publiken delaktig i utställningen, på samma gång som det skulle bidra till att materialet framstod som än mer objektivt, då det hade tagits fram av människor utan förkunskaper och inte av experter. Detta insamlade skulle, enligt honom, också ha varit ”populärt hos många” och verkligen bidragit till att utställningskommittén försågs med det material som den behövde. Liksom Hagerman uppmärksammar han vidare den omständigheten, att besökare på utställningen kunde lämna in medhavda fotografier till de ansvariga, för att på så sätt komplettera den.⁷¹

Mot slutet av uppsatsen återkommer han till denna tematik och vidareutvecklar den också genom att, i det sista kapitlet innan den avslutande diskussionen, diskutera det som han kallar ”de inventerande praktikerna”.⁷² Med detta avser han de sätt på vilka besökarna involverades inte bara i själva utställningen utan även i liknande rasbiologisk kunskapsproduktion *utanför* denna.⁷³ Det rörde sig om samma fenomen som framför allt Hagerman har noterat i såväl *Det rena landet* som *Käraste Herman*, nämligen Lundborgs vision om en folkrörelse av släktforskare som noggrant skulle utforska sin egen (och kanske även andras) släkt och därpå skicka in sina resultat till institutet, som på detta sätt skulle få tillgång till värdefulla underlag till statistik eller ärftlighetsanalyser.⁷⁴ Ytterligare en positiv aspekt av sådana sysselsättningar, enligt denna vision, var att en större medvetenhet om arvsanlagens stora betydelse på så sätt skulle kunna spridas i samhället.⁷⁵ Eriksson lyfter i detta sammanhang upp ett antal publikationer under 1920-talet, vilka inte enbart innehöll uppmaningar från Lundborgs sida att genomföra rasbiologiska undersökningar, utan även medföljande registerkort och talonger som var färdiga att fyllas i, samt instruktioner om hur detta skulle göras.⁷⁶ Analysen stannar dock vid själva uppmaningarna, samt vilka reaktioner de fick i dagspressen; något försök att fastställa huruvida sådana släktinventeringar faktiskt genomfördes och skickades in till institutet görs inte. Eriksson medger förvisso i den avslutande diskussionen att ett vidare studium av liknande frågor hade varit önskvärt:

Det skulle vara intressant att få se vad för relevans materialet som samlades in fick för det rasbiologiska institutets arbete. Resulterade det i några forskningsresultat av vikt för institutet eller

---

⁷¹ Eriksson (2013), s. 15-17.

⁷² Eriksson (2013), s. 54-59.

⁷³ Eriksson (2013), s. 56.

⁷⁴ Eriksson (2013), s. 56-59.

⁷⁵ Eriksson (2013), s. 57.

⁷⁶ Eriksson (2013), s. 57-58.

förblev inventeringen en pedagogisk övning som producerade en större mängd fotografier och en hög data som enbart arkiverades? Hade utställningen några reella effekter på hur den svenska allmänheten förstod befolkningsfrågan och tolkade rasbegreppet?⁷⁷

Eriksson kan vidare sägas ha närmat sig ett liknande spörsmål i sitt pågående avhandlingsarbete, vilket handlar om hur rasbiologiska idéer formulerades i samhället genom ett ömsesidigt kunskapsutbyte mellan institutet och olika släktforskningsorganisationer. Det kommer att bli mycket intressant att se vilka resultat denna avhandling för med sig.

Martin Ericsson skriver i sin ovannämnda forskningsöversikt från 2016 om hur allmänheten uppmanades att skicka in fotografier, i samband med dels folktypsutställningen 1919, dels *Stockholms Dagblads* skönhetstävling 1921-1922, samt hur vinnarfotot kom att ingå i ett flertal av institutets publikationer.⁷⁸ Vidare omnämner han institutets strävanden att popularisera rasbiologin och sprida den i samhället, exempelvis genom föreläsningsverksamhet och upprättande av kontakter med släktforskarrörelsen, men påpekar också att ”detta var bisaker” i förhållande till dess övriga verksamhet.⁷⁹ Även den ovan omnämnde Lennart Lundmark, författare och journalist med historikerbakgrund, förbigår i stort sett ämnet i *”Lappen är ombytlig, ostadig och obekvämlig”*. Han noterar endast kort att Lundborg, i sina undersökningar av samerna, engagerade den i Kiruna verksamme folkskolläraren August Ljung i arbetet att göra genealogiska utredningar genom efterforskningar i lokala kyrkböcker.⁸⁰

Som denna genomgång visar finns det redan en hel del forskning vilken omnämner den typ av kunskapsutbyte som är föremålet för denna undersökning. Att det mellan 1922 och 1935 förekom interaktion mellan rasbiologiska institutet och allmänheten är således inte okänt i sig, men – och detta förtjänar att betonas – *ingen tidigare studie har tagit ett samlat grepp på denna*. De många olika sorternas mellanhavanden har aldrig samlats i tematiska kategorier, jämförts med varandra eller satts i relation till någon teoribildning. För att tillspetsa det hela något: det finns en försvarlig del forskning kring fenomenet i fråga, men ingen som behandlar det som just ett fenomen. Det är denna lucka som föreliggande uppsats är avsedd att fylla.

---

⁷⁷ Eriksson (2013), s. 61.

⁷⁸ Ericsson (2016), s. 202.

⁷⁹ Ericsson (2016), s. 204.

⁸⁰ Lundmark (2002), s. 135.

Teori

Det teoretiska fält som kommer att ligga till grund för den här uppsatsen, kunskapshistoria, brukar nämnas i samma andetag som, och inte sällan kontrasteras mot, ett annat dito, nämligen vetenskapshistoria. Vad som i grund och botten skiljer dem åt, är den omständigheten, att kunskap kan definieras som ett mycket bredare begrepp än det jämförelsevis snäva vetenskap. Mycket förenklat kan det förstnämnda sägas omfatta såväl vetenskap som de former av kunskap som faller utanför begreppets ramar, såsom folketro, uppfostringsmetoder, praktiska färdigheter och dylikt. Även fast denna skillnad föreligger, står inte kunskaps- och vetenskapshistoria i något motsatsförhållande till varandra eller skulle vara oförenliga. Som kommer att visas nedan finns det många beröringspunkter mellan de två disciplinerna, vilket också kommer att få implikationer för min studie, vars teoretiska ansatser befinner sig någonstans i gränslandet mellan de två.⁸¹

Ett annat utmärkande drag för kunskapshistoria är det faktum att ”kunskap” studeras som ett *historiskt fenomen*, vilket medför att det är ointressant huruvida kunskaperna i sig skulle vara sanna eller falska, empiriskt bevisbara eller överempiriska, praktiskt nyttiga eller onyttiga. Följdriktigt kan det som nu levande människor avfärdar som skrock (till exempel tro på älvor) eller pseudovetenskap (såsom rasbiologi) fortfarande vara intressant att studera ur ett kunskapshistoriskt perspektiv. Den djupast liggande orsaken till detta är nämligen att dessa fenomen *betraktades som kunskap av människor i det förflutna*. Det är just denna inkluderande hållning, viljan att undersöka kunskap ur ett mycket bredare perspektiv – framför allt, *ett perspektiv som omfattar en större del av gångna tiders samhällen* – som är det kunskapshistoriska fältets största bidrag till historievetenskapen.⁸²

Det teoretiska ramverk som kommer att ligga till grund för denna uppsats kommer i huvudsak att vara baserat på kunskaps-cirkulationsteori, vilken är en del av det kunskapshistoriska fältet. Fältet som sådant är relativt nytt och har följaktligen ännu inte någon helt entydig definition eller inriktning. Det är, som den schweiziske historikern Philipp Sarasin uttrycker det, inte ett ”i sten hugget koncept”; fastmer skulle det, enligt denne, vara långt mer öppet och i det närmaste tänkt att fungera som en ”tankeram”.⁸³ Sarasin är verksam vid Zentrum für die Geschichte des Wissens i Zürich, där de kunskapshistoriska teorierna först kom att formuleras

---

⁸¹ Östling (2015).

⁸² Östling (2015).

⁸³ Sarasin (2011), s. 172. ”[...] in Stein gemeißeltes Konzept [...]”, ”[...] einem Denkrahm [...]” (Min översättning)

i början av 2000-talet. Den artikel, från vilken citaten är hämtade, har kommit att bli sedd som en sorts programskrift för kunskapshistoria; den har titeln *Was ist Wissensgeschichte?*, vilket är en fråga som Sarasin besvarar på ett tidigt stadium: ”I grunden kan sägas, att med denna ansats [...] bör den *samhälleliga produktionen och cirkulationen av kunskap* undersökas.”⁸⁴ Cirkulation är således, och har från allra första början varit, ett centralt begrepp för det kunskapshistoriska fältet. En grundläggande tes inom detta är nämligen att *kunskap är något som rör sig mellan mänskliga individer och grupperingar och förändras av själva denna rörelse*. ”Kunskap”, skriver Sarasin, ”utvecklas, förändras och ›förverkligar‹ sig själv ständigt på nytt genom cirkulationen mellan olika samhälleliga sfärer, tills den däri möjligtvis ›förbrukat‹ sig själv och därpå försvinner.”⁸⁵

En annan av det kunskapshistoriska fältets programskrifter är den tyska, men i USA verksamma, historikern Simone Lässig artikel *The History of Knowledge and the Expansion of the Historical Research Agenda*.⁸⁶ Även i denna läggs mycket stor tonvikt vid den stora betydelsen av att studera cirkulationsprocesser:

The question of how knowledge circulates — among actors and across national, cultural, institutional, disciplinary, political, and social borders — stands at the center of a history of knowledge that sees “knowledge” as a promising avenue to better understanding societies. How and in which contexts did networks of knowledge take shape? Who made them function? The history of knowledge can be seen as a history of translation: translation in the literal sense of transfer from one language to another and, in a more figurative sense, of transfer between cultures and (re)attribution of cultural importance.⁸⁷

Detta betonande av kunskap som en sorts ”översättning”, som ett medium mellan människor, är någonting som återfinns också i en tredje programskrift, nämligen vetenskapshistorikern James Secords artikel *Knowledge in Transit*.⁸⁸ Även Secord skriver om “[...] the centrality of knowledge in circulation – of science as a form of communication [...]”.⁸⁹ Kunskap, om detta råder konsensus bland kunskapshistoriens företrädare, är ett fenomen som ytterst bör förstås

---

⁸⁴ Sarasin (2011), s. 164. ”Grundsätzlich lässt sich sagen, dass mit diesem Ansatz [...] die *gesellschaftliche Produktion und Zirkulation von Wissen* untersucht werden soll.” (Kursiv i original) [Min översättning]

⁸⁵ Sarasin (2011), s. 166. ”Wissen entwickelt, verändert und ›realisiert‹ sich immer wieder neu durch die Zirkulation zwischen verschiedenen gesellschaftlichen Sphären, bis es sich darin möglicherweise ›verbraucht‹ und wieder verschwindet.” (Min översättning)

⁸⁶ Lässig (2016), s. 29-58.

⁸⁷ Lässig (2016), s. 43.

⁸⁸ Secord (2004), s. 654-672.

⁸⁹ Secord (2004), s. 655.

som socialt – det vill säga, det är någonting som uppstår, omförhandlas och sprids genom ömsesidigt tankeutbyte mellan människor.

En annan aspekt av kunskapshistoria, som det råder stor samstämmighet kring i dessa teoretiska överväganden, är vidare att dessa människor enklast kan studeras som *aktörer*. Sarasin lyfter fram detta – studiet av s.k. kunskapsaktörer – som ett av de fyra övergripande undersökningsområden, som skulle vara möjliga att utforska för kunskapshistoriker.⁹⁰ Även Lässig instämmer i nödvändigheten i att anlägga detta perspektiv: ”Because the processes involved in the production, negotiation, and translation of knowledge vary according to time and place, studying knowledge as a historical phenomenon requires an actor- and practice-focused approach.”⁹¹ Hon skriver vidare:

[...] knowledge is created by the continuous interaction between heterogeneous actors, even if those actors are rarely on equal standing. Historians of knowledge have moved away from the model of diffusion, which rests upon bipolar topographies, toward a notion of more multidirectional transfers between actors and media and complex chains of cultural translation and retranslation.⁹²

Just betydelsen av att studera aktörerna om en djupare förståelse för kunskap och dess cirkulation ska kunna vinnas, är något som Lässig återkommer till. Kunskap, argumenterar hon, är inget levande väsen och kan således inte uppstå och spridas på egen hand – det krävs bärare av kunskapen för att detta över huvud taget ska vara möjligt. Självklart som detta konstaterande vid första anblick kan verka, bär det faktiskt på vissa viktiga implikationer, inte bara för kunskapshistoria, utan för aktörsperspektivet i sig. ”Knowledge does not move on its own volition,” skriver hon,

hovering over all structures and actors. Even when distilled into text form, knowledge remains a social phenomenon. Knowledge cannot simply send itself through the mail or board an airplane. It moves through individuals and social groups. Their decisions and actions determine whether and how knowledge is produced, received, negotiated, transferred and translated. For that reason, the history of knowledge, building on social and cultural history, brings together structure and agency in an intellectually stimulating way: indeed, that is the challenge it faces.⁹³

Att studera aktörer i kunskapsproduktionsprocesser är dock i sig inte något som är nytt för det kunskapshistoriska fältet. Detta har vetenskapshistoriker gjort åtminstone sedan mitten av

---

⁹⁰ Sarasin (2011), s. 167. (Vid sidan av detta nämner han också *kunskapens systematisering och ordning*, *kunskapens representationsformer och medialitet* och *kunskapsgenealogier*.)

⁹¹ Lässig (2016), s. 43.

⁹² Lässig (2016), s. 43.

⁹³ Lässig (2016), s. 45.

1980-talet, i en mängd studier som har syftat till att försöka kontextualisera kunskapsproduktionen och på så sätt kritisera den tidigare rådande uppfattningen, att vetenskaplig forskning var någonting som ensamma (och sedermera namnkunniga) forskare som Newton eller Pasteur bedrev i sin ensamhet i laboratorier, vilka var slutna mot omvärlden. I allt större utsträckning har de många aktörer som rörde sig kring ”det ensamma geniet” – laboratorieassistenter, korrekturläsare, dubbelarbetande hustrur m.fl. – och de högst betydande insatser som dessa gjorde för forskningen kommit att synliggöras och lyftas fram ur sin tidigare anonymitet.⁹⁴

Ett åskådliggörande (och föredömligt) exempel på sådana studier, vilket i fråga om metod och teori i det närmaste tangerar kunskapshistoria, är den amerikanska vetenskapshistorikern Mary Terralls artikel *Following insects around* från 2010.⁹⁵ Denna kretsar kring det nätverk som en insektsforskare i 1700-talets Paris var beroende av för att kunna bedriva sin forskning. Terrall visar på ett mycket övertygande sätt hur denne korresponderade med en rad agenter i andra delar av landet, vilka företrädesvis var bosatta på landsbygden och alls inga högt utbildade experter. Av dessa mottog han inte bara information om insekter, inhämtad från observationer i skog och mark, utan även döda och levande exemplar av desamma. I denna studie står inte heller enbart aktörer – till yttermera visso just den sorts aktörer av icke-elitstatus, som har varit osynliga i äldre forskning – i centrum, utan även begrepp som cirkulation. Hon skriver:

Naturalists synthesized myriad details of behaviour, anatomy and function into such observations that could then be exchanged, donated, questioned, replicated – in short, the observations became things that circulate. Of course, the circulation of this kind of knowledge depended on the exchange and transfer of many other things as well: instruments, containers, preparations, drawings, specimens (live and dead), books and letters, and sometimes the observers themselves.⁹⁶

Utmärkande för dessa cirkulationsprocesser, vilket Terrall betonar, är också det faktum att det inte var fråga om någon enkelriktad ström av kunskap, i vilken det empiriska råmaterialet, efter att ha insamlats i periferin (landsorten), började gravitera in mot centrum (laboratoriet i Paris). Fastmer förekom alltid, som hon uttrycker det,

---

⁹⁴ Se exempelvis Ekström, Anders [red.] (2004), *Den mediala vetenskapen*, Nora: Nya Doxa; Bergwik, Staffan (2016), *Kunskapens osynliga scener: vetenskapshistorier 1900-1950*, Göteborg och Stockholm: Makadam förlag; Kärnfelt, Johan (2018a), ”Om boken”, i Kärnfelt, Grandin och Jülich (red.), s. 11-21.

⁹⁵ Terrall, Mary, ”Following insects around: tools and techniques of eighteenth-century natural history”, *The British Journal for the History of Science* 43 (4), 2010, s. 573-588.

⁹⁶ Terrall (2010), s. 575.

[...] a two-way traffic of insects, instruments, ideas, sentiments, observations and books. All these were the elements of new knowledge about the natural world, though an analogous pattern of circulation could easily be mapped for knowledge about antiquities.⁹⁷

I direkt anslutning till detta sista konstaterande är det möjligt att tillägga, att detsamma förmodligen också skulle kunna gälla för kunskap om rasbiologi och rashygien.

Ansatsen att från vetenskapshistoriskt håll närma sig det kunskapshistoriska fältet uttrycks klarast i den programmatiska artikeln *The History of Science and the History of Knowledge*.⁹⁸ I denna argumenterar en annan amerikansk vetenskapshistoriker, Lorraine Daston, för det potentiellt fruktbara i att företrädare för hennes ämne tar hänsyn till kunskapshistoria och dess teoretiska infallsvinklar. Det skulle dock inte inskränka sig till att endast vara fruktbart – snarare menar hon att en öppen hållning gentemot teoribildningen skulle vara något fullt nödvändigt för ämnet vetenskapshistoria. Hon går så långt som till att skriva: "[...] some version of the history of knowledge, of which the history of science is a part, is probably indispensable."⁹⁹

Terralls artikel, föredömlig som den är, kan sägas vara undantaget som bekräftar regeln. Generellt sett är studier, i vilka agensen hos kunskapsaktörer av icke-elitstatus lyfts fram, ännu tämligen sällsynta, och detta inte bara i vetenskapshistoriska studier, utan även i kunskapshistoriska; detta trots att just elitperspektivet är en av de huvudsakliga punkter som vetenskapshistoria brukar kritiseras för av företrädare för det kunskapshistoriska fältet.¹⁰⁰ Dessa har dock inte alltid föregått med gott exempel, vilket Lässig belyser då hon, apropå Zentrum für die Geschichte des Wissens, i en fotnot gör följande anmärkning: "While programmatically embracing a broadly defined understanding of knowledge, its empirical studies still largely focus on traditional expert knowledge or knowledge production in academia and related areas."¹⁰¹ Hur rättvis denna bild är kan diskuteras, då institutionen i fråga år 2011 utgav en volym av sin årsbok *Nach Feierabend*, som var tematiskt inriktad på just cirkulation, och i vilket även icke-akademiska kunskapsaktörer fick visst utrymme.¹⁰² I

---

⁹⁷ Terrall (2010), s. 576.

⁹⁸ Daston (2017), s. 131-154.

⁹⁹ Daston (2017), s. 145.

¹⁰⁰ Östling och Larsson Heidenblad (2017); Östling, Johan, Sandmo, Erling, Larsson Heidenblad, David, Nilsson Hammar, Anna och Nordberg, Kari H. (2018), "The history of knowledge and the circulation of knowledge: An introduction", i Östling, Sandmo, Larsson Heidenblad, Nilsson Hammar och Nordberg (red.), s. 9-33; Nilsson Hammar, Anna (2018), "Theoria, praxis and poesis: Theoretical considerations on the circulation of knowledge in everyday life", i Östling, Sandmo, Larsson Heidenblad, Nilsson Hammar och Nordberg (red.), s. 107-124.

¹⁰¹ Lässig (2016), s. 38, n. 38.

¹⁰² *Nach Feierabend: Zürcher Jahrbuch für Wissensgeschichte* 7, 2011.

detta nummer förekommer exempelvis Tobias Scheideggers artikel *Der Lauf der Dinge*, som till sitt innehåll påminner ganska mycket om Terralls artikel.¹⁰³ Den kretsar kring betydelsen av cirkulation av information, instrument och empiriskt material inom nätverk bestående av vetenskapligt intresserade individer – amatörer såväl som professionella – i Schweiz omkring sekelskiftet 1900.

Ansatser som liknar de i Terralls och Scheideggers respektive artiklar har, i en svensk kontext, nyligen tagits upp i enstaka artiklar samt två tvärvetenskapliga antologier vid namn *Circulation of Knowledge* – en samproduktion mellan historiker i Sverige, Norge och Finland – och den i huvudsak vetenskaps- och idéhistoriska *Kunskap i rörelse*.¹⁰⁴ Den senare, som behandlar Kungl. Vetenskapsakademiens historia, är skriven utifrån ett kunskapshistoriskt perspektiv och, enligt en av redaktörerna, Johan Kärnfelt, inspirerad av ”idén om kunscirkulation”.¹⁰⁵ Mycket riktigt innehåller den också en del som har titeln *Cirkulation och mediering*, bestående av tio kortare essäer (s.k. bildessäer) om olika ämnen, vilka analyseras ur kunskapshistorisk synvinkel. Särskilt intressanta för det teoretiska ramverket i denna uppsats är fyra essäer författade av idéhistorikerna Thomas Kaiserfeld respektive Jenny Beckman – två vardera – vilka kretsar kring det som Kärnfelt kallar ”kunskapsbildningens fotfolk”.¹⁰⁶ Essäerna har nämligen alla det gemensamt att de belyser de många sätt på vilka ett stort antal anonyma individer genom historien har bidragit till Vetenskapsakademiens arbete.¹⁰⁷

Den första av Kaiserfelds essäer, *Vetenskapsakademiens fotfolk*, kretsar kring hur en viss Nils Gissler (1715-1771), lektor i logik, fysik och medicin vid Härnösands gymnasium, såväl bidrog med en uppsjö av idéer och skrivelser till Vetenskapsakademien, i vilken han var ledamot från 1748, som spred dess almanackor till allmänheten i sin del av landet. ”På så sätt”, skriver Kaiserfeld, ”deltog Gissler i ett slags kunscirkulation i ordets rätta bemärkelse, en överföring som inte bara gick i en riktning [...]”.¹⁰⁸ Han betonar den stora

---

¹⁰³ Scheidegger, Tobias, ”Der Lauf der Dinge: Materiale Zirkulation zwischen amateurhafter und professioneller Naturgeschichte in der Schweiz um 1900”, *Nach Feierabend: Zürcher Jahrbuch für Wissensgeschichte* 7, 2011, s. 53-73.

¹⁰⁴ Larsson Heidenblad (2015); Östling, Sandmo, Larsson Heidenblad, Nilsson Hammar och Nordberg [red.] (2018); Kärnfelt, Grandin och Jülich [red.] (2018).

¹⁰⁵ Kärnfelt (2018a), i Kärnfelt, Grandin och Jülich (red.), s. 11-21. (Citatet förekommer på s. 20.)

¹⁰⁶ Kärnfelt, Johan (2018b), i Kärnfelt, Grandin och Jülich (red.), s. 381.

¹⁰⁷ Kaiserfeld, Thomas (2018a), ”Vetenskapsakademiens fotfolk”, i Kärnfelt, Grandin och Jülich (red.), s. 382-386; Beckman, Jenny (2018a), ”Fribrevsrätt”, i Kärnfelt, Grandin och Jülich (red.), s. 387-393; Kaiserfeld, Thomas (2018b), ”Frågornas pris”, i Kärnfelt, Grandin och Jülich (red.), s. 394-399; Beckman, Jenny (2018b), ”Gråpapperstov”, i Kärnfelt, Grandin och Jülich (red.), s. 400-404.

¹⁰⁸ Kaiserfeld (2018a), i Kärnfelt, Grandin och Jülich (red.), s. 384.

betydelse som sådana ”relativt okända” ledamöter verkligen skulle ha haft och går till och med så långt som till att hävda, att

[u]tan alla dessa lektorer och präster, läkare och officerare som fungerade som noder i ett nationellt och internationellt system för kunskaps-cirkulation där Vetenskapsakademien var själva hjärte-pumpen, skulle Akademien aldrig ha haft någon verksamhet över huvud taget.¹⁰⁹

I den andra av essäerna, *Frågornas pris*, skriver Kaiserfeld om de pristävlingar som Akademien ordnade, vilka gick ut på att komma med en lösning på något problem, vare sig det gällde något konkret som en ritning till en uppfinning eller något mer abstrakt, som en plan till hur landets resurser bäst kunde tillvaratagas. I dessa tävlingar kunde alla som var läs- och skrivkunniga delta, vilket ledde till ett inflöde av idéer från samtliga av samhällets ständer, som sedan kunde bearbetas av akademiledamöterna. Just möjligheten för gemene man att delta i dylika kunskapsprojekt är något som även Beckman dröjer vid, då hon i essän *Fribrevsrätt* analyserar detta fenomen: det privilegium som innebar, att brev med idéer, rön eller annat material, som på något sätt bidrog till den vetenskapliga verksamheten, kunde skickas till Vetenskapsakademien kostnadsfritt. Om dessa brev skriver hon, att deras innehåll ofta belyser kunskapens cirkulation i sig: de kan handla om

postgångens problematik, om [...] insekter som fastnat på postkontoret, om böcker som efterlysts och lånats ut, om bergartsprover på väg till analys hos tyska kemister, och vetenskapliga illustrationer på resa mellan fotografer, forskare och förlag.¹¹⁰

Den andra av hennes essäer, *Gråpapperstovv*, har däremot ett ämne som påminner mer om analysen av kunskapsaktören Gissler; den handlar om de herbarier som svenska läroverkselever från omkring mitten av 1800-talet hade i uppgift att sammanställa under sommarloven, i vilka inte så få uppgifter, som kompletterade den samlade kunskapen om den svenska floran, med nödvändighet kom att hamna. I likhet med Kaiserfeld lägger hon tonvikt vid de bidrag som på så sätt lämnades till vetenskapen, inte bara av skolbarn utan även ”provinsialläkare, kyrkoherdar, lärare och militärer”¹¹¹. Under 1800-talet öppnades så slutligen de akademiska naturaliesamlingarna för allmänheten, varpå ”den nya borgerligheten kunde beskåda resultaten av sin samlariver på naturhistoriska museer runt om i landet.”¹¹²

---

¹⁰⁹ Kaiserfeld (2018a), i Kärnfelt, Grandin och Jülich (red.), s. 385.

¹¹⁰ Beckman (2018a), i Kärnfelt, Grandin och Jülich (red.), s. 393.

¹¹¹ Beckman (2018b), i Kärnfelt, Grandin och Jülich (red.), s. 401.

¹¹² Beckman (2018), i Kärnfelt, Grandin och Jülich (red.), s. 401.

Allt sammantaget visar dessa essäer på hur, som Kärnfelt uttrycker det, ”kunskapsbildningen också är beroende av myriader av små insatser, kommunicerade genom Akademiens nätverk, och utförda av människor långt bortom vetenskapens titlar, tjänster och institutioner.”¹¹³ Just denna infallsvinkel, belysandet av det ”fotfolk” som bistod institutionerna och den akademiska elit som verkade inom dessa, tycks vara en mycket lovande utgångspunkt för studiet av kunskaps-cirkulation. Detta är någonting som även Daston instämmer i, då hon, rörande de praktiska tillvägagångssätten i kunskapshistoriska studier, skriver: ”One approach wields the term in order to recuperate forms of knowledge that have historically been denigrated as substandard [...]; [...] generally the many forms of knowledge cultivated by nonelites in many times and places [...]”¹¹⁴

Belysande som essäerna i *Kunskap i rörelse* är, gör de dock teorin för lite rättvisa; de gör inte anspråk på att utveckla kunskaps-cirkulationsbegreppet, fastän detta, med stöd i de presenterade resultaten, hade varit möjligt. En verkligt teoretiskt intressant frågeställning, som borde ha ställts i dessa studier (och andra liknande) hade kunnat lyda: *Hur kan man studera kunskapshistoria utifrån ett cirkulationsperspektiv, och detta på ett sätt som bidrar till att belysa agensen hos andra kunskapsaktörer än de i den akademiska eliten?* Kort sagt, hur kan kunskaps-cirkulation bidra till *vidgat aktörskap* i historievetenskapliga studier av kunskapsproduktion? Det är denna, potentiellt teoriutvecklande, ansats – vilken är förenlig med uppsatsens tredje frågeställning – som kommer att utgöra kärnan i uppsatsens teoretiska ramverk. Som inledningsvis konstaterades är det kunskapshistoriska fältet ännu förhållandevis nytt och långt från färdigbildat – och detta gäller även (och kanske i all synnerhet) dess gren kunskaps-cirkulation. Än finns det möjligheter till, och behov av, ett medvetet utforskande av denna teoribildnings analytiska potential: enkelt uttryckt, hur man rent praktiskt kan gå tillväga i syfte att skriva kunskapshistoria, med avseende på cirkulationsprocesser. Det är detta tillvägagångssätt som kommer att presenteras och konkretiseras nedan, i kapitlet *Metod*. Innan steget kan tas till detta är det dock nödvändigt att presentera det källmaterial som metoden kommer att tillämpas på.

---

¹¹³ Kärnfelt (2018b), i Kärnfelt, Grandin och Jülich (red.), s. 381.

¹¹⁴ Daston (2017), s. 143.

Material

Det material som ligger till grund för denna uppsats kan delas in i tre övergripande samlingar: *rasbiologiska institutets arkiv*, *rasbiologiska institutets fotografiska arkiv* och *Herman Lundborgs brevsamling*. Den förstnämnda, vars officiella namn är Statens institut för rasbiologi och hädanefter kommer förkortas SIFR i fotnoterna, ingår i Uppsala universitets arkiv; den andra återfinns på Kart- och bildavdelningen på Uppsala universitetsbibliotek; den tredje utgör del av samma biblioteks brevmaterial. Samtliga är deponerade i Carolina Rediviva i Uppsala och material ur desamma kan beställas fram till detta biblioteks specialläsesal, och i vissa fall till Kart- och bildavdelningens läsesal. Institutets arkiv är mycket omfattande och rikhaltigt; som statlig myndighet var institutet ålagt att noggrant dokumentera och arkivera sin verksamhet, på det att denna enkelt skulle kunna granskas och utvärderas. Det rörde sig om arkivering av allt ifrån styrelseprotokoll och verksamhetsberättelser till utgiftsjournaler och tjänstgöringsintyg. Efter att institutet 1958 uppgått i institutionen för medicinsk genetik överlämnades dessa handlingar till Uppsala universitets arkiv.

Det för uppsatsen viktigaste källmaterialet är de till rasbiologiska institutet inkomna och utgångna handlingarna. Dessa har i arkivet seriesigna B2 (vol. 1-11), *Från institutet utgångna skrivelser*, respektive E2 (vol. 1-14), *Till institutet inkomna skrivelser*. In- och utgående skrivelser hålls således åtskilda, med ett viktigt undantag: för åren 1922-1924, då de senare var inordnade efter de förra i samma volymer; utgående skrivelser för dessa år återfinns i volymerna E2:1 och E2:2. Innehållet i dessa volymer består av stora album eller pärmar i vilka skrivelserna – i genomsnitt 400 i vardera volym – är införda i en i stort sett kronologisk ordning, med början från den 1 januari varje kalenderår. Vissa undantag finns dock: ibland kan en (inkommande) skrivelse daterad vid ett senare tillfälle vara placerad framför en daterad vid ett tidigare – detta för att det exempelvis kunde härröra från en avlägsen landsända med dåliga postförbindelser, varför det tog längre tid för det att nå Uppsala. Skrivelserna är också försedda med diarienummer, vilka för det mesta men inte alltid sammanfaller med den kronologiska ordningen; de tycks därför ha behandlats efter hand som de anlände till institutet. Diarienumren förkortas hädanefter *D.nr.* och kan se ut på följande vis: D.nr. 36/23, vilket alltså ska beteckna den trettiosjätte inkomna eller utgångna skrivelsen för år 1923. Det är vidare efter diarienumren som skrivelserna är organiserade i de olika volymernas register. Olika tidigare forskare på ämnet har hänvisat till dessa källor på olika sätt, antingen efter enbart diarienummer (som exempelvis Maja Hagerman) eller datum (som Gunnar

Broberg).¹¹⁵ Tidvis kan det sålunda, vid korsreferering, vara svårt att direkt uppfatta om två olika forskare hänvisar till samma skrivelse eller inte. För att undvika detta problem kommer bägge att anges i det följande, på så sätt att den ovannämnda trettiosjätte skrivelsen för år 1923 i en fotnot skulle åtföljas av datumet 20/3 1923 (autentiskt exempel). Märk väl att det rör sig om det datum som brevet skrevs och inte det på vilket det inkom till institutet; på flertalet inkomna skrivelser står detta nämligen antecknat.

De till institutet *inkomna skrivelserna* är ett variationsrikt och brokigt material. Det är inte organiserat efter olika sorters avsändare och innehåller därför brev av de mest skiftande slag: officiell korrespondens med professorer vid rasbiologiska institutioner i utlandet; offerter från tryckerier och förläggare; påminnelser från bibliotek om återlämnade av utlånade böcker; räkningar från anlidade fotografer; meddelanden om sovvagnsbiljetter; frågor och följdfrågor från ansvariga vid läroverk, sjukhus, anstalter och militärregementen med mera. De *utgångna skrivelserna* är till skillnad från de inkomna mer standardiserade till sin utformning. Detta beror på det enkla faktum att samtliga är avskrifter och kopior på de skrivelser som ursprungligen skickades ut. Huvuddelen är följaktligen skrivna på en och samma sorts papper – under de första åren skrivna för hand, därefter på maskin – och placerade efter varandra i den ordning som ärendena behandlades. Förutom detta förekommer det också enstaka bilagor och avskrifter.

Det är mig okänt exakt hur institutets rutiner för dokumentering och arkivering av sin officiella korrespondens såg ut, men det förefaller som om praxis var att så gott som alla utgående skrivelser fick en dubblett som lades till handlingarna. I de fåtal fall då sådana faktiskt saknas, brukar det vidare framgå med all tydlighet: vanligtvis genom att den inkomna skrivelse som var föremålet för responsen, försågs med en marginalanteckning som angav dels att den hade besvarats, dels med vilket ungefärligt budskap. Då brevskrivare under denna tid som regel var mycket noggranna med att datera sina egna brev och ange att de hade mottagit brev från andra, är det möjligt att få en mycket tydlig bild av hur korrespondensen gick.

Med detta sagt, tycks det dock som om det fanns vissa brister i institutets rutiner, vilka i all synnerhet gällde de utgående skrivelserna. En översiktlig genomgång av en stor mängd korrespondens, framför allt de lite längre ärendena – de som omfattade tre eller fler skrivelser – ger nämligen vid handen att inte alla svarsbrev som utgick från institutet blev diarieförda.

---

¹¹⁵ Hagerman (2015), se notförteckning *passim*; Broberg (2002 [1995]), se notförteckning *passim*.

Detta kan man sluta sig till av det faktum att det finns många exempel på inkomna skrivelser i vilka hänvisningar görs till brev, som inte har några motsvarigheter i arkivet. En följd av detta är att det kan anses vara ett rimligt antagande, att det har utgått fler svar än vad som har bevarats som avskrifter. Detta har implikationer för hur respons – eller, rättare sagt, brist på respons – alltså hur en inkommen skrivelse som möttes med tystnad, bör tolkas. Ett uteblivet svar kan nämligen, metodologiskt sett, ses som ett ganska tydligt svar i sig: att det budskap som förmedlades inte ansågs vara värt ett svar eller dylikt. Med utgångspunkt i en sådan tes kan därefter resonemang föras kring *varför* det förhöll sig på detta sätt – varför vissa skrivelser ansågs mindre angelägna att besvara än andra. Föreliggande uppsats kommer dock inte i huvudsak att kretsa kring sådana försök att dra slutsatser kring tystnad; snarare kommer det förutsättas att flertalet brev verkligen blev besvarade, men att svaren av olika anledningar aldrig kom att skrivas av och diarieföras.

En annan del av rasbiologiska institutets arkiv som kommer att användas är dess *pressklippssamling*. Denna omfattar fem kapslar som rymmer sammanlagt 16 album, vilka sträcker sig mellan åren 1895-1934. Albumen innehåller urklippa och inklistrade artiklar från dagspress och tidskrifter, i huvudsak svenska sådana men även i vissa engelsk- eller tyskspråkiga dito. De har alla som gemensam nämnare att de på något sätt berör institutet, dess verksamhet eller rasbiologi i stort; det rör sig om alltifrån korta nyhetsnotiser om någon föreläsning i ett rasbiologiskt ämne och recensioner av institutets publikationer till ledare, krönikor och upprop. Det är inte känt hur dessa album ursprungligen tillkom, men det förefaller sannolikt att deras innehåll hade samlats ihop på uppdrag antingen av institutet eller Lundborg personligen. Från omkring 1900 var det nämligen möjligt att, exempelvis av Svenska Telegrambyrån, köpa prenumerationer som innebar en bevakning av vad som skrevs i dagspressen om ett visst ämnesområde eller nyckelord; dessa artiklar klipptes ut och kunde därefter sammanställas i för ändamålet avsedda album. Det var vid tiden inte ovanligt att offentliga personer, såsom Lundborg, prenumererade på artiklar om sig själva och den egna verksamheten.¹¹⁶ Att det nog snarare var Lundborg personligen än institutet som innehade en sådan prenumeration kan man sluta sig till av två omständigheter: dels att albumen tidsmässigt sträcker sig tillbaka till tiden före institutets existens och upphör omkring den tid då Lundborg gick i pension; dels att det på många av dem, på omslaget eller i marginalen, uttryckligen står skrivet att denne skänker dem till institutet i gåva.

---

¹¹⁶ Jülich, Solveig (2018), "Klippböckernas vetenskapshistoria", i Kärnfelt, Grandin och Jülich (red.), s. 564-569.

Klippsamlingen är således vidhäftad med ett uppenbart källkritiskt problem: den är, åtminstone till viss del, framtagen av Lundborg själv och därför troligtvis tendentiös i sitt urval av innehåll. Huruvida han eftersträvade att opartiskt omnämna all sorts publicitet, även negativ sådan – såsom nedgörande recensioner, kritiska ledare och dylikt – är oklart, men vid en översiktlig granskning framstår det som ganska tydligt att det stora flertalet artiklar är positivt stämde och i linje med övertygelser som han torde ha delat. Även fast han prenumererade på allt som skrevs om sig själv och sitt institut, är det inte säkert att han valde att låta alla artiklar inflyta i de färdiga albumen – däremellan kan en sällning ha skett. Den som enbart förlitar sig på denna klippsamling riskerar alltså att få en ganska ensidig bild av rasbiologins samhällsroll och status i det offentliga samtalet – en omständighet som inte får glömmas bort.

Rasbiologiska institutets fotografiska arkiv omfattar inalles 12 123 fotografier fördelade på 105 album, fyra mappar och 53 kuvert. Till skillnad från de övriga handlingarna i rasbiologiska institutets arkiv – vilka omfattades av arkivlagen – behöll institutionen för medicinsk genetik länge fotografierna och överlämnade dem till Uppsala universitetsbibliotek först 1981. Albumen har gruppindelning A-O, mapparna A-D, medan kuverten är numrerade (1-21, 23-48, 50-52; nr 22 och 49 är förkomna). Utöver detta finns det även tre kuvert som av oklar anledning är onummerade, men som till sitt innehåll inte skiljer sig på något avgörande sätt från övriga. De fyra mapparna och 53 kuverten innehåller sammanlagt omkring 2000 fotografier. Fotografierna är intressanta framför allt till följd av det faktum att de utgör det sista egentliga ”arbetsmaterial” som har bevarats från institutets tidigaste år. Det finns kvar, till skillnad från allt det material som låg till grund för institutets verksamhet i stort – mätbladen, hålkorten, de genealogiska utredningarna med mera – vilket med största sannolikhet gallrades ut gradvis under 1960- och 70-talet.¹¹⁷ Fotografierna förekommer både i original och som reprokopior, av vilka de sistnämnda kan kännas igen genom det lite tjockare, styvare papper de består av.

Huvuddelen av fotografierna togs fram på initiativ av institutet och togs i många fall av dess egen personal, men det var även vanligt att professionella fotografer anlätades. Vissa fotografier föregår dock institutets grundande, till exempel sådana som togs av Lundborgs själv under dennes forskningsresor i Lappland under 1910-talet eller som låg till grund för 1919 års folktypsutställning. Det var heller inte ovanligt att bilder skickades in till institutet

---

¹¹⁷ Denna uppgift kommer från personalen i specialläsesalen på Carolina Rediviva.

från privatpersoner eller organisationer – detta är framför allt fallet med fotografierna i mapparna och kuverten. Dessa fotografier har ofta anteckningar på baksidan, vilka kan ange uppgifter som namn, hemort, ålder, yrke och liknande information om personerna som de föreställer. Vid sidan av detta är de också ofta diarietäckta; vanligtvis är de då märkta med en viss stämpel, vilken skapade ett standardiserat tryck av en rad på vilken både diarienummer samt det datum då fotografierna inkom till institutet skulle fyllas i.¹¹⁸ Många är märkta med både datum och nummer, men på ett betydande antal fotografier saknas det sistnämnda (det omvända förekommer sällan) och på enstaka har endast året antecknats. Slutligen förekommer det fotografier som helt saknar en sådan stämpel, och om vilka man därför inte med säkerhet kan veta om de hade skickats in av privatpersoner – även om det naturligtvis är ett rimligt antagande att så verkligen var fallet. På grundval av detta ansågs sådana fotografier vara metodologiskt problematiska och således oanvändbara som källmaterial. Det material som i slutändan valdes ut från det fotografiska arkivet var följaktligen endast daterade fotografier från ett urval av kuverten, inalles 13 stycken av 53, det vill säga ungefär en femtedel – detta eftersom det inte skulle varit möjligt att gå igenom alla.

Herman Lundborgs brevsamling är fördelad på 22 kapslar, till vilka också är fogade en kapsel märkt ”Biografica”. Huvuddelen av samlingen, kapsel 1-15, utgörs av brev där Lundborg var mottagaren, skickade både av enskilda individer och institutioner. De brev som har honom som avsändare är i jämförelse få – de omfattar endast tre kapslar, varav två innehåller brev till hustrun Thyra. Utöver detta finns det även ett antal kapslar innehållande brev från andra avsändare med henne som mottagare, samt brev där både avsändare och mottagare var andra än Lundborg eller Thyra. Kapslarna är således på ett övergripande plan ordnade tematiskt, har alfabetiska underordningar (till exempel ”Brev från enskilda: K-Lundbohm”) och är, på individnivå, invändigt även strukturerade kronologiskt årsvis (”Brev från Ernst Ålander 1928, 1930, 1931” och så vidare).

Brevsamlingen är förvisso inte direkt kopplad till institutet och dess verksamhet – den var familjen Lundborgs privata – men det kan trots detta anses motiverat att använda den i denna undersökning. Lundborg var nämligen en person som i vissa avseenden inte gjorde stor åtskillnad mellan arbete och fritid, varför det i hans privata korrespondens ofta förekommer rasbiologiska spörsmål. Inom parentes sagt kan det nämnas att liknande förhållanden även gällde institutets korrespondens: på samma sätt som Lundborg kunde få mottaga uppgifter

---

¹¹⁸ Se exempelvis *Bilaga 1*, fig. 3, 6.

som rörde arbetet i sin egen brevlåda, var vissa brev som skickades till honom i egenskap av professor påfallande informella och förtroliga – med ett ord, *privata*. Avsändaren, som i dessa fall var en personlig bekant, kunde inleda sitt meddelande med ett uppsluppet ”Bäste broder!”, genomgående dua Lundborg och även småprata om hur vädret för tillfället var.¹¹⁹ Med detta som bakgrund kan användandet av denna brevsamling inte bara ses som naturligt, utan även nödvändigt. I syfte att få en fullständig bild av den verksamhet som Lundborg under sin tid som chef stod bakom måste man således låta professors *och* privatmannens respektive korrespondens komplettera varandra, för att tillspetsa det hela något. Detta har länge också varit praxis bland forskare som studerar institutet; redan Gunnar Broberg gjorde exempelvis så i sin *Statlig rasforskning*.¹²⁰

---

¹¹⁹ D.nr 63/23 (4/6 1923), SIFR-Ink. E2:1b (UUA).

¹²⁰ Se exempelvis Broberg (2002 [1995]), n. 43, 84, 85.

Metod

Den teoretiska utgångspunkten för denna uppsats är, som ovan har framlagts, tudelad: för det första att försöka utveckla det analytiska begreppet kunskaps-cirkulation och för det andra att se om tillämpandet av denna teori på ett väl genomforskat ämnesområde kan leda till att ny kunskap frambringas ur detsamma. Bägge två har implikationer för metodens utseende, vilket ytterst beror på att en grundläggande tes inom kunskaps-cirkulationsteorin är det nödvändiga i att anlägga ett *aktörsperspektiv* – fastmer ett aktörsperspektiv som inbegriper fler sorters ”kunskapsaktörer” än akademiskt skolade experter. En kunskaps-cirkulatorisk studie kan således bidra till att utmana ett elitcentrerat perspektiv, framför allt genom att fokusera på den agens som kunskapsaktörer av icke-elitstatus har haft i kunskapsproduktionsprocesser i det förgångna.

Den teoriutvecklande ansatsen i denna undersökning ligger i att omsätta denna idé i praktiken: att visa hur kunskapshistoriska, och mer specifikt kunskaps-cirkulatoriska, studier kan genomföras. Detta skulle nämligen kunna göras genom ett mer konsekvent *belysande av de cirkulationsprocesser i en kunskapsproducerande institutions verksamhet, vilka inbegriper kunskapsaktörer utanför den akademiska eliten*. Fokus på vilka dessa aktörer var, samt när, hur och varför de kom att bli en del av institutionens – och därmed de akademiska experternas – kunskapsproduktion är potentiellt fruktbara metodiska utgångspunkter för en sådan studie. En vidare operationalisering av denna övergripande metod följer nedan.

Det metodiska tillvägagångssättet i denna undersökning har sin huvudsakliga grund i kvalitativ textanalys av källmaterial som utgörs av den bevarade korrespondensen mellan rasbiologiska institutet och individer och grupperingar i det omgivande samhället. Till detta kommer även den brevkorrespondens som ingår i Herman Lundborgs privata brevsamling, användandet av vilken motiveras i kapitlet *Material*. Dylig korrespondens utgjorde nämligen en betydande del av de kontakter som institutet och dess chef under perioden 1922-1935 hade med omvärlden, vilken sträckte sig från närområdet, såsom en annan del av Uppsala, till mer fjärran platser, som universitet på kontinenten eller i andra världsdelar. En följd av detta är att den är mycket omfattande, med ända upp till sex- eller sjuhundra skrivelser, både in- och utgående, årligen; vissa avgränsningar är således nödvändiga.

Den viktigaste av dessa avgränsningar har att göra med definitionen av de grundläggande begreppen kunskapsaktör av elit- respektive icke-elitstatus. Med ”elitstatus” avses främst en officiell position inom rasbiologi eller angränsande ämnen (antropologi, genetik och dylikt),

med tillhörande akademisk titulatur, samt anställning vid någon form av vetenskaplig institution. Alla individer som kunde räknas som kolleger inom samma disciplin har därför valts bort i undersökningen. I denna uppsats kommer dock detta begrepp att behöva modifieras, då själva ordet "elit" i själva verket inte kan sägas vara representativt för den sorts kunskapsaktörer som inte kommer att vara av intresse för undersökningen; i praktiken alla som på något sätt erhöll ett betydande arvode från rasbiologiska institutet för deltagande i dess produktion eller spridande av kunskap. Till dessa räknas förstås i första hand institutets egen personal men även visstidsanställda individer som anlätades för att utföra olika sorters uppgifter, exempelvis efterforskningar i lokala kyrkböcker.

Det centrala är i vilket fall som helst att dessa individer för sitt arbete mottog någon form av pekuniär ersättning som det, utifrån den tidens prissättning, skulle varit möjligt att leva på. Detta skulle nämligen inneburi att de i praktiken, för kortare eller längre tid, ingick i institutets personalstyrka – det som motiverade deras verksamhet var, åtminstone synbart, materiell vinning, även om det naturligtvis säkert fanns fler bakomliggande orsaker. Arvoden som uppgick till summor vilka *inte* motsvarade en dåtida skälig lön, utan som snarare får ses som symboliska, kommer inte att räknas – detta emedan en sådan ersättning inte rimligtvis kan ha ansetts vara en tillräckligt starkt motiverande faktor för att ägna sig åt rasbiologi utan intresse. Viktigt för sammanhanget är således, i denna uppsats, inte i huvudsak förekomsten av akademiska titlar eller ej, utan snarare om hur nära anslutna aktörerna i fråga var institutet – en av staten finansierad vetenskaplig institution – samt vad som ytterst motiverade deras deltagande i dess verksamhet. Följaktligen kan personer som helt saknar titlar, men som var avlönade av institutet, anses som ointressanta för undersökningen, medan de som faktiskt hade någon form av akademisk titel – professor, med. Dr. etc. – men inte fick någon ersättning på motsatt sätt kan vara av intresse.

Det som, metodiskt sett, bör skilja kunskapsaktörer åt är alltså *inte* begreppsparet elit/icke-elit, utan snarare *professionell/icke-professionell*. Till den icke-professionella kategorin kan räknas individer som tog kontakt med, alternativt blev kontaktade av, rasbiologiska institutet för att på något sätt frivilligt bidra med kunskap som kunde tänkas vara till nytta för dess verksamhet. Nyckelordet är i alla händelser *frivillighet*: att det inte förelåg något som vare sig tvingade eller lockade dem att delta i detta utbyte av kunskaper, varken direkt eller indirekt yttre tvång eller ett löfte om någon form av mer betydande vinning. Alla individer som förekommer i institutets korrespondens, antingen som mottagare eller avsändare, samt i Lundborgs brevsamling, vilka deltar i kunskapsutbyte och som inte kan påvisas ha mottagit en

lön som motsvarade dåtidens existensminimum är därför att beteckna som icke-professionella och av den anledningen potentiellt intressanta för denna undersökning.¹²¹

Vid en första, kronologisk genomläsning av de in- och utgående skrivelsernas register noterades alla ärenden som inbegrep en sådan icke-professionell aktör, för att därefter underställas en översiktlig granskning och då antingen antecknas eller avfärdas som ointressant. Därpå följde en andra genomläsning, i vilken framför allt de ärenden, vilka inbegrep en dialog mellan avsändare och mottagare granskades noggrant. Det var främst de längre brevväxlingarna, vilka inbegrep tio eller fler bevarade skrivelser, som i detta skede ansågs intressanta, trots att kortare sådana också noterades. Nästa steg var att inordna resultaten av denna andra genomläsning i ett antal övergripande kategorier, vilka strukturerades tematiskt efter vad kunskapsaktörernas, det vill säga avsändarnas av de inkomna skrivelserna, ärenden var – alltså vilken form av interaktion det rörde sig om. En liknande genomgång gjordes av breven i Herman Lundborgs brevsamling, även om denna i stort sett är begränsad till inkomna brev – Lundborgs svar får man gissa sig till genom innehållet i de inkomna breven. De kategorier som därmed uppställdes var följande:

- *Personer som skickade in material* (fotografier, släktutredningar etc.)
- *Personer som tipsade om intressanta undersökningsobjekt* (folktyper, släkter med ärftliga sjukdomar eller dylikt)
- *Personer som informerade om egna undersökningar*
- *Personer som bad om att få låna materiel* (böcker, skioptikonbilder etc.), för att sprida kunskap om rasbiologi i samhället

Nästa steg var att undersöka rasbiologiska institutets fotosamlingar. Denna undersökning var i huvudsak inriktad på de fotografier som finns arkiverade i kuvert och mappar, och inte de som är ordnade i album. Orsakerna till detta var dels att albumen redan har varit föremål för en betydande del forskning,¹²² dels att materialet i kuverten, enligt en uppgift från en förteckning, ”till övervägande del inte [är] framtaget av Rasbiologiska institutet utan inlämnat av privatpersoner och/eller fotografer”,¹²³ och således just den sorts material som skulle kunna

---

¹²¹ Huruvida de var arvoderade eller ej brukar framgå med all tydlighet i de in- och utgående skrivelserna: korrespondens rörande försändelser av lön och kvittering av densamma är vanlig och tycks ha varit något som dokumenterades noggrant.

¹²² Kjellman (2013); Kjellman (2014); Kjellman (2016); Kjellman (2017); Kjellman och Eld (2015); Zippel (2009).

¹²³ Statens institut för rasbiologi: fotografiskt arkiv, *ALVIN: Plattform för digitala samlingar och digitaliserat kulturarv*, <http://www.alvin-portal.org/alvin/view.jsf?pid=alvin-record%3A99314&dswid=-8569> (hämtad den 11 mars 2019). Se pdf under *Bilagor*, s. 6.

vara intressant för uppsatsens frågeställning. Vid denna översiktliga genomgång noterade jag att det på vissa av kuverten avgavs att innehållet hade visats på, som det stod, ”1931 års utställning”. En snabb granskning av institutets historia gav vid handen att det som avsågs var återuppsättningen av 1930 års *Svea Rike*-utställning. Då ett av albumen (A7) i det fotografiska arkivet var märkt *Rasbiologiska institutets utställning å ”Svea Rike” 1930-31*, tycktes ett lovande spår att undersöka vara i vilken utsträckning dessa bilder faktiskt hade förekommit på utställningen.

Album A7, vars innehåll motsvarar de bilder som visades på dessa två utställningar, visade sig över lag vara ordnat tematiskt, efter yrke. Sålunda fanns det grupper av fotografier som föreställde läkare, lärare, militärer, sjuksköterskor och så vidare. Intressant nog motsvarade dessa kategorier de som många av kuverten var märkta med – även där fanns denna yrkesindelning – av vilket följde att en mer systematisk jämförelse mellan dessa föreföll vara nästa logiska steg. Vid en närmare granskning av fotografierna framkom att många, om än inte alla, på baksidan var märkta med uppgifter som personens namn, yrke, ålder och hemort. Detta gjorde att ett mer holistiskt förhållningssätt till källmaterialet plötsligt framstod som en möjlighet, då dessa personnamn skulle kunna eftersökas i de in- och utgångna skrivelserna; i bästa fall skulle då fotografiernas ankomst till institutet kunna kontextualiseras.

Särskilt intressanta var dock uppgifterna om *när* fotografierna hade inkommit till institutet (se *Material*). Dessa uppgifter är nämligen det yttersta konkreta beviset på att bilderna i fråga faktiskt hade skickats in till institutet av privatpersoner, som det fotografiska arkivets förteckning anger. Av detta följer, att möjligheten att kunna *påvisa om fotografier som skickades in av allmänheten kom att hamna på utställningar som riktade sig till samma allmänhet* framstod som en lovande metod för att såväl besvara uppsatsens andra frågeställning som för att utveckla dess utvalda teori – *detta skulle nämligen ha varit ett tydligt exempel på kunskaps-cirkulation*. Således var det egentligen aldrig aktuellt med någon form av bildanalys i ordets allra strängaste bemärkelse, då det intressanta för undersökningen inte i första hand var vad fotografierna föreställde, utan hur de hade kommit att hamna på institutet och, i förlängningen, utställningen. I syfte att kontextualisera denna process ytterligare undersöktes även pressklippalbumen, och då främst det som mer specifikt kretsade kring Stockholmsutställningen, F1:2. Genom att göra detta kunde reaktionerna på utställningen, åtminstone de som den fick i dagspressen, undersökas – ännu ett steg i försöket att förhålla sig holistiskt till rasbiologiska institutets mycket rikhaltiga och variationsrika arkiv.

Analysens disposition

Den nedanstående analysen är uppdelad i två övergripande delar. Den första kommer att vara inriktad på rasbiologiska institutets interaktion med allmänheten innan, under och efter utställningen *Svea Rike*, och bestå av två underkapitel: ett som kretsar kring insamlandet av de fotografier som förevisades på den rasbiologiska avdelningen och ett annat, mer omfattande, som kommer att stå i huvudsakligt fokus: kartläggningen av ättlingarna till Stor-Mor i Dalom. Det som kommer att behandlas i de bägge underkapitlen är de empiriska exemplen, vilka därefter sätts i relation till den tidigare forskningen och till teoribildningen i varsitt kapitel märkt ”avslutande diskussion”. Orsakerna till att utställningen behandlas i ett eget kapitel är dels att institutets bidrag till 1930 års Stockholmsutställning inte har blivit föremål för särskilt mycket forskning – varför en grundlig genomgång kan anses motiverad – dels för att det erbjuder en möjlighet att studera interaktionen och dess dynamik på djupet.

I den andra delen kommer fokus att lyftas från det specifika till det generella. Det som då kommer att undersökas är nämligen vilka sorters mellanhavanden mellan institut och allmänhet som förekom i stort mellan 1922 och 1935, utanför utställningssammanhang. Till skillnad från den första delen kommer det centrala i denna del inte vara att grundligt utforska något eller några enskilda exempel, om vilka inte så mycket är känt, utan att ta ett samlat grepp på en mängd fall, vilka i sig delvis har blivit omnämnda i tidigare forskning. Även denna del kommer att vara uppdelad i två tematiska underkapitel: det ena om de bidrag som privatpersoner önskade lämna till den rasbiologiska forskningen, det andra om de sätt på vilka sådana bidrog till spridning av rasbiologisk kunskap. I kontrast till de bägge underkapitlen i den första delen kommer dessa inte att åtföljas direkt av sina respektive avslutande diskussioner; dessa kommer istället att behandlas gemensamt i ett större diskussionskapitel som har förlagts sist. Därpå följer undersökningens slutsatsdel, i vilken de viktigaste resultaten som har presenterats i de tre separata avslutande diskussionerna kommer att sammanfattas.

Analys

”En dalmålning i modern anda”: *Svea Rike*-utställningen 1930-1931

”Stockholmsutställningen, ja, den blir enligt min mening något utomordentligt i utställningsväg”

Herman Lundborg, *Stockholmstidningen*, 5/3 1930¹²⁴

Den rasbiologiska avdelningen på Stockholmsutställningens paviljong *Svea Rike* uppvisar två intressanta exempel på kunskaps-cirkulation. Det ena är det sätt på vilket en stor del av de fotografier som då visades hade kommit att hamna på utställningen, det andra är den genealogiska utredningen av ättlingarna till Stor-Mor i Dalom. Bägge dessa projekt var nämligen resultatet av ett omfattande samarbete mellan å ena sidan de professionella kunskapsaktörerna på rasbiologiska institutet – vilka ytterst var de som stod bakom den rasbiologiska avdelningen – och å andra sidan ett okänt (men uppskattningsvis stort) antal icke-professionella kunskapsaktörer som bidrog med material. Initiativet till insamlingen av detsamma kom från institutet, men det stora gensvaret hade med största sannolikhet sin grund i intresse och ideellt engagemang, då ingen ersättning tycks ha utdelats till de som ställde upp. Det material som på så sätt samlades in, och vilket bestod av fotografier och genealogiska uppgifter, kom således att färdas i en sorts cirkel. Denna tog sin början i rasbiologiska institutet, varifrån begäran om material utgick, och rörde sig ut till allmänheten; från densamma började nämnda material att flöda tillbaka till institutet, där det bearbetades och slutligen gick på retur till allmänheten, men då i form av en färdig utställning. På detta sätt hade allmänheten bidragit till produktionen av rasbiologisk kunskap, och därtill kunskap som gjordes offentlig och därför kom den själv till del. Sammanfattningsvis kan det sägas ha varit en cirkulär kunskapsproduktionsprocess i vilken Sveriges befolkning gjordes delaktig i att generera vissa sorters kunskap om sig själv.

---

¹²⁴ ”Stor-Mor i Dalom inleder svenska folkets parad”, *Stockholmstidningen* (5/3 1930), i albumet *Stor-Mor i Dalom, Utställningen, Svea Rike*, SIFR F1:2 (UUA).

Cirkulerande raskunskap: fotografiernas väg till *Svea Rike*

Våren 1930 var det bråda dagar på rasbiologiska institutet. Det tycks som om den ordinarie verksamheten under flera månader i sträck helt fick prioriteras bort i förmån för det som då stod i fokus: förberedelserna inför den rasbiologiska avdelningen på *Svea Rike*. Ett första avtryck som dessa omfattande förberedelser lämnade i de in- och utgångna skrivelserna härrör redan från den 4 februari, och är insprängt i ett brev från institutet till Lundborg, som då av oklar anledning befann sig i Ängelsberg.¹²⁵ Omkring mitten av brevet, som handlade om varjehanda som chefen kunde behöva ha reda på i sin frånvaro, ställer avsändaren plötsligt frågan: ”Hur många kort med anhållan om fotografi skall tryckas?”¹²⁶ Denne fortsätter:

Kan kanske vara bra att ha även framdeles. Jag skall snarast översända korrektur med kartongprov. Jag tänkte, att det måhända skulle vara trevligast med svagt färgad kartong. För att återkomma till cirkulärskrivelsen, så synes mig formuleringen nu ledande kulturpersonligheter bättre än nu levande kulturpersonligheter, då redan ordet nu uttrycker detsamma som nu levande och det måste vara mer smickrande att tillhöra de ledande.¹²⁷

Lundborg tycks ha funnit ändringsförslaget klokt, då den cirkulärskrivelse som slutligen trycktes verkligen innehöll formuleringen ”nu ledande” snarare än ”nu levande”.¹²⁸ Detta tryckta cirkulär förefaller dock ha rört Stor-Morsprojektet och kommer därför att behandlas utförligare nedan. Vad gäller det omtalade kortet, däremot, är det tydligt att detta användes i samband med insamlandet av fotografier till *Svea Rike*-utställningen. Detta framgår av det faktum att vissa personer som hade mottagit kortet skrev sitt svar direkt på detsamma och skickade det tillbaka till institutet, jämte närslutna fotografier. Ett exempel på detta kan ses i bildbilagan längst bak i föreliggande uppsats: det rörde sig då om en hemmansägare i Nybro vid namn F. Lorentzon.¹²⁹

Även fast det bara var ett fåtal som begagnade sig av detta kostnadseffektiva sätt att skicka svarsbrev, var Lorentzon långtifrån ensam om att tillmötesgå institutets begäran. Faktum är att det mellan februari och maj 1930, med kulmen i mars-april, strömmade in hundratals (möjligtvis tusentals) fotografier från människor över hela landet och av alla tänkbara samhällsställningar. De samlades i kuvert som var märkta efter yrke, då de var avsedda att ingå i den del av den rasbiologiska utställningen som föreställde olika yrkesgrupper;

---

¹²⁵ D.nr. 81/30 (4/2 1930), SIFR B2:6 (UUA).

¹²⁶ D.nr. 81/30 (4/2 1930), SIFR B2:6 (UUA).

¹²⁷ D.nr. 81/30 (4/2 1930), SIFR B2:6 (UUA).

¹²⁸ Se *Bilaga 1*, fig. 8.

¹²⁹ Se *Bilaga 1*, fig. 7; uppgiften om vem som sänt kortet finns i registret i SIFR E2:9 (UUA), s. 3.

följdriktigt fanns det två kuvert för jordbrukare som hade skickat in fotografier, två för läkare, ett för industriarbetare och så vidare. Det tryckta kortet tycks således ha utgått från Uppsala i ett eller flera formliga massutskick, då det bör vara ett rimligt antagande att inte alla som mottog det faktiskt ställde sitt porträtt till förfogande.

I *Bilaga 2* går det att se en lista över ett urval av de fotografier som inkom under våren 1930 (och enstaka under våren 1931), och vilka kom att inflyta i kuverten i Rasbiologiska institutets fotografiska arkiv. De fotografier som har tagits med i denna bilaga – 13 stycken kuvert av de 53 som finns bevarade – är dem på vilka det är möjligt att utläsa det datum de har inkommit, samt där motivet kom att hamna i album A7 och följaktligen var en del av utställningen. I varje kuvert finns det därför en mängd fotografier – ofta majoriteten – om vilka det antingen är känt när de inkom, men som inte blev utställda på *Svea Rike*, eller som faktiskt blev det, men på vilka det inte uttryckligen står att de skickats in och från vem – en omständighet som gör dem metodologiskt problematiska och, av den orsaken, oanvändbara i denna uppsats (se *Material* ovan). En säker slutsats som kan dragas av den blotta mängden fotografier som förekommer i dessa kuvert – det finns sammanlagt omkring 2000 i de 53 bevarade kuverten samt de fyra mapparna, vilka förvisso även inkluderar reprovkopior – är att gensvaret från allmänheten på institutets materialinsamlingskampanj var mycket stort. För att uttrycka det enkelt: tillfrågade privatpersoner bidrog gärna med sina fotografier till den rasbiologiska avdelningen.

Ett typiskt exempel på ett fotografi som, till följd av den ovan beskrivna cirkulationsprocessen, kom att hamna på den rasbiologiska avdelningen på *Svea Rike* – om än 1931 års utställning – är det som skickades in av Lydia Holmberg, folkskollärarinna i Arjeplog. Detta fotografi är av den ovanliga sort som även kan kopplas till en inkommen skrivelse i institutets bevarade korrespondens, varför det går att följa dess väg från privatperson till utställning mycket noggrant. Den 8 mars 1931 skrev nämligen denna Lydia Holmberg ett brev, vilket lyder: ”Härmed har jag nöjet översända begärda fotografier (förstorade amatörkort, ett en face och ett i profil).”¹³⁰ Två dagar senare, den 10 mars, anlände detta brev till Uppsala och inkom till institutet, vilket också är vad som anges på baksidan av det fotografi som slutligen kom att hamna på utställningen.¹³¹ Av de två närslutna fotografierna hade institutets personal uppenbarligen ansett det som var i profil lämpligast, då

---

¹³⁰ D.nr. 52/31 (8/3 1931), SIFR E2:10 (UUA).

¹³¹ D.nr. 52/31 (8/3 1931), SIFR E2:10 (UUA); kuvert 4, *Folkskolelärare och lärarinnor*, RIFA (UUB). [Se även *Bilaga 1*, fig. 3.]

det var detta som kom att visas på utställningen,¹³² där Holmberg i galleriet *Överlärare, lärare och lärarinnor vid folk- och småskolor* fick representera både Arjeplog och Lappland¹³³.

Holmberg var förstås inte den enda enskilda person som på detta sätt går att följa genom cirkulationsprocessen. Ett annat exempel är fem män vilkas fotografier, som (med ett undantag) inkom i mars och april 1930, först inordnades i ett kuvert märkt *Jordbrukare* och även kom att ställas ut på *Svea Rike*.¹³⁴ Männerna hamnade där i ett galleri med representanter för svenska landskapsbefolkningar och fick själva representera sina hemtrakter: Östergötland, Skåne, Ångermanland, Värmland och Medelpad.¹³⁵ Fotografierna kom också att återanvändas under påföljande år, vilket går att sluta sig till av det faktum att album A7 är uppdelat i två delar, en för 1930 års utställning och en för 1931 års.¹³⁶ Även dessa fotografier hade sålunda sitt ursprung hos icke-professionella kunskapsaktörer, vilka frivilligt bidrog med material till de professionella aktörernas (läs: institutets) projekt och på så sätt var delaktiga i skapandet av ny rasbiologisk kunskap om Sveriges befolkning.

Exemplen kan flerfaldigas; i det urval av kuvert, som utgör del av källmaterialet, är det möjligt att lyfta fram ytterligare sju individer, vilka i likhet med Holmberg går att följa från institutets inkomna handlingar till utställningen. Det rör sig om ett tämligen brett spektrum av människor, såväl geografiskt som yrkesmässigt sett: här figurerar exempelvis Birger Berggren från Stockholm, som fick bli representant för studenter;¹³⁷ den likaledes Stockholmsbaserade Alfred Pettersson, vilken representerade professorer under både 1930 och 1931 års utställning;¹³⁸ med.lic. Thyra Richter i Linköping, som blev ett av många ansikten utåt för den svenska läkarkåren;¹³⁹ de bägge generaldirektörerna Gösta Malm¹⁴⁰ och Axel Granholm,¹⁴¹

---

¹³² Kuvert 4, *Folkskolelärare och lärarinnor*, RIFA (UUB); se *Bilaga 1*, fig. 2.

¹³³ Galleriet *Överlärare, lärare och lärarinnor vid folk- och småskolor* (nr 10431), *Rasbiologiska institutets utställning å "Svea Rike" 1930-31*, RIFA A7 (UUB). [Se även *Bilaga 2*, kuvert 4.]

¹³⁴ Kuvert 8, *Jordbrukare*, RIFA A7 (UUB); *Bilaga 1*, fig. 5-6. [Se även *Bilaga 2*, kuvert 8.]

¹³⁵ Galleri utan titel, *Rasbiologiska institutets utställning å "Svea Rike" 1930-31*, RIFA A7 (UUB), s. 11; *Bilaga 1*, fig. 4.

¹³⁶ Galleri nr 10427, *Rasbiologiska institutets utställning å "Svea Rike" 1930-31*, RIFA A7 (UUB).

¹³⁷ D.nr. 123/30 (11/4 1930), SIFR E2:9 (UUA); kuvert 40, *Studenter*, RIFA (UUB); *Bilaga 2*, kuvert 40.

¹³⁸ D.nr. 201/30 (10/4 1930), SIFR B2:6 (UUA); 270/30 (9/5 1930), SIFR B2:6 (UUA); kuvert 36, *Professorer*, RIFA (UUB); *Bilaga 2*, kuvert 36.

¹³⁹ D.nr. 130/30 (6/4 1930), SIFR E2:9 (UUA); kuvert 10, *Läkare*, RIFA (UUB); *Bilaga 2*, kuvert 10.

¹⁴⁰ D.nr. 146/30 (5/3 1930), SIFR B2:6 (UUA); kuvertet *Högre ämbetsmän. Från 1931 års utställning* (onumr.), RIFA (UUB); *Bilaga 2*, kuvertet *Högre ämbetsmän. Från 1931 års utställning* (onumr.).

¹⁴¹ D.nr. 562/30 (3/12 1930), SIFR B2:6 (UUA); kuvert 7, *Högre ämbetsmän och civilmilitärer*, RIFA (UUB); *Bilaga 2*, kuvert 7. [Granholm mottog för övrigt tack, inte för sitt fotografi, utan för en släktutredning som institutet hade fått ha till låns.]

vilka fick stå som exempel på högre ämbetsmän; samt Elsa Wiklund i Boden¹⁴² och Gottfrid Rungren i Köping,¹⁴³ vilka representerade läraryrket i egenskap av folkskollärlarinna respektive överlärare.

En annan yrkesgrupp som ofta förekommer i denna korrespondens är präster av olika slag. Där återfinns kontraktsprostar som Carl Lönroth i Örebro¹⁴⁴ och L.M. Engström i Lilleby,¹⁴⁵ samt kyrkoherdar som H. Södersten i Askersund – som för övrigt inte bara översände ett fotografi på sig själv utan även en två och en halv maskinskrivna sidor lång redogörelse för sin släkts historia¹⁴⁶ – och Axel Klint i Källunge på Gotland, vilken från mitten av mars till i början av april 1930 var sysselsatt med att sända fotografier till den rasbiologiska avdelningen, och då inte bara på sig själv utan även på andra människor, vilka var tänkta att representera Gotland; det egna porträttet återsändes till honom i slutet av juni¹⁴⁷. Den sistnämnde var för övrigt personligt bekant med Lundborg och hade under 1920-talet korresponderat med denne privat om andra rasbiologiska spörsmål: 1920 hade han bistått denne med rasbiologiska undersökningar som denne då företog på Gotland och 1924 till rasbiologiska institutet översänt en uppsats om gotländskt folklyne som han hade skrivit.¹⁴⁸

En tredje engagerad präst, som också han var en personlig vän till Lundborg, var Ernst Ålander, kyrkoherde i Gnarp. Denne gav i ett brev – som han hade skickat till Lundborgs privata adress istället för till institutet – följande tillmötesgående besked: ”Naturligtvis får Du gärna begagna hvarje fotografi, som tagits af mig genom Rasbiologiska institutet, för utställningsändamål. Själaf har jag blott ett par kopior af de plåtar, som fröken Myrsell tog, när hon var här. Och vissa äldre fotografier af mig är väl knappast af intresse.”¹⁴⁹ Huruvida institutet valde ut ett äldre eller nyare fotografi är okänt, men klart är i varje fall att de hittade något som ansågs lämpligt, då Ålander kom att figurera i galleriet över präster under både 1930 och 1931 års utställning.¹⁵⁰ Denne var för övrigt i stort mycket intresserad av den

---

¹⁴² D.nr. 43/31 (odat.), SIFR E2:10 (UUA); kuvert 4, *Folkskolelärare och lärarinnor*, RIFA (UUB); *Bilaga 2*, kuvert 4.

¹⁴³ D.nr. 82/31 (31/3 1931), SIFR E2:10 (UUA); kuvert 4, *Folkskolelärare och lärarinnor*, RIFA (UUB); *Bilaga 2*, kuvert 4.

¹⁴⁴ D.nr. 119/30 (7/4 1930), SIFR E2:9 (UUA); kuvert 15, *Präster*, RIFA (UUB); *Bilaga 2*, kuvert 15.

¹⁴⁵ D.nr. 114b/30 (9/4 1930), SIFR E2:9 (UUA); kuvert 15, *Präster*, RIFA (UUB); *Bilaga 2*, kuvert 15.

¹⁴⁶ D.nr. 218/30 (10/4 1930), SIFR E2:9 (UUA); kuvert 15, *Präster*, RIFA (UUB); *Bilaga 2*, kuvert 15.

¹⁴⁷ D.nr. 91/30 (14/3 1930), SIFR E2:9 (UUA); 222/30 (29/3 1930), SIFR E2:9 (UUA); 223/30 (5/4 1930), SIFR E2:9 (UUA); 336/30 (27/6 1930), SIFR B2:6 (UUA); kuvert 15, *Präster*, RIFA (UUB); *Bilaga 2*, kuvert 15.

¹⁴⁸ Axel Klint till Herman Lundborg ”d. 7 1920”, HLB 5 (UUB); Axel Klint till Herman Lundborg 1/12 1924, HLB 5 (UUB).

¹⁴⁹ Ernst Ålander till Herman Lundborg 4/4 1930, HLB 14 (UUB). (Den ”fröken Myrsell” som Ålander omnämnde var Anna Myrsell, en av institutets anställda.)

¹⁵⁰ Galleri utan titel, *Rasbiologiska institutets utställning å ”Svea Rike” 1930-31*, RIFA A7 (UUB), s. 6; galleri nr 10433, *Rasbiologiska institutets utställning å ”Svea Rike” 1930-31*, RIFA A7 (UUB).

kommande utställningen, vilken han hoppades skulle bli ”så förnämlig som möjligt, ty något annat vore icke värdigt ett föregångsland på rasforskningens gebit.”¹⁵¹

Ovanstående fall är, som omnämnts, de allra mest detaljerade – det vill säga, de exempel i vilka det går att följa fotografierna hela vägen från de inkomna skrivelserna, genom kuverten och slutligen vidare till utställningen. Dessa utgör dock bara en bråkdel av allt det material som inkom till institutet under våren 1930, och som på något sätt rör inskickade fotografier. Som redan nämnts ovan ger en översiktlig granskning av mängden daterade sådana, vilka hamnade på utställningen, i de utvalda kuverten – 13 av inalles 53 – vid handen att responsen från allmänhetens sida var mycket påtaglig.¹⁵² Som än mer påtaglig framstår den vidare, om man begrundar mängden ärenden i de inkomna skrivelserna för år 1930 och 1931, vilka i registren är märkta ”Med fotografi”, ”Med foto” eller ”Övers. av fotografi”. Ett exempel på ett sådant ärende kan vara den skrivelse som har diarienumret 126 i registret för 1930 års inkomna skrivelser, vilket ser ut som följer: ”Sandén, R., Borgmästare, Vänersborg. Med fotografi.”¹⁵³ Skrivelsen i sig, som är mycket kort och sparsmakad, lyder: ”På begäran får jag härmed överlämna ett fotografi av mig. Högaktningsfullt R. Sandén”.¹⁵⁴ En sammanställning av samtliga dylika ärenden som förekommer i registren för dessa år finns i *Bilaga 3* längst bak i uppsatsen. Den blotta mängden kan ge en fingervisning om att rasbiologiska institutet med allra största säkerhet fick tillgång till fler fotografier än det någonsin hade kunnat ställa ut. Meddelandet i det kort som skickades ut – att fotografiet kunde komma att ”införlivas med institutets samlingar”¹⁵⁵ – kom förmodligen att bli sanning i det stora flertalet fall.

Fotografiernas väg till *Svea Rike*: avslutande diskussion

Att den svenska allmänheten uppmanades att bidra med fotografier till rasbiologiska utställningar, utformade av experter, och i många fall faktiskt gjorde detta, är något som har noterats av en rad tidigare forskare, nämligen Broberg¹⁵⁶, Eriksson¹⁵⁷, Hagerman¹⁵⁸ och Ericsson¹⁵⁹. Vad som i detta sammanhang är viktigt att understryka är dock att deras slutsatser alla gäller 1919 års folktypsutställning. Däremot har inte så många uppmärksammat att

---

¹⁵¹ Ernst Ålander till Herman Lundborg 2/2 1930, HLB 14 (UUB).

¹⁵² Se *Bilaga 2* i dess helhet.

¹⁵³ SIFR E2:9 (UUA), s. 3.

¹⁵⁴ D.nr. 126/30 (12/4 1930), SIFR E2:9 (UUA).

¹⁵⁵ *Bilaga 1*, fig. 7.

¹⁵⁶ Broberg (1988), i Broberg, Eriksson och Johannisson, s. 195, 198.

¹⁵⁷ Eriksson (2013), s. 15-17.

¹⁵⁸ Hagerman (2015), s. 152-153, 159; Hagerman (2018b), i Bengtsson och Ilshammar (red.), s. 285.

¹⁵⁹ Ericsson (2016), s. 202.

detsamma även gällde för den rasbiologiska avdelningen på *Svea Rike* – och då förmodligen i långt högre grad. Broberg inskränker sig i *Statlig rasforskning* till att fastslå att Lundborg offentligen bad om hjälp med arbetet kring Stor-Morsprojektet – avdelningen i övrigt nämner han inte.¹⁶⁰

Ytterligare en intressant koppling som kan göras till tidigare forskning är det faktum att skapandet av den fotografiska utställningen utgör ett tydligt exempel på det som Britas Benjamin Eriksson uttryckligen undrar i slutet av sin uppsats: om det material som inkom från allmänheten fick någon relevans för rasbiologiska institutets arbete, eller om det enbart arkiverades.¹⁶¹ Trots att han inte hade Stockholmsutställningen i åtanke när han skrev detta, är dock användningen av de inkomna fotografierna på den rasbiologiska avdelningen ett konkret typfall av det fenomen som han omtalar – vilket, allt sammantaget, kan sägas bekräfta hans undran.

Det är i själva verket endast Hagerman, i sitt verk *Käraste Herman*, som belyser det faktum att institutet under förberedelserna våren 1930 mottog tusentals fotografier från allmänheten.¹⁶² Hennes uppgift att institutets fotografisamling under våren 1930 växer från 6000 till 9000 bilder förefaller rimlig, särskilt i ljuset av det faktum att de 53 kuverten och fyra mapparna sammanlagt ska innehålla omkring 2000. Framför allt framhåller hon att inte alla dessa fotografier rörde Stor-Mor i Dalom, utan att vissa var avsedda att visas i sin egen rätt, som då Stockholms studentkårer skickade in en lista med studenter med ”nationella utseenden”.¹⁶³ Ehuru denna anmärkning i sig är riktig har dock den fulla omfattningen av hur många av allmänhetens fotografier som faktiskt hamnade på utställningen undgått henne. Utan att gå till överdrifter kan det därför konstateras att tidigare forskare på området har underskattat privatpersoners betydelse för insamlandet av det rasbiologiska utställningsmaterialet. Resultaten i ovanstående kapitel kan således sägas bidra med ny kunskap och komplettera det befintliga forskningsläget.

Sammanfattningsvis kan det, med utgångspunkt i ovanstående resonemang, argumenteras för att den fotografiska utställningen på *Svea Rikes* rasbiologiska avdelning – mer specifikt, sättet den tillkom på – utgör ett tydligt exempel på kunscirkulation. Det rörde sig från allra första början om ett samarbete mellan en stor mängd icke-professionella och ett mindre antal

---

¹⁶⁰ Broberg (2002 [1995]), s. 49-50, n. 88.

¹⁶¹ Eriksson (2013), s. 61.

¹⁶² Hagerman (2015), s. 311.

¹⁶³ Hagerman (2015), s. 311.

professionella kunskapsaktörer, vilka med ett konkret material som underlag – fotografier – bidrog till skapandet av ny rasbiologisk kunskap om svenska folket; kunskap som också gjordes offentlig och därför kom att spridas vidare bland *Svea Rikes* uppskattningsvis 300 000 besökare (helt bortsett från medial spridning).¹⁶⁴ Som redan har omnämnts gick kunskapen i en obruten cirkel, från institut till allmänhet och tillbaka, för att slutligen komma allmänheten till del igen. I och med denna cirkelrörelse hade de olika sorternas kunskap också *förändrats*: de fotografier av sig själva som de fem exemplifierade jordbrukarna på begäran skickade in betydde något annat för dem själva och deras närmaste än de kom att göra för utställningsbesökaren, för vilken ansiktena inte representerade individer utan en landskapsbefolkning eller svenska bönder eller hela den svenska folkstammen. Denna omständighet svarar väl mot resonemanget, som har framförts av teoretiker som Lässig, att kunskapers rörelser mellan människor alltid innebär en form av ”översättning”.¹⁶⁵ Det kan också sägas ligga i linje med Sarasins tes, att kunskap ständigt ”utvecklas, förändras och >förverkligar< sig själv” genom cirkulation mellan olika delar av samhället.¹⁶⁶

En närmare granskning av förarbetet inför denna utställning bidrar vidare till att belysa den sorts vardagliga, tidigare anonyma kunskapsaktörer, som Kärnfelt kallar ”kunskapsbildningens fotfolk”,¹⁶⁷ och den stora betydelse som dessa genom historien har haft för olika sorters kunskapsproduktionsprocesser – vilket en rad vetenskaps- och kunskapshistoriska studier har visat¹⁶⁸. Det var dessas ”myriader av små insatser”, för att återigen tala med Kärnfelt,¹⁶⁹ som ledde till att utställningen blev vad den blev – det är nog knappast någon överdrift att påstå, att det utan allmänhetens engagemang aldrig skulle ha blivit någon utställning, eller åtminstone att den skulle ha sett väldigt annorlunda ut. Underlaget som institutet skulle haft att bearbeta hade i sådana fall varit ett annat, och det hade inte varit samma sorts kunskap som i slutändan hade ställts ut.

I detta avseende kan de presenterade resultaten sägas besvara den uttryckliga fråga som ställdes i teorikapitlet, nämligen *hur man kan studera kunskapshistoria utifrån ett cirkulationsperspektiv på ett sätt som bidrar till att belysa agensen hos andra*

---

¹⁶⁴ Paulsson (1937), s. 174.

¹⁶⁵ Lässig (2016), s. 43.

¹⁶⁶ Sarasin (2011), s. 166. (Min översättning)

¹⁶⁷ Kärnfelt (2018b), i Kärnfelt, Grandin och Jülich (red.), s. 381.

¹⁶⁸ Terrall (2010); Scheidegger (2011); Kaiserfeld (2018a), i Kärnfelt, Grandin och Jülich (red.); Kaiserfeld (2018b), i Kärnfelt, Grandin och Jülich (red.); Beckman (2018a), i Kärnfelt, Grandin och Jülich (red.); Beckman (2018b), i Kärnfelt, Grandin och Jülich (red.).

¹⁶⁹ Kärnfelt (2018b), i Kärnfelt, Grandin och Jülich (red.), s. 381.

kunskapsaktörer än de i den akademiska eliten. De icke-professionella kunskapsaktörer som bidrog till insamlandet av underlaget för den fotografiska utställningen hade i allra högsta grad agens i kunskapsproduktionsprocessen, om än inte något egentligt inflytande över den slutliga bearbetningen av materialet. Att besitta agens i en så pass komplex process innebär dock inte (och *kan* gärna inte innebära) något stort mått av inflytande för varje inblandad individ – därtill var de enskilda bidragens värde alltför små. Däremot var summan av alla dessa små bidrag troligtvis en direkt förutsättning för att utställningen skulle få det utseende som den fick. Utan att vara i något som helst samröre med varandra besatt således dessa hundra- eller tusentals relativt anonyma kunskapsaktörer tillsammans en agens som var helt avgörande för vilka resultat som rasbiologiska institutet slutligen presenterade – en agens som hade möjliggjorts i och med den beskrivna cirkulära kunskapsproduktionsprocessen. Sammanfattningsvis kan *vidgat aktörskap* sägas vara ett nyckelbegrepp, vars teoretiska betydelse framträder med all tydlighet i denna undersökning. Ett fokus på de icke-professionella kunskapsaktörernas agens har visat sig vara ett fruktbart grepp för att studera den inre dynamiken i kunskapscirkulationsprocesser, samtidigt som ett sådant fokus i sig bidrar till att dessa aktörer får det utrymme och teoretiska erkännande, som de hittills har saknat i vetenskaps- och kunskapshistoriska studier.

Cirkulerande raskunskap: ”Stor-Mor i Dalom”-projektet

Förberedelserna inför Svea Rike

Det var inte enbart insamlingen av fotografier som sysselsatte institutets personal under våren 1930. Minst lika mycket, om inte mer, tid och energi ägnades åt en annan del av den tilltänkta utställningen: den som rörde Stor-Mor i Dalom och hennes ättlingar. Den 12 mars 1930 skickade institutet en anhållan till pressurklippavdelningen på Svenska Telegrambyrå om att få urklipp ur alla svenska och finska tidningar som hade deltagit i ett omfattande upprop.¹⁷⁰ Att några finska tidningar över huvud taget skulle komma att delta var vid det laget troligtvis endast en förhoppning, då brev med det bifogade uppropet avsändes till ett par svenskspråkiga sådana, *Åbo Underrättelser* och *Hufvudstadsbladet*, samma dag.¹⁷¹ Detta, som hade inletts dagen innan, den 11 mars, bland annat i *Falu Läns Tidning*, förtjänar att citeras i sin helhet:

---

¹⁷⁰ D.nr. 152/30 (12/3 1930), SIFR B2:6 (UUA).

¹⁷¹ D.nr. 153/30 (12/3 1930), SIFR B2:6 (UUA); D.nr. 154/30 (12/3 1930), SIFR B2:6 (UUA).

Å Stockholmsutställningen 1930 kommer jag [Lundborg] på anmodan av vederbörande att i avdelningen ”Svea Rike”, anordna en liten rasbiologisk specialutställning, upptagande folk- och rastyper, belysande kartor och släkttavlor jämte talrika bilder. Min avsikt är att där bl.a. redogöra för ”Stor-Mors i Dalom” mera kända ättlingar inom såväl mans- som kvinnolinjerna. Stor-Mor i Dalom, Margareta Hansdotter Zebrozyntia, var prästfru i Leksand på Gustaf II Adolfs tid och gift två gånger: först med den kraftfulle prosten Elaus Terserus, sedan med hans efterträdare i ämbetet kyrkoherden, sedermera prosten Uno Troilius. Hon hade ett stort antal barn i dessa båda giften. Skriftställarinnan Aivva Uppström i Stockholm har givit en mycket älsklig bild av Stor-Mor i Dalom i en numera utgången bok med denna titel. En ny upplaga förberedes och utkommer under vårens lopp. Stor-Mors ättlingar intill vår tid kunna räknas i många tusental – troligen överstiga de tiotusen. Bland dem finnas ovanligt många framstående, synnerligen kunniga och högt begåvade personer i Sverige och Finland: konstnärer och vetenskapsmän, generaler och landshövdingar, kyrkoherdar och prostar i stort antal, biskopar och ärkebiskopar, dessutom odalmän, borgare, affärs- och industrimän m.m. Många ha blivit adlade. Hela denna stora släkt eller rättare sagt komplex av släkter är ingalunda i sin helhet genealogiskt undersökt, utan erbjuder ett rikt fält för vidare forskning, av allra största intresse bl.a. för belysande av ståndscirkulationen i Sverige under flera århundraden, och den kan även lämna viktiga bidrag till svensk kulturhistoria. Att reda ut allt detta är ett mycket omfattande arbete, som dock bör utföras. Det är min avsikt att tillsammans med Rasbiologiska institutets statistiker dr Wahlund söka bringa ett sådant arbete till ett lyckligt slut, en uppgift som säkerligen kommer att taga en tid av flera år. För detta ändamål behöva vi emellertid hjälp av ättlingar till Stor-Mor och av andra intresserade personer. Till dessa alla riktar jag härmed en varm vädjan att, var och en i sin stad, bistå oss genom att godhetsfullt ställa till vårt förfogande som lån eller gåva i privat ägo befintligt material såsom släktutredningar, bilder och annat, som kan tänkas tjäna till vägledning i det ena eller andra hänseendet. Alla försändelser av dylikt slag mottagas av professor Lundborg under adress Uppsala.¹⁷²

Nyheten spreds under mars och april 1930 främst i den svenska dagspressen, såväl i tidningar med nationell spridning som i lokaltidningar. Förutom detta fick den visst utrymme i svenskspråkiga tidningar i Finland (*Åbo Underrättelser* 15/3 1930 och *Svenska Pressen* 3/4

---

¹⁷² ”Stor-Mor i Dalom och hennes ättlingar ett viktigt bidrag till vår kulturhistoria”, *Falu Läns Tidning* (11/3 1930), i albumet *Stor-Mor i Dalom, Utställningen, Svea Rike*, SIFR F1:2 (UUA).

Detta upprop publicerades – ordagrant eller med mycket marginella ändringar – under de kommande sex dagarna i följande tidningar: (11/3 1930) *Upsala, Gevle Dagblad, Falu Läns Tidning*; (12/3 1930) *Upsala Nya Tidning, Stockholmstidningen, Svenska Dagbladet, Stockholms Dagblad, Social-Demokraten, Svenska Morgonbladet, Jämtlands Tidning, Länstidningen* (Östersund), *Östersundsposten, Arbetarbladet* (Gävle), *Eskilstuna Kuriren, Falu Kuriren, Vestmanlands Läns Tidning, Sörmlandsposten*; (13/3 1930) *Karlstads Tidningen, Nya Wermlands Tidningen, Östgöta Korrespondenten, Dala Demokraten* (Falun), *Örebro Dagblad, Norrlands Posten* (Gävle), *Lunds Dagblad, Torshälla Tidning*; (14/3 1930) *Gevle Posten*; (15/3 1930) *Ludvika Tidning, Åbo Underrättelser*; (17/3 1930) *Sydsvenska Dagbladet*. [Uppgifter hämtade ur albumet *Stor-Mor i Dalom, Utställningen, Svea Rike*, SIFR F1:2 (UUA).]

1930) och på Åland (*Åland* 12/4 1930) och till och med i enstaka utomnordiska tidningar (såsom *Glasgow Evening Citizen* 11/4 1930 och *Neues Wiener Tageblatt* 15/4 1930).¹⁷³

Det var dock inte enbart via tidningsupprop som institutet skred till verket. Något tidigare hade det, som omnämnts ovan, låtit trycka en cirkulärskrivelse som med största sannolikhet var avsedd att bidra till den genealogiska kartläggningen av Stor-Mors ättlingar.¹⁷⁴ Även fast ingen direkt hänvisning gjordes till denna och hennes efterlevande, framstår det som troligt då skrivelsen vände sig till just ”ledande kulturpersonligheter” och andra personer med framskjutna samhällspositioner – just den sorts framstående individer som projektet önskade lyfta fram, i syfte att bevisa dess grundläggande tes om goda egenskapers ärftlighet. Vid sidan av detta skickades även enskilda skrivelser med frågor om härstamning ut direkt till personer som antogs vara Stor-Morsättlingar. Ett exempel på en sådan var ett brev som utgick från institutet den 5 maj och var adresserat till en direktör vid namn Erik Åkerlund, bosatt i Stocksund.¹⁷⁵ Denne hörde uppenbarligen till de som under vårens lopp hade skickat in ett fotografi av sig själv till utställningen, då brevet inleddes med en tacksägelse för ett sådant. I direkt anslutning till detta meddelades att ”verkställda forskningar givit ett visst stöd åt den förmodan, att Direktör Åkerlund skulle vara ättling av ’Stor-Mor i Dalom’” – ett antagande som denne ombads att, utefter egen kännedom, antingen bekräfta eller avfärda.¹⁷⁶ Om något svar på detta avgavs eller ej är okänt, då det under år 1930 saknas brev från Åkerlund i de bevarade inkomna skrivelserna.

Det är dock inte enbart Åkerlunds eventuella svar som lyser med sin frånvaro i institutets arkiv. Faktum är att det i 1930 års inkomna skrivelser under vårmånaderna, då förberedelserna inför *Svea Rike*-utställningen pågick, i stort sett saknas brev innehållande genealogiska uppgifter kopplade till Stor-Morssläkten. Det är först efter att utställningen öppnat, under sommaren och hösten, som dylika börjar inkomma – något som kommer behandlas nedan. Vad som i detta sammanhang framstår som troligt är dock att sådana handlingar samlades för sig direkt då de inkom och därför inte diariefördes. Detta kan man sluta sig till exempelvis av en artikel i *Upsala* från den 22 april, i vilken Lundborg, på en direkt förfrågan om hur undersökningen fortskred, meddelade att ”en hel del material inkommit”.¹⁷⁷

---

¹⁷³ Uppgifter hämtade ur albumet *Stor-Mor i Dalom, Utställningen, Svea Rike*, SIFR F1:2 (UUA).

¹⁷⁴ Se *Bilaga 1*, fig. 8.

¹⁷⁵ D.nr. 266/30 (5/5 1930), SIFR B2:6 (UUA).

¹⁷⁶ D.nr. 266/30 (5/5 1930), SIFR B2:6 (UUA).

¹⁷⁷ ”Stor-Mors i Dalom ätteträd”, *Upsala* (22/4 1930), i albumet *Stor-Mor i Dalom, Utställningen, Svea Rike*, SIFR F1:2 (UUA).

Samarbetet med Aivva Uppström

Ytterligare ett sätt på vilket institutet försökte att sprida intresset för Stor-Mor och, framför allt, propagera för kartläggningen av hennes släkt var genom skönlitteratur. Detta gjordes genom ett nära samarbete med den i tidningsuppropet omnämnda Aivva Uppström, som var författarinna till en historisk roman med Stor-Mor i huvud- och titelrollen: *Stor-Mor i Dalom: En kvinnlig livsbild från sextonhundratalet*.¹⁷⁸ Uppström, som levde 1881-1971 och 1903-1921 varit verksam som lärarinna vid den privata skolan Ateneum för flickor, var vid denna tid en etablerad författarinna som hade skrivit två andra historiska romaner och därtill var verksam som skribent i diverse tidningar och tidskrifter. *Stor-Mor i Dalom* hade redan givits ut två gånger, men utkom 1930 i en tredje upplaga, vilken rasbiologiska institutet i vissa avseenden medverkade i och vars spridning det därför var intresserat av. Lundborg förefaller ha korresponderat med Uppström privat, då ett antal brev från henne återfinns i dennes brevsamling. Det tidigaste av dessa härrör just från våren 1930 och kretsar kring den kommande utgåvan av boken, samt, intressant nog, några genealogiska upplysningar som Uppström erbjuder sig att bidra med:

Ett värdsamt tack för Eder vänliga hågkomst af min bok ”Stor-Mor i Dalom” och för Edra förslag ang. bokens utstyrsel! Jag har skrivit därom till förlaget. När boken hade kommit ut, skrefvo eller telefonerade flere personer till mig och omtalade att de voro ättlingar af Stor-Mor. Skulle det vara till någon nytta, om jag uppsatte åt Eder en förteckning öfver dessa personer? I så fall vill jag gärna göra det.¹⁷⁹

Då Lundborgs korrespondens med Uppström enbart omfattar inkomna brev är det okänt vad denne svarade, men det synes rimligt att antaga att svaret skulle varit jakande. Vad som däremot är känt, är vad Uppström syftade på då hon talade om ”förslag ang. bokens utstyrsel”: detta var inget annat än direkta bidrag från institutet till nyutgåvan, vilka kom att bifogas längst bak i densamma. 1930 års upplaga av *Stor-Mor i Dalom* innehåller nämligen en efterskrift av Lundborg, en icke paginerad bilaga med 15 porträtt av hennes andra man, Uno Troilius, en måg och en rad framstående ättlingar, samt en släkttavla över hennes barn. Efterskriften, som är daterad den 22 maj 1930, är på många sätt ett eko av tidningsuppropet tidigare samma vår – vissa formuleringar är tagna direkt från detsamma.¹⁸⁰ Den innehåller en

---

¹⁷⁸ Uppström, Aivva (1930), *Stor-Mor i Dalom: En kvinnlig livsbild från sextonhundratalet*, tredje upplagan, Uppsala: J.A. Lindblads Förlag.

¹⁷⁹ Aivva Uppström till Herman Lundborg 1/3 1930, HLB 14 (UUB).

¹⁸⁰ Lundborg, Herman, ”Efterskrift”, i Uppström (1930), s. 179-180.

kort diskussion kring det faktum att Stor-Mor fick många barn, vilka i sin tur gav upphov till en vittförgrenad släkt, vars medlemmar genom historien utmärkt sig såsom mycket begåvade och dugliga. ”Från henne och hennes båda män”, skriver han, ”har det goda biologiska arv utgått, som utmärker släkten ända in i sen tid.”¹⁸¹ Därefter övergår efterskriften i en plädering för en grundlig kartläggning av denna släkt, och mer specifikt i en vädjan till Stor-Morsättlingar att skänka sina bidrag till densamma:

En uttömmande genealogisk och demografisk forskning av dylikt slag kräver emellertid flera års tråget arbete för att kunna föras till ett lyckligt slut. [...] För detta ändamål fordras [...] (förutom ej så obetydliga penningemedel, som måste uppbringas på privat väg) ett kraftigt bistånd av Stor-Morsättlingar i olika delar av landet, vilket kan ske genom att som lån eller gåva översända till undertecknad porträtt, släktutredningar eller andra upplysningar, som kunna antagas äga intresse för forskningen ifråga. Inom Stor-Morsätten synes en inneboende livskraft vara för handen, som bl. a. tager sig uttryck i stor fruktsamhet, ett drag som tydligen bottnar i känslan av förpliktelse mot förfäderna och önskan att väl förvalta och vidare befordra det goda arvet. Man kan taga för givet, att denna sega livskraft skall vara förenad med en utpräglad släktkärlek och en åstundan att få släktens historia i möjligaste mån utredd. Det är i den fasta förvissningen härom, som jag vågat planera och påbörja en så omfattande undersökning som den här ovan skisserade.¹⁸²

Nyupplagan av Uppströms bok tycks ha utkommit någon tid efter att detta skrevs, troligtvis i juni.¹⁸³ Den recenserades, eller uppmärksammades på annat sätt, under året i en rad svenska dagstidningar och tidskrifter.¹⁸⁴ I ett flertal av dessa recensioner – vilka för övrigt i huvudsak var positiva – omnämndes det att Stor-Mor hade ett stort antal framstående ättlingar, uppgifter som med största säkerhet hade inhämtats från Lundborgs efterskrift. I många gavs även denna och det övriga bifogade materialet ett visst utrymme, även om detta sällan kommenterades eller tilläts påverka helhetsbilden av boken. Det fanns dock vissa undantag, som då en recensent i *Aftonbladet* skrev att efterskriften, bilderna och släkttavlan tillsammans ”i hög grad ökat värdet av den intressanta levnadsskildringen.”¹⁸⁵ I recensionen i *Tidevarvet* gjordes emellertid följande anmärkning:

Det är säkerligen för en rasbiolog ett härligt fält för forskning, denna framstående kvinnas talrika ättlingar, allra [sic] helst som så många bland dem varit bemärkta personlighet. [sic] För

---

¹⁸¹ Lundborg, i Uppström (1930), s. 180.

¹⁸² Lundborg, i Uppström (1930), s. 180.

¹⁸³ Baserat på när de tidigaste recensionerna av boken publicerades (se nedan).

¹⁸⁴ *Allsvensk Samling* (34:1930); *Vita Bandet* (8-9:1930); *Stockholms Dagblad* (17/6 1930); *Östergötlands Dagblad* (20/6 1930); *Tidevarvet* (21/6 1930); *Göteborgs Morgon Post* (10/7 1930); *Norrtelje Tidning* (18/7 1930); *Skånska Aftonbladet* (29/1930); *Aftonbladet* (7/9 1930). [Samtliga förekommer i albumet *Stor-Mor i Dalom, Utställningen, Svea Rike*, SIFR F1:2 (UUA).]

¹⁸⁵ ”Stor-Mor i Dalom. En märkeskvinna från 1600-talet”, *Aftonbladet* (7/9 1930), i albumet *Stor-Mor i Dalom, Utställningen, Svea Rike*, SIFR F1:2 (UUA).

ättlingarna själva [...] föreställer jag mig emellertid att medvetandet om deras härkomst eller inte härkomst från den ståtliga kvinnan inte spelar så stor roll för deras val av handlingar.¹⁸⁶

Rasbiologiska institutet och dess stora genealogiska projekt kom, till följd av bokens spridning, att uppmärksammas även på andra sätt. I mitten av september 1932, mer än två år efter att den hade publicerats på nytt, inkom nämligen ett brev från en man vid namn Fredrik Bröms, rektor i Bollnäs, i vilket han uppgav sig vara intresserad av resultaten av Stor-Morsutredningen: ”Undertecknad,” skrev han, ”som af efterskrift i A. Uppströms bok ’Stormor i Dalom’ ser att Rasbiologiska Institutet arbetar med släktutredning och såsom tillhörande Leksandsgrenen av sagda släkt är mycket intresserad härför tar mig därför friheten fråga” om, och i sådana fall var, utredningen kunde köpas, om institutet behövde något mer material att komplettera den med och om kopior av Stor-Mors och Elof Terserus’ porträtt kunde anskaffas.¹⁸⁷ Månaden därpå inkom ett nytt brev från denne, i vilket han tackade för ett erhållet porträtt av prästfrun, om än inte hennes make, samt framförde sina förhoppningar om att någon gång i framtiden kunna skicka sitt utlovade material till Uppsala.¹⁸⁸

Fastän Bröms’ brev står tämligen ensamt är det likväl ett tydligt uttryck för hur det av institutet bifogade materialet i slutet av Uppströms bok faktiskt fick önskad effekt. Det hade nämligen lett till att en Stor-Morsättling gjordes uppmärksam på det pågående projektets existens; fastmer till att denne hade fått ett större intresse för denna sin släkttillhörighet och önskat såväl anskaffa mer kunskap om ämnet, som ge sitt eget bidrag till efterforskningarna. Således kan institutets samarbete med Uppström sägas utgöra exempel på kunskaps-cirkulation i mer än ett avseende. För det första visar samarbetet kring bokens nyutgivning på *hur det kan te sig när kunskap om ett visst ämne börjar cirkulera i ett samhälle*. Att tidningsuppropet och efterskriften var ömsesidigt förstärkande har redan omnämnts, men utöver detta ledde recensionerna av boken till att Stor-Mors släktförhållanden uppmärksammades, samtidigt som Uppström erbjöd sig att skicka genealogiska uppgifter till Lundborg, och Bröms till institutet – trots att den sistnämnde i slutändan enbart mottog material. På kort tid hade många människor blivit varse om Stor-Morssläkten och i vissa fall resulterade det i att ny kunskap genererades genom översändande av information. Att individer som Uppström och Bröms vidare kan räknas som icke-professionella kunskapsaktörer bidrar bara till göra processen än mer teoretiskt intressant – det bekräftar nämligen att dylika på olika sätt var delaktiga i Stor-

---

¹⁸⁶ ”Moder Margareta”, *Tidevarvet* (21/6 1930), i albumet *Stor-Mor i Dalom, Utställningen, Svea Rike*, SIFR F1:2 (UUA).

¹⁸⁷ D.nr. 313/32 (14/9 1932), SIFR E2:11 (UUA).

¹⁸⁸ D.nr. 341/32 (24/10 1932), SIFR E2:11 (UUA).

Morsprojektet. Som sådan skulle Uppström för övrigt komma att bistå institutet vid ytterligare ett par tillfällen – något som kommer att behandlas nedan.

För det andra visar det på ett tydligt sätt *hur kunskap om ett visst ämne förändras i och med sin rörelse genom samhället* – en omständighet som flera teoretiker framhåller som grundläggande för kunskaps-cirkulation.¹⁸⁹ Uppströms bok om Stor-Mor i Dalom hade föregått det rasbiologiska projektet, och det är långtifrån osannolikt att inspirationen till detsamma ursprungligen hade kommit från denna. Det faktum att Lundborg i tidningsuppropet hänvisade till boken visar på att den ansågs vara viktig för att vinna allmänhetens intresse för projektet. Bifogandet av efterskriften och det övriga materialet i nyutgåvan kan nog i detta sammanhang ses som ytterligare ett försök att dra nytta av dess spridning och popularitet. Det förtjänar dock att framhållas att samarbetet var ömsesidigt, då Lundborg samtidigt uppmärksammade boken i sitt upprop. I vilket fall som helst bidrog detta material till att boken och dess ämne tidvis togs emot och uppfattades på ett annorlunda sätt: kunskapen om de bakomliggande släktförhållandena förhöjde läsoplevelsen enligt vissa och eggade andra till att lära sig mer om ämnet i fråga. Den ursprungligen skönlitterära skapelsen fick andra implikationer då den gavs ut i sin nya form, beroende på var och av vem den togs emot.

Reaktioner i pressen på Stor-Morsprojektet

Stockholmsutställningen invigdes den 16 maj 1930 och reaktionerna i den svenska dagspressen på dess många olika utställningar lät inte vänta på sig. Detta var förstås även fallet för *Svea Rike*, vilken över lag emottogs välvilligt av flertalet tidningar, förvisso med enstaka undantag, exempelvis *Folkets Dagblad*, som brännmärkte den som ett uttryck för ”svensk imperialism”, och *Svenska Dagbladet*, som med en gliring åt Ludvig Nordström avfärdade den optimistiska tonen i utställningen som ”totalistisk söndagsskolepredikan”.¹⁹⁰ Dessa kritiska synpunkter gjorde dock förhållandevis lite för att förändra den allmänt positiva hållningen till det material som visades i paviljongen.

Detta gällde även den rasbiologiska avdelningen. Redan dagen innan invigningen skrevs det i *Nya Dagligt Allehanda* att *Svea Rike* troligtvis skulle komma att utgöra en av Stockholmsutställningens ”bästa sevärdheter”, och om dess rasbiologiska avdelning att den

---

¹⁸⁹ Sarasin (2011), s. 166; Lässig (2016), s. 43.

¹⁹⁰ Chrispinsson (2007), s. 89.

säkerligen skulle bli ”ett intressant inslag.”¹⁹¹ Tidningen kan i detta avseende verkligen sägas ha blivit sannspådd, vilket ett urval av de artiklar som skrevs om utställningen ger vid handen. Exempelvis kallade *Svenska Morgonbladet* fotografierna på den rasbiologiska avdelningen för en ”utomordentligt intressant och utförlig porträttserie” och framhöll en uppställning av Stor-Morsättlingarna som ”[i]nte minst roande”.¹⁹² Även *Göteborgs Handelstidning* uttryckte sig positivt om *Svea Rike* och kartläggningen av dessa ättlingar – ”Om denna vördnadsbjudande gumma levat, så skulle hon verkligen kunnat glädja sig åt en ovanligt välartad avkomma” – även om detta balanserades med ett konstaterande av att släktens goda påbrå även kunde bero på ingiften.¹⁹³

Anmärkningsvärt är vidare det faktum, att olika betraktare lade tonvikt vid vitt skilda aspekter av ämnet. Således noterade den korrespondent som hade sänts från *Idun*, vilken för övrigt tycks ha haft svårt att i den mansdominerade utställningen finna något om kvinnors roll i Sveriges historia, gillande den centrala roll som Stor-Mor hade i densamma. Hon framhölls som en ”intressant symbol för hemmets och den stillsamma gärningens kvinna i Svea Rike”, men även som ”ett stycke historia” vars ättlingars sammanlagda öden utgjorde ett tvärsnitt genom landets förflutna.¹⁹⁴ Tidningen *Upsala* hade, för sin del, en mer lokalpatriotisk vinkling på det hela: ”Upsalabon återfinner här med oförställd glädje prof. Lundborgs Stormorsundersökning i ett antal bilder samt ett vackert panorama över Upsala med Vasaborgen och domen infällt i en serie svenska landskaps- och stadsbilder.”¹⁹⁵ Lokalpatriotisk var också rapporteringen i *Smålands Dagblad*, vars korrespondent på utställningen skrev att en smålänning bland ”professor Lundborgs intressanta rasbiologiska gubbar [återfinner] många av sin hembygds män.”¹⁹⁶ Mer distanserat var perspektivet i en utländsk tidning som hade en korrespondent på plats, nämligen norska *Morgenbladet*, vilken kallade Stor-Morsutställningen för ”et morsomt utslag av svensk slegtstolthet.”¹⁹⁷

---

¹⁹¹ ”Stockholmsutställningen”, *Nya Dagligt Allehanda* (15/5 1930), i albumet *Stor-Mor i Dalom, Utställningen, Svea Rike*, SIFR F1:2 (UUA).

¹⁹² ”Ur isen till solen!”, *Svenska Morgonbladet* (16/5 1930), i albumet *Stor-Mor i Dalom, Utställningen, Svea Rike*, SIFR F1:2 (UUA).

¹⁹³ ”Svea Rike.’ En frisk och rolig reklam för vår nya industriella storhetstid”, *Göteborgs Handelstidning* (20/5 1930), i albumet *Stor-Mor i Dalom, Utställningen, Svea Rike*, SIFR F1:2 (UUA).

¹⁹⁴ ”KVINNAN I SVEA RIKE”, *Idun* (3/8 1930), i albumet *Stor-Mor i Dalom, Utställningen, Svea Rike*, SIFR F1:2 (UUA).

¹⁹⁵ ”Vernissage på Stockholmsutställningen i dag”, *Upsala* (15/5 1930), i albumet *Stor-Mor i Dalom, Utställningen, Svea Rike*, SIFR F1:2 (UUA).

¹⁹⁶ ”Småland i Svea Rike”, *Smålands Dagblad* (24/5 1930), i albumet *Stor-Mor i Dalom, Utställningen, Svea Rike*, SIFR F1:2 (UUA).

¹⁹⁷ ”Et kvindepørtæt hver dag CXVII”, *Morgenbladet* (30/5 1930), i albumet *Stor-Mor i Dalom, Utställningen, Svea Rike*, SIFR F1:2 (UUA).

Den mediala uppmärksamhet som Stor-Morssläkten fick under år 1930 inskränkte sig dock inte till det som förevisades på *Svea Rike*. Medvetenheten om denna förefaller under våren ha spridits i hela landet och ämnet började följaktligen snart leva sitt eget liv i den svenska offentligheten. Redan i mars, då institutets förberedelser pågick som bäst, hade exempelvis *Sörmlandsposten* publicerat en artikel innehållande en intervju med en kvinna vid namn Larsson-Pyk, ägare till det sörmländska godset Tummelsta.¹⁹⁸ Artikeln inleddes med en hänvisning till det pågående projektet och en presentation av släktens omfattning, men övergick därefter till det egentliga ämnet: ”Det kan i detta sammanhang vara av intresse meddela att en ättling till den namnkunniga Stor-Mor finnes i Rekarnebygden.”¹⁹⁹ Det var närmast godsägarinnan som var i åtanke, vilken stödd på anteckningar som hennes far hade lämnat efter sig kunde meddela att hon var ättling till Stor-Mor i tionde led. Hon berättade vidare att det i släktens ägo fanns porträtt av den avlägsna anmodern, dennas dotter och måg, samt ett antal av deras efterlevande. ”På Tummelsta gård”, sköt *Sörmlandsposten* in, ”växer nu f. ö. den elfte generationen upp.”²⁰⁰

Allmänhetens bidrag till Stor-Morsprojektet (1930-1932)

Det genealogiska material som Larsson-Pyk hänvisade till skulle senare samma år komma att bli en del av underlaget i Stor-Morsprojektet. Att institutets personal hade noterat förefintligheten av detsamma omvittnar det faktum att den ovannämnda artikeln ingår i ett av dess klippningsalbum, och någon gång under de följande månaderna måste de ha tagit kontakt med henne. Den 29 september utgick nämligen från institutet ett brev adresserat till henne, vilket löd: ”Härmed återställas de till låns erhållna släkthandlingarna. Prof. Lundborg ber mig till Eder framföra institutets tack för det vänliga tillmötesgåendet att hava ställt nämnda handlingar till förfogande.”²⁰¹ Detta kan ses som ett åskådliggörande exempel på något som framhölls i den artikel i vilken hon intervjuades, nämligen att ”Stor-Mors ättlingar varit ytterst villiga att ställa material till förfogande.”²⁰²

Larsson-Pyk var nämligen långtifrån ensam om att låta institutet få ta del av genealogiska handlingar med betydelse för kartläggandet av Stor-Morssläkten. Under sommaren och hösten

---

¹⁹⁸ ”’Stor-Mor i Dalom’ har ättlingar på Tummelsta gård”, *Sörmlandsposten* (6/3 1930), i albumet *Stor-Mor i Dalom, Utställningen, Svea Rike*, SIFR F1:2 (UUA).

¹⁹⁹ *Sörmlandsposten* (6/3 1930), SIFR F1:2 (UUA).

²⁰⁰ *Sörmlandsposten* (6/3 1930), SIFR F1:2 (UUA).

²⁰¹ D.nr. 419/30 (29/9 1930), SIFR B2:6 (UUA).

²⁰² *Sörmlandsposten* (6/3 1930), SIFR F1:2 (UUA).

1930 inkom och utgick det nämligen en rad skrivelser som hade det gemensamt att de alla inbegrep privatpersoner som hade lånat ut sådant material. Ett sådant exempel härrör från den 4 juni, då en Anna Polheimer i Arvika tackades för att ha bidragit med en ”släkttavla jämte övriga genealogiska uppgifter.”²⁰³ I samband med detta tillfrågades hon om institutet kunde få disponera över handlingarna tills undersökningarna hade avslutats, med tillägget att de i annat fall kunde återsändas så snart en avskrift hade gjorts. Lite senare på året var det ofta frågan om återställanden av dessa lån, såsom den 29 september, då både riksbankkassören K.U. Erlandsson och en fröken Sigrid Setterwall i tur och ordning återfick släkttavlor från institutet, den förre en och den senare hela åtta stycken.²⁰⁴ I andra fall rörde det sig om anhållanden om att få behålla materialet tillsvidare, då institutets personal uppenbarligen inte ansåg sig vara färdiga med detsamma. Så var fallet i en annan skrivelse som utgick samma dag, adresserad till en kapten F. Kihlstedt i Örebro; denne ombads att låta institutet få förlängt lån av dennes ”värdefulla bidrag” till utredningen.²⁰⁵ Detta beviljades, men inte av honom själv utan hans änka, då han under tiden uppenbarligen hade avlidit.²⁰⁶

I *Stockholmstidningen* meddelades den 19 december 1930 att *Svea Rike*-paviljongen inte endast skulle få stå kvar och öppnas på nytt under kommande år – fastmer skulle den komma att utökas.²⁰⁷ För en del av denna utökning stod institutet, vars chef enligt tidningen hade ”lovat att göra den rasbiologiska avdelningen större och fylligare.”²⁰⁸ Hur mycket större den skulle bli var dock okänt i lite mer än en månad, innan såväl *Stockholmstidningen* som *Upsala Nya Tidning* på samma dag, den 24 januari 1931, kunde meddela att den planerades bli jämförelsevis omfattande. Arbetsutskottet bakom *Svea Rike* hade då sammanträtt och tagit beslut om att den rasbiologiska avdelningen skulle bli dubbelt så stor som året innan, vid sidan av andra förändringar, såsom att ”landskapsbilderna borttagas för att ersättas av en hembygdsutställning” och att ”[d]en historiska avdelningen blir [...] mera dominerande”.²⁰⁹ *Stockholmstidningen* uttryckte sig något mindre precist och inskränkte sig till att skriva att

---

²⁰³ D.nr. 296/30 (4/6 1930), SIFR B2:6 (UUA).

²⁰⁴ D.nr. 416/30 (29/9 1930), SIFR B2:6 (UUA); D.nr. 417/30 (29/9 1930), SIFR B2:6 (UUA).

²⁰⁵ D.nr. 415/30 (29/9 1930), SIFR B2:6 (UUA).

²⁰⁶ D.nr. 292/30 (8/10 1930), SIFR E2:9 (UUA).

²⁰⁷ ”Svea Rike får mera rasbiologi”, *Stockholmstidningen* (19/12 1930), i albumet *Stor-Mor i Dalom, Utställningen, Svea Rike*, SIFR F1:2 (UUA).

²⁰⁸ ”Svea Rike får mera rasbiologi”, *Stockholmstidningen* (19/12 1930), i albumet *Stor-Mor i Dalom, Utställningen, Svea Rike*, SIFR F1:2 (UUA).

²⁰⁹ ”’Svea Rike’ återuppstår i sommar”, *Upsala Nya Tidning* (24/1 1931), i albumet *Stor-Mor i Dalom, Utställningen, Svea Rike*, SIFR F1:2 (UUA).

den rasbiologiska avdelningen skulle ”utvidgas väsentligt”, samt att Lundborg ”har gott om material som äger stort värde ur demonstrationssynpunkt.”²¹⁰

Trots detta påstådda överflöd tycks behovet av mer material till Stor-Morsprojektet ha varit i det närmaste omätligt. Även under våren 1931, från mitten av februari och fram till slutet av april, fortsatte nämligen genealogiska handlingar att strömma in från privatpersoner i hela landet – ett eko av fjolårets förberedelser inför Stockholmsutställningen. Från veterinären Daniel Erlandsson i Trosa kom exempelvis en erbjudan om att låna ut släktledningar som gick tillbaka till Stor-Mors farfar och farbror – ett erbjudande som institutet tacksamt accepterade.²¹¹ Den 2 mars tillfrågades en fröken Ellen Terserus, bosatt i Stockholm, om hennes gren av slakten Terserus var besläktad med Stor-Mor och, om så vore fallet, om hon ville ställa sin släktledning till institutets förfogande, så att det eventuellt skulle kunna ”införas densamma på släkttavlan i Svea Rike”.²¹²

Ett brev riktat till en kvinna vid namn Annie Nordin-Forsberg i Umeå, som avsändes en vecka senare, utgör ett intressant exempel på hur en privatperson inte bara bidrog med genealogiska uppgifter, utan även mottog sådana själv i ett ömsesidigt utbyte. I ett brev daterat den 9 mars 1931 översände institutet, på begäran, upplysningar rörande hennes härstamning från Stor-Mor, hämtade ur det genealogiska uppslagsverket *Svenska ättartal*, samt tackade för det bidrag som hon hade lämnat till utredningen.²¹³ Den 17 mars ombads generaldirektören Erik Hägg, Stockholm, att komplettera uppgifter som han redan hade lämnat in; samtidigt med brevet avsändes en ej bevarad bilaga i vilken det framgick vad som saknades.²¹⁴ En annan person som bads lämna upplysningar, vilka uppgavs vara avsedda att komplettera Stor-Mors släkttavla, var Gerd Bausch, bosatt i Neu Kaliss i norra Tyskland. Uppgifterna gällde hennes närmaste familj, närmare bestämt hennes makes födelseår samt om de hade några barn.²¹⁵

En person som alltid intresserade sig för allt som rörde Stor-Mor var den ovannämnda författarinnan Aivva Uppström. Den 22 december 1931 – då utställningen redan var över – skrev hon ett privat brev till Lundborg, vilket förvisso kretsade kring ett Stor-Morsrelaterat

---

²¹⁰ ”Mycket nytt i det nya Svea rike”, Stockholmstidningen (24/1 1931) i albumet *Stor-Mor i Dalom, Utställningen, Svea Rike*, SIFR F1:2 (UUA).

²¹¹ D.nr. 77/31 (14/2 1931), SIFR B2:7 (UUA); D.nr. 99/31 (24/2 1931), SIFR B2:7 (UUA).

²¹² D.nr. 110/31 (2/3 1931), SIFR B2:7 (UUA).

²¹³ D.nr. 127/31 (9/3 1931), SIFR B2:7 (UUA).

²¹⁴ D.nr. 157/31 (17/3 1931), SIFR B2:7 (UUA).

²¹⁵ D.nr. 214/31 (29/4 1931), SIFR B2:7 (UUA).

ämne, men i vilket genealogiska upplysningar lämnades först mot slutet, liksom av bara farten:

Tack för bref och vänliga julhälsningar! Jag tvekar att meddela Hr Blackwood Wright om det salubjudna Stor-Morsporträttet, enär det vore tråkigt om detta skulle föras ur landet. Måne den nya ärkebiskopinnan, som ju äfven är en af ättlingarna, kunde tänkas vara hågad förvärfva taflan? Jag mötte igår Regeringsrådet Willand Aschus Fru, som omtalade, att de både härstamma fr. Stor-Mor! Han genom Troilius, hon, som är dotter till en rådman Pettersson, genom Terserus.²¹⁶

Det var inte bara Uppström vars intresse för Stor-Morsprojektet sträckte sig bortom *Svea Rike*. Faktum är att det ännu flera år efter att utställningen hade slagit igen inkom brev från allmänheten som på olika sätt kunde kopplas till detsamma. I 1932 års bevarade korrespondens återfinns bland annat ett par ärenden i vilka privatpersoner skänkte material till institutet. Den 10 februari skrev exempelvis institutets genealog Sigurd Dahlgren följande brev till den i Djursholm hemmahörande majoren Carl Heijkenskjöld:

Med anledning av förfrågan angående av Majoren upprättat anträd har jag äran meddela, att rasbiologiska institutet givetvis alltid med tacksamhet emottager genealogiskt material för sina samlingar och för närvarande med särskilt intresse på grund av pågående utredning om Stor-Mors i Dalom ättlingar, vitt utgrenade i den svenska överklassen.²¹⁷

I slutet av september skänkte vidare en Stor-Morsättling vid namn Elisabeth Krusell, bosatt i Hjortsberga, på begäran ett antal fotografier på sig själv och sin närmsta familj, jämte genealogiska upplysningar, och fick i gengäld ett fotografi av ett porträtt av anmodern.²¹⁸ Ett par månader senare nödgades hon dock ta kontakt med institutet igen, då hon tillfälligt behövde låna fotografiet av sig själv till ett bokprojekt – den ursprungliga plåten saknades hos hennes fotograf – vilket beviljades.²¹⁹ Den 10 november 1932 inkom slutligen ett brev från Uppström – den här gången direkt till institutet och inte till Lundborg – vilket inleddes: ”Händelsevis har jag fått höra om ytterligare några Stor-Morsättlingar och tänkte därför meddela Eder uppgifter därom, ehuru de kanske icke äro okända för Eder.”²²⁰ Det rörde sig om fem syskon vid namn Hagberg, vilka på modernet skulle härstamma från Stor-Mor och på

---

²¹⁶ Aivva Uppström till Herman Lundborg 22/12 1931, HLB 14 (UUB).

²¹⁷ D.nr. 96/32 (10/2 1932), SIFR B2:8 (UUA).

²¹⁸ D.nr. 141/32 (5/4 1932), SIFR E2:11 (UUA); D.nr. 252/32 (23/4 1932), SIFR B2:8 (UUA).

²¹⁹ D.nr. 322/32 (30/9 1932), SIFR E2:11 (UUA); D.nr. 607/32 (4/10 1932), SIFR B2:8 (UUA); D.nr. 367/32 (27/11 1932), SIFR E2:11 (UUA); D.nr. 710/32 (30/11 1932), SIFR B2:8 (UUA).

²²⁰ D.nr. 350/32 (10/11 1932), SIFR E2:11 (UUA).

fädernet från Terserus. ”Släktregister”, tillade hon avslutningsvis, ”lär finnas hos någon af dessa ättlingar.”²²¹

Allmänhetens intresse för Stor-Morsprojektet (1930-1935)

Av ovanstående exempel är det lätt att få intryck av att privatpersoners mellanhavanden med rasbiologiska institutet rörande Stor-Morsprojektet enbart gick åt ett håll – från periferin in mot centrum – och att det inskränkte sig till ett tämligen ensidigt skickande av material och upplysningar från de icke-professionella kunskapsaktörerna till de professionella, vilka bearbetade desamma. Detta är emellertid endast en sida av saken, då det på samma gång även förekom ett flöde av kunskap som gick åt andra hållet, från institutet och ut till allmänheten; vidare ett flöde som inte upphörde 1932, utan fortsatte ytterligare ett par år, så långt fram som till 1935. Sålunda hade intresset för Stor-Morssläkten kommit att bli helt oberoende av *Svea Rike* och levde och cirkulerade helt av sig självt.

Orsakerna bakom detta varierade uppenbarligen och framgår heller inte alltid av bevarade skrivelser. I vissa fall tycks det helt enkelt röra sig om ett intresse för resultaten av undersökningen, sådana de hade blivit sammanställda av institutet. Så tycks exempelvis vara fallet med en direktör i Västerås vid namn Erik Falk, vilken i februari 1931 bad om att få låna en förteckning över personer som var gifta med Stor-Morsättlingar och fick sin begäran hörsammad: inte enbart fick han till skänks ett exemplar av institutets egenupprättade förteckning över desamma, utan även av boken *Svea Rike* – ”som bl. a. innehåller släkttavla av en del av Stormorssläkten” – samt av *The Swedish Nation*.²²² Då man på institutet snart upptäckte att den förteckning som hade översänts var ofullständig, fick Falk ett par dagar senare ett tillägg till denna skickat till sig.²²³ En annan direktör som också händelsevis var intresserad av att få tag i en förteckning, men då över Stor-Morssläkten i dess helhet, var Arthur Törnquist i Vikmanshyttan. Den 9 mars 1931 fick han svaret, att någon ”mera omfattande” förteckning av detta slag inte fanns publicerad, men hänvisades på samma gång till boken *Svea Rike*.²²⁴ Denna bok skickades även, i januari året därpå, till en Wilhelm Björck, undervisningsråd till yrket – även om det är oklart om det skedde på begäran eller ej. I

---

²²¹ D.nr. 350/32 (10/11 1932), SIFR E2:11 (UUA).

²²² D.nr. 92/31 (21/2 1931), SIFR B2:7 (UUA). (Den bok som åsyftas är troligtvis *The Swedish Nation in Word and Picture*)

²²³ D.nr. 98/31 (24/2 1931), SIFR B2:7 (UUA).

²²⁴ D.nr. 126/31 (9/3 1931), SIFR B2:7 (UUA).

brevet förekom även sidhänvisningar till den del av boken som rörde Stor-Mor, jämte ett exemplar av Uppströms bok och en kopia av Lundborgs efterskrift i densamma.²²⁵

Den vanligast förekommande orsaken till att privatpersoner intresserade sig för projektet var dock en åstundan att klarlägga eventuellt släktskap med Stor-Mor. Det tidigaste exemplet på detta härrör från slutet av november 1930, då en Emil Holmgren, direktör i Stockholm, fick svar på en fråga som han tydligen hade ställt till institutet, nämligen om en släkt vid namn Lilius härstammade från denna – något som det med stöd i befintliga uppgifter kunde vederläggas.²²⁶ Ett mindre tydligt svar gavs till en kapten vid namn Hugo Tollstén (vilken för övrigt var bosatt mycket nära Aivva Uppström; hennes adress var Narvavägen 22,²²⁷ hans 23). Denne skrev i maj 1931 och undrade över eventuell härstamning från Stor-Mor, genom en släkt vid namn Öhrling, men fick svaret att institutet, baserat på de genealogiska uppgifter som förelåg, inte kunde uttala sig med säkerhet om denna fråga.²²⁸ En liknade förfrågan inkom den 17 maj 1935 från en H. Vingqvist, lektor i Skara, vilken undrade om den släkt som han härstammade från på mödernet, Gillner, möjligtvis hade några kopplingar till Stor-Morssläkten – en fråga som han snart kunde utreda på egen hand, sedan även han blivit upplyst om att boken om *Svea Rike* förelåg i tryck.²²⁹

Tre år senare inkom ett brev från en man vid namn Vilhelm Masreliez, bosatt i Fårösund på Gotland, vilken var synnerligen intresserad av att få reda på om hans egen släkt hade kopplingar till Stor-Mors. I ett brev daterat den 27 september 1934 meddelade denne att han redan i samband med 1930 års utställning hade önskat få denna fråga besvarad, men då, får väl förmodas, svar hade uteblivit, upprepade han sitt anhållande.²³⁰ Den 30 oktober fick han svaret, att någon släktförbindelse inte kunde påvisas, men replikerade ett par dagar senare, att han önskade att institutets personal skulle kontrollera dessa uppgifter en extra gång; detta emedan, påstod han, den stora tabell över Stor-Mors ättlingar, som hade förvisats på *Svea Rike* år 1930, hade innehållit en koppling till släkten Masreliez.²³¹

---

²²⁵ D.nr. 49/32 (27/1 1932), SIFR B2:8 (UUA).

²²⁶ D.nr. 550/30 (28/11 1930), SIFR B2:6 (UUA).

²²⁷ D.nr. 154/31 (16/3 1931), SIFR B2:7 (UUA).

²²⁸ D.nr. 224/31 (7/5 1931), SIFR B2:7 (UUA).

²²⁹ D.nr. 75/35 (17/5 1935), SIFR E2:13 (UUA); D.nr. 78/35 (22/5 1935), SIFR E2:13 (UUA).

²³⁰ D.nr. 187/34 (27/9 1934), SIFR E2:13 (UUA).

²³¹ D.nr. 380/34 (30/10 1934), SIFR B2:10 (UUA); D.nr. 208/34 (2/11 1934), SIFR E2:13 (UUA).

Anders Westgärds' Stor-Morsundersökningar (1931-1932)

Den 26 februari 1931 publicerade en lokaltidning i Dalarna, *Borlänge Tidning*, en artikel skriven av en man vid namn Anders Westgärds,²³² en hemmansägare i Leksand som på sin fritid ägnade sig åt släktforskning.²³³ Denne hade nämligen fördjupat sig i Stor-Morssläkten, vilken på grund av anmoderns koppling till Leksands socken var av lokalhistoriskt intresse. I artikeln gick han översiktligt igenom de viktigaste och mest utförligt kartlagda genealogiska linjerna, men tog även tillfället i akt att hänvisa till den betydelse som rasbiologiska institutet hade haft för att göra nämnda släkt till, som han skriver, ”en av landets mera bekanta och intressanta företeelser.”²³⁴ ”Tack vare den uppmärksamhet som rasbiologiska vetenskapen ägnat densamma,” skrev han, ”har ådagalagts, hurusom icke bara den höga nativiteten, utan ock den ursprungliga stora själskraften och styrkan hos stammodern i många fall gått i arv till senare generationer med oförminskad styrka, och under mera förfinade och kultiverade former.”²³⁵ Westgärds’ fynd kom två dagar senare även att bli en riksnyhet, då *Dagens Nyheter* i en liten notis belyste att ”[d]en inte minst från Svea Rike på utställningen bekanta ’Stormor i Dalom’” verkligen hade ättlingar i hemsöcken, och att ”den lokala äran” därmed var räddad.²³⁶

Nästan på dagen ett år efter att artikeln i *Borlänge Tidning* hade publicerats, den 25 februari 1932, meddelades det i två andra lokala organ, *Falu Kuriren* och *Falu Läns Tidning*, att Westgärds hade lyckats kartlägga en tidigare okänd gren av Stor-Morssläkten.²³⁷ Med anledning av resultaten som han kunde redovisa, vilka sträckte sig fram till dags dato och enligt *Falu Läns Tidning* omfattade tusentals personer, hade han vidare ådragit sig Lundborgs intresse, så till den milda grad att denne personligen hade rest till Leksand för ett sammanträffande. Bakgrunden till detta besök kan spåras tillbaka till den 13 februari samma år, då Westgärds skrev ett brev till Lundborg, vilket inleddes: ”Enligt Edert ärade av den 7 dennes angående besök i Leksand, då vi får konferera om Stormor i Dalom ättlingarna

---

²³² Namnets stavning kunde variera beroende på vem som skrev; förutom varianten ovan förekommer även Vestgärds, Wästgärds och Västgärds. Den stavning som används i uppsatsen var dock den vanligast förekommande, samt den som han själv använde sig av i sina brev.

²³³ ”Stormors dalagren utforskas”, *Borlänge Tidning* (26/2 1931), i albumet *Stor-Mor i Dalom, Utställningen, Svea Rike*, SIFR F1:2 (UUA).

²³⁴ *Borlänge Tidning* (26/2 1931), SIFR F1:2 (UUA).

²³⁵ *Borlänge Tidning* (26/2 1931), SIFR F1:2 (UUA).

²³⁶ ”Stormors Dalagren utforskas”, *Dagens Nyheter* (28/2 1931), i albumet *Stor-Mor i Dalom, Utställningen, Svea Rike*, SIFR F1:2 (UUA).

²³⁷ [Notis utan titel], *Falu Kuriren* (25/2 1932), i albumet *Stor-Mor i Dalom, Utställningen, Svea Rike*, SIFR F1:2 (UUA); ”’Stormor i Dalom’”, *Falu Läns Tidning* (25/2 1932), i albumet *Stor-Mor i Dalom, Utställningen, Svea Rike*, SIFR F1:2 (UUA).

härstädes, så ställer jag mig med nöje till Edert förfogande.”²³⁸ Väl på plats hade Lundborg, som samma tidning skriver, blivit ”angenämt överraskad att finna så mycket arbete redan undanstökat” samt uttryckt ”sin synnerliga glädje över att en person av endast intresse för saken utfört en sådan forskarbragd.”²³⁹ Vad som hade diskuterats under detta möte berördes aldrig närmare i artiklarna, men uppenbarligen hade vidare efterforskningar varit ett av samtalsämnena, då Westgårds av Lundborg fick i uppdrag att för institutets räkning fortsätta desamma och överföra resultaten till ”ett för ändamålet särskilt upprättat kortsystem.”²⁴⁰

Redan två dagar efter att detta hade skrivits i *Falu Läns Tidning* avgick från institutet en försändelse till Westgårds, innehållande 100 familjeregisterkort.²⁴¹ Detta blev början på ett samarbete som varade från slutet av februari fram till början av maj, och vilket resulterade i en omfattande korrespondens mellan de bägge parterna. Denna innehöll brev som exempelvis kretsade kring nödvändig information – den 8 mars mottog Westgårds genealogiska uppgifter ur *Svenska ättartal* om släkten Terserus – eller arbetsinstruktioner, som då han den 21 samma månad fick svar på en fråga om hur registerkortet skulle fyllas i.²⁴² Efter att han hade mottagit dessa instruktioner tycks arbetet ha fortskridit i snabb takt: de 100 kort som hade skickats till honom var snart slut, varför han vid ytterligare två tillfällen under våren fick skriva till institutet och anhålla om fler.²⁴³

Resultaten lät heller inte vänta på sig; den 31 mars meddelades i en artikel i *Ludvika Tidning* att Westgårds vid det laget hade hunnit fylla i 164 familjeregistreringskort samt upptäckt en ny släktgren, vilken stammade från en av Stor-Mors sonsöner.²⁴⁴ Under den kommande dryga månaden tycks därefter arbetet ha tagit verklig fart, då han den 9 maj kunde översända den färdiga utredningen till institutet, vilken då sammanlagt uppgick till hela 496 ifyllda kort.²⁴⁵ För denna utredning mottog Westgårds ett arvode på 50 kr – 1932 låg de lägsta genomsnittliga veckolönerna för män inom industri och hantverk på mellan 43 och 29 kr, varför detta får ses som en symbolisk summa²⁴⁶ – som avsändes till Dalarna den 18 maj²⁴⁷.

---

²³⁸ D.nr. 70/32 (13/2 1932), SIFR E2:11 (UUA).

²³⁹ *Falu Läns Tidning* (25/2 1932), SIFR F1:2 (UUA).

²⁴⁰ *Falu Läns Tidning* (25/2 1932), SIFR F1:2 (UUA).

²⁴¹ D.nr. 142/32 (27/2 1932), SIFR B2:8 (UUA).

²⁴² D.nr. 164/32 (8/3 1932), SIFR B2:8 (UUA); D.nr. 192/32 (21/3 1932), SIFR B2:8 (UUA).

²⁴³ D.nr. 108/32 (27/3 1932), SIFR E2:11 (UUA); D.nr. 200/32 (30/3 1932), SIFR B2:8 (UUA); D.nr. 118/32 (6/4 1932), SIFR E2:11 (UUA); D.nr. 258/32 (27/4 1932), SIFR B2:8 (UUA).

²⁴⁴ ”Stormors i Dalom’ Leksandssläkt”, *Ludvika Tidning* (31/3 1932), i albumet *Stor-Mor i Dalom, Utställningen, Svea Rike*, SIFR F1:2 (UUA).

²⁴⁵ D.nr. 155/32 (9/5 1932), SIFR E2:11 (UUA); D.nr. 292/32 (14/5 1932), SIFR B2:8 (UUA).

²⁴⁶ *Lönestatistisk årsbok för Sverige 1932, utgiven av K. Socialstyrelsen* (1933), Stockholm: Isaac Marcus boktryckeri-aktiebolag, s. 75.

²⁴⁷ D.nr. 300/32 (18/5 1932), SIFR B2:8 (UUA).

Adressaten skickade fem dagar senare ett kvitto på det inkomna arvodet och meddelade samtidigt att han planerade att i framtiden dels undersöka kyrkoböcker även i grannsocknarna, dels vända sig till anhöriga till utflyttade Stor-Morsättlingar; i händelse av att några fler familjeregisterkort på så sätt skulle bli ifyllda, lovade han att skicka dessa.²⁴⁸

Det var inte bara Lundborg som intresserade sig för Westgårds' undersökningar; detta gjorde även Dalarnas Fornminnes och Hembygdsförbund. I 1932 års utgåva av *Dalarnas Hembygdsbok* kom nämligen dessa att inflyta i form av ett kapitel: *Stormor i Daloms Leksandssläkt*.²⁴⁹ Allt sammantaget utgör det ett anmärkningsvärt exempel på hur rasbiologiska (eller rasbiologiskt inspirerade) efterforskningar, bedrivna av en privatperson, kom att färdigställas och publiceras till följd av ömsesidigt stöd från två olika intresseorganisationer: Dalarnas Fornminnes och Hembygdsförbund samt Statens institut för rasbiologi.

”Stor-Mor i Dalom”-projektet: avslutande diskussion

Det har, som framgår av kapitlet *Tidigare forskning*, inte skrivits särskilt mycket kring allmänhetens betydelse för rasbiologiska institutets stort upplagda projekt om Stor-Mor i Dalom och hennes ättlingar. I praktiken är det endast Broberg och Hagerman som har gjort detta, i *Statlig rasforskning* respektive *Käraste Herman*, och då mest i förbigående. Den förstnämnde belyser helt kort – och därtill i en slutnot – det tidningsupprop som publicerades under våren 1930, Lundborgs vädjan till allmänheten i efterskriften i Uppströms bok, samt Westgårds' undersökning i *Dalarnas Hembygdsbok* för år 1932, dock utan att nämna författaren vid namn.²⁵⁰ Det stora uppropet uppmärksammas även av Hagerman, bland annat det faktum att tryckta kort skickades ut till Stor-Morsättlingar i hela landet.²⁵¹ Till skillnad från Broberg påvisar hon även det gensvar från allmänheten som detta fick: ”Det strömmar in foton till institutet under våren 1930”, skriver hon, fastän hon är mindre tydlig med vad som

---

²⁴⁸ D.nr. 179/32 (23/5 1932), SIFR E2:11 (UUA).

²⁴⁹ Vestgårds [sic], Anders (1932), ”Stormor i Daloms Leksandssläkt”, i *Dalarnas Hembygdsbok: Dalarnas fornminnes- och hembygdsförbunds årsskrift 1931-1932*, Falun: Dalarnas fornminnes- och hembygdsförbund, s. 37-55. [De av rasbiologi anstrukna bidragen till denna årsskrift kom att få stort utrymme i en recension som den 6 februari 1933 publicerades i *Stockholms Tidningen* såväl som *Stockholms Dagblad*: se ”Stormors' nya ättlingar”, *Stockholms Tidningen* (6/2 1933), i albumet *Stor-Mor i Dalom, Utställningen, Svea Rike*, SIFR F1:2 (UUA); ”Stormors' nya ättlingar”, *Stockholms Dagblad* (6/2 1933), i albumet *Stor-Mor i Dalom, Utställningen, Svea Rike*, SIFR F1:2 (UUA).]

²⁵⁰ Broberg (2002 [1995]), s. 49-50, n. 88.

²⁵¹ Hagerman (2015), s. 311.

rörde Stor-Morsprojektet och vad som var avsett för utställningen i övrigt.²⁵² De ovan anförda empiriska exemplen kan dock sägas visa på att en stor mängd människor ur den svenska allmänheten var högst involverade i projektet och att en betydande del av det material som låg till grund för detsamma kom från dessa. Undersökningen i ovanstående kapitel bidrar därför med ny kunskap till den befintliga forskningen.

Vad som i sammanhanget är viktigare än kompletteringen av forskningsläget är dock det faktum att de beskrivna processerna utgör tydliga exempel på kunskaps-cirkulation. Det som de ytterst bestod i var nämligen ett samarbete mellan professionella och icke-professionella kunskapsaktörer, vilket resulterade i att kunskap kring ett visst ämne började cirkulera i samhället. Initiativet till projektet må ha kommit från rasbiologiska institutet, men det byggde från början till slut på material som skickades in frivilligt av privatpersoner; utan detta ideella engagemang hade det troligtvis aldrig lämnat planeringsstadiet. Ehuru materialet bearbetades och sammanställdes i centrum av experter, härrörde det till övervägande del från periferin och samlades in av det ”kunskapsbildningens fotfolk” som Kärnfelt talar om, och som belyses av forskare som Terrall, Scheidegger, Kaiserfeld och Beckman.²⁵³ I detta avseende visar Stor-Morsprojektet på den agens som icke-professionella aktörer historiskt sett har kunnat besitta i dylika kunskapsproduktionsprocesser.

Till yttermera visso kan det sägas utgöra ett typfall av det som Eriksson kallar för ”de inventerande praktikerna”, som var Lundborgs vision om att kunna göra allmänheten delaktig i sina rasbiologiska efterforskningar.²⁵⁴ På samma sätt som denna hade haft möjlighet att bidra med fotografiskt material till 1919 års folktypsutställning, önskade han att upplysningar som var relevanta för rasbiologin även i fortsättningen skulle skickas in från privatpersoner ute i landet. Att detta även förekom i samband med en senare rasbiologisk utställning – och då kanske i ännu större utsträckning – är något som inte har varit tidigare känt. Viktigt att understryka är också det faktum att Eriksson enbart beskriver Lundborgs *önskan* att, utanför folktypsutställningen, få till stånd ett sådant inventerings-samarbete med allmänheten – ”[t]anken var att [...]” och ”[v]iljan att [...]” är formuleringar som förekommer – men inte om detta faktiskt kom att ske.²⁵⁵ Att det verkligen gjorde det, vilket min undersökning visar på,

---

²⁵² Hagerman (2015), s. 311.

²⁵³ Kärnfelt (2018b), i Kärnfelt, Grandin och Jülich (red.), s. 381; Terrall (2010); Scheidegger (2011); Kaiserfeld (2018a), i Kärnfelt, Grandin och Jülich (red.); Kaiserfeld (2018b), i Kärnfelt, Grandin och Jülich (red.); Beckman (2018a), i Kärnfelt, Grandin och Jülich (red.); Beckman (2018b), i Kärnfelt, Grandin och Jülich (red.).

²⁵⁴ Eriksson (2013), s. 56-59.

²⁵⁵ Eriksson (2013), s. 56-59.

bekräftar sålunda Erikssons spekulationer och bevisar det fruktbara i dennes begrepp, ”de inventerande praktikerna”.

Det stora gensvar på uppropet som diverse tidningsartiklar vittnar om under våren 1930, och som framgår av inkomna handlingar i institutets arkiv därefter, visar nämligen på att intresset för denna fråga var stort. Stor-Mor i Dalom och hennes ättlingar kom under dessa vårmånader, och för flera år framöver, att bli något som människor ur den svenska allmänheten var medvetna om och förhöll sig till på olika sätt, vare sig kunskapen hade kommit från pressen, efterskriften i Uppströms bok eller från den rasbiologiska avdelningen på *Svea Rike*. Viktigt att påpeka är vidare det faktum att sättet som ämnet togs emot på inte var enhetligt; på rakt motsatt sätt tog olika aktörer fasta på olika aspekter av detsamma, såsom att regionalt förankrade tidningar gjorde lokalpatriotiska vinklingar eller att *Idun* såg på det ur kvinnohistorisk synvinkel. Detta svarar väl mot en av grundtankarna i teorin om kunskaps-cirkulation – vilken Sarasin betonar²⁵⁶ – nämligen att kunskap inte endast cirkulerar mellan olika sfärer i samhället utan också, i och med denna cirkulation, utvecklas och förändras.

Rörelsen mellan de olika samhälleliga sfärerna var heller inte enkelriktad. Den bestod inte enbart i att institutet vände sig till Stor-Morsättlingar och anhöll om att få tillgång till genealogiskt material (och i enstaka fall fotografier), vilket det sedan antingen beviljades eller nekades. Som exemplet med Annie Nordin-Forsberg visar kunde det ibland bli fråga om ett ömsesidigt utbyte, i vilket privatpersoner inte bara skickade in utan även mottog material, förmodligen till följd av intresse för ämnet. Sådant förekom för övrigt även hos personer som inte var besläktade med Stor-Mor, utan som blott och bart vände sig till institutet för att få ta del av undersökningens resultat; somliga för att få sin eventuella härstamning från henne bekräftad, men andra synbart för att de helt enkelt önskade ha reda på det. På så sätt kom kunskap om Stor-Morssläkten även att strömma *från* institutet och ut till allmänheten, något som kan sägas svara väl mot Terralls resonemang om att kunskaps-cirkulation ofta innebär en ”two-way traffic”.²⁵⁷

Stor-Morsprojektet kan därför sägas ha fått en sorts kunskaps-cirkulatorisk dominoeffekt, vilken nog inte ursprungligen hade avsetts, men som trots det bidrog till dess fortsatta utveckling. Det stora uppropet i mitten av mars 1930 ledde nämligen till att det, så att säga,

---

²⁵⁶ Sarasin (2011), s. 166.

²⁵⁷ Terrall (2010), s. 576.

började reproducera sig självt och leva ett eget liv, utanför och oberoende av institutet. Att ämnet fick medial uppmärksamhet föranledde exempelvis *Sörmlandspostens* intervju med Larsson-Pyk, som i sin tur fick till följd att denna kontaktades av institutet och överlämnade genealogiskt material till utredningen. Samma uppmärksamhet bidrog med största säkerhet till att nyupplagan av Uppströms *Stor-Mor i Dalom* fick spridning, med följden att dess läsare kom i kontakt med Lundborgs efterskrift, vilken i åtminstone ett bevarat fall – Bröms' – fick önskat resultat.

Det bästa exemplet på denna självgående kunskaps-cirkulationsprocess är dock de undersökningar som Westgärds genomförde i Leksand – vilka för övrigt troligtvis var orsaken till att nämnde Bröms i september 1932 visste sig tillhöra Leksandsgrenen av Stor-Morssläkten. Dessa hade nämligen av allt att döma tillkommit på initiativ av denne själv – men med allra största sannolikhet till följd av den mediala uppmärksamhet som Stor-Mor hade fått alltsedan våren 1930 – och resulterat i efterforskningar med konkreta resultat: att en ny gren av släkten kartlades. Att undersökningarna i sin tur fick medial uppmärksamhet ledde till att rasbiologiska institutet fick nys om desamma, med följden att det trädde i kontakt med Westgärds. Denne anlätades och fick tillgång till material (familjeregistreringskort) som hjälpte honom att organisera de genealogiska uppgifterna, men som också gjorde att dessa kunde inflyta i Stor-Morsprojektet. Allt sammantaget rörde det sig om en process som på goda grunder kan klassas som kunskaps-cirkulation – en rörelse av kunskap mellan olika delar av samhället, i och med vilken själva kunskapen förändras²⁵⁸ – och därtill kunskaps-cirkulation som inbegrep ett samarbete mellan professionella kunskapsaktörer och en icke-professionell sådan, inom vilket den senares initiativförmåga och agens var synnerligen påtagliga.

Till yttermera visso utgör det ett intressant exempel på hur kunskaps-cirkulation kan bli en i det närmaste självgående och självuppehållande process; så snart kunskap om ett visst ämne sätts i rörelse i ett samhälle kan det börja leva sitt egna liv, spridas och omformas på sätt som ursprungligen inte hade varit avsedda. Westgärds' undersökningar kan således framför allt sägas peka på det faktum, *att cirkulation föder cirkulation*. Detta är en aspekt av dylika processer, som tidigare inte har blivit uppmärksammas av någon teoretiker på området. I detta avseende är tillämpningen av kunskaps-cirkulationsteorin i ovanstående resonemang inte enbart teoriprovande utan även teoriutvecklande – den fogar en ny del till teoribildningen, vilken både kompletterar densamma och öppnar upp för nya sätt att använda den på.

---

²⁵⁸ Sarasin (2011), s. 166.

Interaktion utanför Svea Rike-utställningen

Även fast den ovan presenterade verksamheten innan, under och efter 1930 års Stockholmsutställning utgör ett av de i särklass bästa exemplen på cirkulation av kunskap mellan rasbiologiska institutet och allmänheten, är det långtifrån det enda. Faktum är att det under hela undersökningsperioden, 1922-1935, regelbundet förekom olika sorters kunskapsutbyten mellan dessa, vilka kan sägas vara minst lika goda exempel. Dessa kan, som omnämnts ovan, grovt sett inordnas i två kategorier – *bidrag till rasbiologiska forskning* och *spridande av rasbiologisk kunskap* – som var för sig fångar de två övergripande tendenser som fanns i cirkulationsprocesserna: å ena sidan en rörelse av kunskap, i vilken flödet huvudsakligen gick från de icke-professionella aktörerna till de professionella, å andra sidan en rörelse från de professionella till de icke-professionella.

Bidrag till rasbiologisk forskning

Inskickande av genealogiskt material

Genealogiskt material var något som icke-professionella kunskapsaktörer tidigt började skicka in till institutet. Mindre än en månad efter att det hade öppnats inkom exempelvis ett brev från en man vid namn Sebastian Taflin, slöjdlärare i Djursholm, vilket löd:

Efter mitt besök i Uppsala har jag legat sjuk i influensa och därför ej förr kunnat besvara Professorns brev, vilket glädde mig mycket för däri visat intresse ävensom för det vänliga rådet att ingå i Sv. Sällsk. för Rashygien, som Professorn gav mig. Så fort jag har tagit reda på dess adress, skall jag anmäla mig där. Mitt intresse för rasbiologi och -hygien är stort, fastän jag ännu vet så litet därom, och jag förstår till fullo dess [oläsligt] betydelse för släktet. Möjligen kan jag i någon mån återuppväcka släktkänsla och ansvar, som numera tyckas vara avsmnade.²⁵⁹

Taflin fortsätter därefter med att ge vissa uppgifter om sin egen släkt, vilken enligt honom utmärks av det faktum att den innehaft och bebott en och samma gård under väldigt långt tid, samt alltid varit i besittning av diverse goda egenskaper. Han kunde meddela detta emedan han själv och brodern ska ha bedrivit släktforskning och skapat en stor uppställning över släkten. ”Skulle det intressera Professorn att se och lära även mera,” skriver han, ”så vore det oss ett stort nöje. Jag har i så fall tänkt att Professorn ofta reser till Stockholm och kanske då någon gång har tid över, då det vore lämpligt med ett sammanträffande.”²⁶⁰ Själv, ursäktar

---

²⁵⁹ D.nr. 5/22 (23/1 1922), SIFR-Ink. E2:1a (UUA).

²⁶⁰ D.nr. 5/22 (23/1 1922), SIFR-Ink. E2:1a (UUA).

Taflin, har han inte tid att resa till Uppsala, då han inte har möjlighet att ta ledigt från sitt arbete. Han skriver vidare att Lundborg också kunde kontakta brodern rörande frågan.²⁶¹

Ett par dagar senare avgick ett svarsbrev från institutet, i vilket Lundborg betygade sin tacksamhet och försäkrade, att han vid något av sina kommande Stockholmsbesök inte skulle underlåta att besöka Taflin – detta emedan ”denna släktundersökning torde kunna vara af intresse för mig i framtiden.”²⁶² Han förhörde sig vidare över möjligheten att få erhålla en kopia av uppställningen – en kopia som Taflin för övrigt skulle behöva göra själv, då Lundborg uppger att han ”icke förfogar öfver tillräckliga medel att låta utföra afskrifter af privatpersoners släktaflor” – alternativt själva originalet, vilket han motiverar med att ”förvaringsorten i så fall vore säkrare och släktens samtliga medlemmar kunde veta hvar ett exemplar af förteckningen alltid funnes tillgängligt.”²⁶³

Taflin var dock långtifrån ensam om att kontakta institutet i detta syfte; tvärt emot kan exemplen mångfaldigas. Folkskolläraren A. Granberg i Stöde skickade in en utredning rörande den lokala Westmansläkten, inom vilken en sjukdom som yttrar sig i, som han uttrycker det, ”nervskakningar” gått i arv i sex generationer. Dessa sex led är kartlagda i en bifogad genealogisk uppteckning, vilken sträcker sig från individer födda på 1730-talet och fram till samtiden. Granberg framförde sitt antagande, att sjukdomen, som var tidigast känd hos en Johan Källberg (f. 1736), på något sätt hade drabbat denne under dennes tjänstgöring som båtsman. Vidare hänvisar han till en professor Wide i Stockholm, vilken enligt honom kan lämna vidare upplysningar om sjukdomen i fråga.²⁶⁴ En annan släktutredning hade författats av Uppsalastudenten Folke Linder,²⁶⁵ vilken mottog Lundborgs tack för densamma, jämte meddelandet att den skulle införlivas med institutets genealogiska material, ”där den säkerligen väl försvarar sin plats.”²⁶⁶ ”Möjligen”, avslutar han, ”kan den nu lefvande generationen af släkten med tiden blifva föremål för ett en närmare ~~studium~~ undersökning från min sida.”²⁶⁷ På samma sätt skickade en Georg Bissmark, borgmästare i Halmstad, in en släktutredning ”som möjligen kan vara av intresse för Eder.”²⁶⁸ Och den 27 september avgick från Helsingfors ett brev från bröderna Edvard och Lars Krogius, vilka förklarade att det

---

²⁶¹ D.nr. 5/22 (23/1 1922), SIFR-Ink. E2:1a (UUA).

²⁶² D.nr. 4/22 (25/1), SIFR-Utg. E2:1a (UUA).

²⁶³ D.nr. 4/22 (25/1), SIFR-Utg. E2:1a (UUA).

²⁶⁴ D.nr. 4/23 (3/1 1923), SIFR-Ink. E2:1b (UUA).

²⁶⁵ D.nr. 21/24 (odat.), SIFR-Ink. E2:2a (UUA).

²⁶⁶ D.nr. 54/24 (6/2 1924), SIFR-Utg. E2:2a (UUA).

²⁶⁷ D.nr. 54/24 (6/2 1924), SIFR-Utg. E2:2a (UUA).

²⁶⁸ D.nr. 93/22 (21 [27?]/10 1922), SIFR-Ink. E2:1a (UUA).

”[f]ör den nulevande generationen av släkten Krogius har [...] känts som en lockande uppgift att låta samla och för kommande generationer bevara, vad hävdernas gulnade blad vetat att förtälja om svunna släktled.”²⁶⁹ Resultatet av dessa efterforskningar hade blivit en bok, av vilken de översände ett exemplar till Lundborg, ”i hopp om att Ni av intresse för den forskning, som skapat den, önskar införliva den med Edert bibliotek.”²⁷⁰

Från en annan del av landet, Östra Bitterna i Vedum, kom i mitten av mars 1924 ett brev skrivet av en bonde vid namn Nils Johansson, i vilket denne på ett mycket försiktigt och blygsamt sätt – han ”ber nu om överseende för detta mitt tilltag” – erbjuder institutet resultaten av släktforskning som han hade bedrivit på lediga stunder under det gångna årtiondet; han sade sig blivit uppmanad därtill av en Dr. R. Söderberg, rektor vid Skara läroverk.²⁷¹ Dessa resultat hade nämligen sammanställts i en bok, som han för egna pengar hade låtit trycka i 100 exemplar, av vilka han tydligen hade några kvar. Släkten som denna bok behandlar, skrev Johansson, var en tämligen anonym jordbrukarsläkt och utmärkte sig egentligen bara på ett sätt: att det genom historien hade förekommit mycket ingiften, såsom kusingiften, inom densamma. ”Hur detta verkat”, skriver han, ”är jag inte fackman att skriva om, men nog tror jag att åtskilligt i detta fall vore av intresse för fackmän.”²⁷² Till detta var släkten dessutom vittförgrenad i den lilla socknen Östra Bitterna och utgjorde en icke obetydlig del av dess befolkning: av dess sammanlagt 585 invånare omfattade den sexton eller sjutton hushåll. ”Nu vet jag så innerligt väl,” fortsatte Johansson i samma ödmjuka ton,

att denna oansenliga bok inte har något direkt vetenskapligt värde. Den är inte skriven därför utan för som ett litet minne till yngre och kommande generationer av denna släkt. Men kunde den därtill ge något för forskningen i genealogi o.d. vore det ju roligt. Har sedan någon tid följt Edert arbete på vetenskapens område. (Mitt intresse ligger däråt och åt hembygdsforskning o.d.) Trots min blygsamhet vågar jag därför sända Eder denna bok; och intressera den så skänker jag den. (Kanske jag kunde få något annat i utbyte.) I annat fall får Ni, hr. professor, återsända den.²⁷³

Förutom själv släktboken var också två fotografier bifogade till brevet, på vilka är skrivet: ”4 led: far, som, dotter o son den äldste är min morfader, Johannes Nilsson – 89 år – [oläsligt]” respektive ”[oläsligt] 1918 kusiner, som tillhöra släkten”.²⁷⁴ Det är oklart huruvida detta brev med dess närslutna material ansågs vara av intresse av institutets personal. I dess övre vänstra

---

²⁶⁹ D.nr. 125/24 (27/9 1924), SIFR-Ink. E2:2a (UUA).

²⁷⁰ D.nr. 125/24 (27/9 1924), SIFR-Ink. E2:2a (UUA).

²⁷¹ D.nr. 49/24 (12/3 1924), SIFR-Ink. E2:2a (UUA).

²⁷² D.nr. 49/24 (12/3 1924), SIFR-Ink. E2:2a (UUA).

²⁷³ D.nr. 49/24 (12/3 1924), SIFR-Ink. E2:2a (UUA).

²⁷⁴ Se *Bilaga 1*, fig. 9.

hörn har Lundborg förvisso gjort en handskriven anteckning – ”[d]etta har diarieförts Låt mig se boken och korten i maj då jag återkommer” – men något diariefört svar saknas i de utgångna skrivelserna. Att Johansson verkligen mottog en bekräftelse på att boken hade nått institutet framgår dock av ett senare brev från denne, daterat den 8 december, men i detta brev uttrycker han också en undran över att han inte sedan dess har fått några kommentarer på materialet.²⁷⁵ ”Med erindran [sic] om släktboken: ’Erntunga-Nolgårds-släkten’, som undert. sände Eder i början av innev. år, vore jag synnerligen tacksam ifall Ni hade något omdöme att ge om densamma.”²⁷⁶ Och inte nog med det – Lundborg hade i sitt svarsbrev tydligen också lovat att sända Johansson någon skrift som tack, vilken Johansson dock dittills hade fått vänta på förgäves. ”I förväntan av detta,” skriver han, ”våga jag sända dessa rader och beder, att Ni ville ursäkta detta tilltag.”²⁷⁷ Om han i slutändan fick sin utlovade gengåva är okänt, då det i de utgångna skrivelserna saknas diariefört svar även på detta brev.

Tips om intressanta släkter eller familjer

Det var inte ovanligt att institutet mottog brev med förslag på möjliga undersökningsobjekt, som innehöll med mer eller mindre utförliga motiveringar till just varför detta skulle kunna vara av intresse för rasbiologin. Dessa ärenden skiljde sig åt sinsemellan, både vad gällde innehåll och avsändare, men hade ändå en gemensam nämnare: de var samtliga kopplade till frågor om biologiskt arv. Vare sig det rörde sig om goda eller dåliga anlag, var deras ärftlighet från generation till generation något som intresserade individer ur allmänheten, och något som de ansåg borde kunna vara av intresse för institutets forskning. I de inkommande handlingarna förekommer det exempelvis två fall av läkare som kontaktade institutet för att ge information om ärftliga åkommor som de hade observerat. Den ene var en dr Karl Gramén, verksam vid Södra Barnbördshuset i Stockholm, som den 4 juni 1923 skrev till institutet om ett barn som fötts med hopväxta tår. Missbildningen förekom ”mellan [...] 2:a och 3:djä å båda fötterna” och var ett drag som gick i arv i moderns släkt: hon hade själv fötts med sådana tår och, enligt egen uppgift, likaså hennes fader och bröder.²⁷⁸ En vecka senare utgick ett svarsbrev i vilket Lundborg bad att, å institutets vägnar, få tacka Gramén för upplysningen.²⁷⁹ Den andre, som hette Sten Strömbom, var provinsialläkare i Dorotea och hade i egenskap av detta, under en

---

²⁷⁵ D.nr. 171/24 (8/12 1924), SIFR-Ink. E2:2a (UUA).

²⁷⁶ D.nr. 171/24 (8/12 1924), SIFR-Ink. E2:2a (UUA).

²⁷⁷ D.nr. 171/24 (8/12 1924), SIFR-Ink. E2:2a (UUA).

²⁷⁸ D.nr. 60/23 (4/6 1923), SIFR-Ink. E2:1b (UUA).

²⁷⁹ D.nr. 200/23 (11/6 1923), SIFR-Utg. E2:1b (UUA).

”sjukresa” någonstans i närområdet, påträffat en familj med, som han skriver, ”övertaliga fingrar och tår.”²⁸⁰ Det rörde sig om en familj i vilken fadern hade fötts med sex fingrar på varje hand; ”[h]ur det var med tårna glömde jag tyvärr fråga”, tillägger Strömbom beklagande.²⁸¹ Av familjens sammanlagt nio barn hade en flicka sex fingrar på varje hand men normala fötter, medan en bror och en syster till denna hade såväl sex fingrar som sex tår på sina händer respektive fötter. Han hade sammanställt dessa uppgifter i brevet – och till och med infogat egenhändigt ritade teckningar som visade var det sjätte fingret satt – ”[f]örmodande att saken kan ha något intresse”.²⁸²

Förutom denna medicinska aspekt finns det även en historisk, och då i all synnerhet genealogisk, dimension av de ärenden som rör tips om undersökningsobjekt. Det var inte ovanligt att lokalhistoriskt intresserade individer, inte sällan släktforskare som i föregående kapitel, vände sig till institutet för att redovisa sina resultat. Två sådana ärenden från dess tidiga verksamhetsår är en viss Otto Mattssons skriftliga redogörelse för en släkt som gick under benämningen ”Njupa-släkten”,²⁸³ samt ett brev från en Eric Festin, länsantikvarie i Östersund, vilket kretsade kring den så kallade ”Skakasläkten”²⁸⁴. Den förstnämnda inkom till institutet i form av ett brev daterat den 17 april 1922, vilket inleddes: ”För en tid sedan läste jag Eder [Lundborgs] bok ’En svensk bondesläkts historia’ och har sedan med stort intresse följt allt dithörande i tidningspressen [sic].”²⁸⁵ Mattsson sade sig vidare ha diskuterat rasbiologiska frågor med likasinnade, varav en viss Ivar Vennerström ska ha uppmanat honom att ta kontakt med adressaten. ”Saken är den”, fortsätter han, ”att jag för den s.k. Njupa-processen upprättat en släktförteckning över Sveriges största åbo-släkt – Njupa-släkten! Det är en mycket intressant släkt och jag vill här nedan söka ge Eder en inblick i förhållandena.”²⁸⁶ I enlighet med denna ansats går han därefter vidare med att ingående redogöra för en massa fakta om släkten i fråga – vars betydelse tycktes ligga i att en stor del av den var kartlagd, snarare än några speciella ärftliga drag – ända tills han, mot slutet av brevet, hejdar sig och blygsamt skriver:

Detta blev ju egentligen ingenting. Ämnet är kanske för rikt för att med några rader kunna ens tillnärmelsevis beröra. Kanske att [oläsligt] Ni vill intressera Eder för denna släkt, Edra frågor ge mig en bättre ledning till att ge svar. Vid event. undersökning av släkten vill jag [oläsligt] lova mitt

---

²⁸⁰ D.nr. 169/24 (5/12 1924), SIFR-Ink. E2:2a (UUA).

²⁸¹ D.nr. 169/24 (5/12 1924), SIFR-Ink. E2:2a (UUA).

²⁸² D.nr. 169/24 (5/12 1924), SIFR-Ink. E2:2a (UUA).

²⁸³ D.nr. 30/22 (17/4 1922), SIFR-Ink. E2:1a (UUA).

²⁸⁴ D.nr. 29/24 (”d. 4. 1924”), SIFR-Ink. E2:2a (UUA).

²⁸⁵ D.nr. 30/22 (17/4 1922), SIFR-Ink. E2:1a (UUA).

²⁸⁶ D.nr. 30/22 (17/4 1922), SIFR-Ink. E2:1a (UUA).

rikliga stöd. I varje fall hoppas jag få ett meddelande från Eder. Jag kommer att – hur det än går – driva forskningen vidare. Men kanske att jag med Er hjälp kunde få en god och givande plan att gå efter. Nu går ju forskningen mycket ensidigt.²⁸⁷

Diariefört svar på Mattssons brev saknas i de utgångna handlingarna, varför ärendet inte är möjligt att följa vidare. I det avseendet är korrespondensen med Festins utförligare, vilket inte bara beror på att det finns ett bevarat svarsbrev utan också på det ursprungliga meddelandets omfång. Detta bestod nämligen av hela fem handskrivna sidor,²⁸⁸ överfulla med fakta om nämnda släkt. ”I årtal”, inleder han det,

har jag tänkt tillskriva Eder eller också uppsöka Eder vid något av mina numera tyvärr fåtaliga Uppsalabesök. Jag har följt med Edra svårigheter för skapandet av Eder institution, men även glatts åt Edra framgångar. Kanske finnas nu medel att fullfölja ett uppdrag, som synes mig beaktansvärt?²⁸⁹

Han kommer därefter in på sitt egentliga ärende, beskrivningen av ”Skakasläkten”, en jämtländsk släkt som kallades så på grund av en ärftlig sjukdom som yttrade sig i ofrivilliga skakningar i kroppen, samt sinnessjukdom eller labilt humör, det senare framför allt på kvinnoströmmen. Trots detta, skriver han vidare, hade medlemmar av denna släkt enligt traditionen utmärkt sig i Jämtlands historia alltsedan 1300-talet. Festin beskriver denna historia fram till dags dato, och uppehåller sig framför allt vid hur sjukdomen gått i arv och hur den har yttrat sig hos olika individer. Efter dessa upplysningar avrundar han brevet:

Ja, det här är ju bara lite oordnat småplock, som jag i överhängande brådska samlat ihop. Det skulle ju vara möjligt att följa denna gren²⁹⁰ ett väsentligt antal generationer tillbaka. Vad jag har sagt om släkten, varav flera tillhörde nära bekanta, vänner och dem jag i övrigt ofta stöter ihop med, måste ju betraktas som mycket strängt konfidentiellt, det är ju alldeles självfallet. Jag tror dock, att kyrkoherde Ling skulle ställa sig mycket förstående till en utredning i detta syfte, som skulle närmast intressera Eder, samt biträda med arkivaliskt material, varav han är särskilt intresserad att forska i.²⁹¹

Trots sitt myckna arbete fick Festin inget vidare gensvar för sin skrivelse. I svarsbrevet tackade Lundborg nämligen för de erhållna uppgifterna och medgav att ”det skulle vara en

---

²⁸⁷ D.nr. 30/22 (17/4 1922), SIFR-Ink. E2:1a (UUA). (Understrykning i original)

²⁸⁸ Brevet var skrivet på Festins eget brevpapper, i vars sidhuvud dennes namn och många förtroendeposter stod tryckta: han var sekreterare i Jämtslöjd, förening för hemslöjd och kulturella mål; Jämtlands läns fornminnesförening; Jämtlands och Härjedalens naturskyddsförening; samt redaktör för både *Jämten, föreningen Jämtslöjds årsbok* och *Jämtlands läns fornminnesförenings årsskrift*.

²⁸⁹ D.nr. 29/24 (”d. 4. 1924”), SIFR-Ink. E2:2a (UUA).

²⁹⁰ Festin avser en tidigare omtalad, ännu levande, gren av släkten, boende i Hackås, där han själv bodde.

²⁹¹ D.nr. 29/24 (”d. 4. 1924”), SIFR-Ink. E2:2a (UUA). (Understrykning i original)

lockande uppgift” att undersöka den omskrivna släkten, men att institutets ekonomi för närvarande inte tillät något sådant.²⁹² ”Edert brev”, avslutade han, ”skola vi emellertid gömma och i hopp om bättre tider taga frågan under förnyad omprövning längre fram.”²⁹³

Det var vidare inte ovanligt att olika sorters myndighetspersoner, i all synnerhet präster, föreslog de människor som de hade ansvar för som lämpligt ”material”. På detta finns det två intressanta exempel – som Hagerman har noterat fanns det många präster som var intresserade av rasbiologi och gärna samarbetade med institutets personal²⁹⁴ – av vilka det ena inbegriper en individ som finns omnämnd i tidigare forskning: den ovannämnde kyrkoherden Ernst Ålander.²⁹⁵ Redan 1923 hade denne varit i kontakt med institutet rörande möjligheterna till en undersökning i hemförsamlingen.²⁹⁶ Det rörde sig då om ett svar på en förfrågan från institutet att få genomföra undersökningar, vilket dock var nekande, då en stor del av sockenborna just då var sjuka. Han ställde sig dock inte negativ till en sådan inventering, snarare tvärtemot: ”En rasbiologisk undersökning af befolkningen i Gnarp vore ur vetenskaplig synpunkt så mycket intressantare, som befolkningen i århundraden varit särdeles stabil”²⁹⁷. Om det blev något av denna undersökning är okänt, då det från denna tid inte förekommer några fler brev från Ålander; det skulle dröja ända till hösten 1929 innan hans namn dök upp i institutets handlingar igen.²⁹⁸ Han omtalade då undersökningar, som en av institutets anställda, Anna Myrsell, skulle företa i och omkring Gnarp runt månadsskiftet september-oktober.²⁹⁹ Han underlät inte att ännu en gång påpeka vilket lämpligt undersökningsobjekt hans församlingsbor utgjorde: ”Det är icke för mycket sagdt,” skriver han,

att Gnarp är en af de intressantaste socknarna i Gefleborgs län, först och främst enär den har en sådan rikedom på vackra och förnämliga rastyper av bägge könen och i alla åldrar och för det andra emedan hufvuddelen af den nuvarande befolkningen efter all sannolikhet haft sina förfäder här sedan urminnes tider.³⁰⁰

Ålander föreföll mycket intresserad av undersökningen och ville på alla sätt underlätta den för Myrsell. Han insisterade på att hon skulle stanna i socknen ända till den 5 oktober, ”enär arbetet är så omfattande och ur rasbiologisk synpunkt så gifvande”, erbjöd henne att utan

---

²⁹² D.nr. 76/24 (21/2 1924), SIFR-Utg. E2:2a (UUA).

²⁹³ D.nr. 76/24 (21/2 1924), SIFR-Utg. E2:2a (UUA).

²⁹⁴ Hagerman (2016b), s. 986.

²⁹⁵ Broberg (2002 [1995]), s. 55-56; Hagerman (2016b), s. 986, n. 58.

²⁹⁶ D.nr. 36/23 (20/3 1923), SIFR-Ink. E2:1b (UUA).

²⁹⁷ D.nr. 36/23 (20/3 1923), SIFR-Ink. E2:1b (UUA).

²⁹⁸ D.nr. 283/29 (16/9 1929), SIFR E2:8 (UUA); D.nr. 366/29 (26/11 1929), SIFR E2:8 (UUA).

²⁹⁹ D.nr. 283/29 (16/9 1929), SIFR E2:8 (UUA).

³⁰⁰ D.nr. 283/29 (16/9 1929), SIFR E2:8 (UUA).

kostnad medfölja honom på resor han skulle företa till olika delar av socknen, samt lät henne, bo och äta på prästgården – allt sammantaget försäkrade han att hennes vistelse på orten skulle ”innebära en ytterst obetydlig utgift för institutet”.³⁰¹ Senare samma år, i november, skickade han ytterligare ett brev till Uppsala, i vilket han dels tackar för en gåva han mottagit från institutet – det framgår inte vad – och dels betygar sin glädje över att ha kunnat vara behjälplig: ”Kunde min lilla insats i arbetet åtminstone få tjäna som ett bevis för att intresset för den viktiga forskning, Institutet företräder, är i afgjordt stigande bland vårt folk, skulle jag känna mig rikt belönad.”³⁰²

Även från utlandet kom förslag på lämpliga undersökningsobjekt, såsom är fallet med ett annat exempel på en präst, vilken erbjöd att ställa sin församling till förfogande. Det rörde sig då om en dansk präst vid namn Axel Garboe – för övrigt en framträdande proponent för rasbiologi i Danmark³⁰³ – som menade att invånarna på ön Agersø i Stora Bält förmodligen kunde vara av intresse för institutets forskning. Lundborg tackade för erbjudandet och diskuterade möjligheten att skicka en av institutets anställda, Wilhelm Krauss, för att genomföra mätningar på öns befolkning senare samma år och eventuellt även påföljande år.³⁰⁴

Det i särklass mest intressanta exemplet på hur en privatperson önskade ge institutet uppslag till rasbiologiska undersökningar härrör dock inte från en präst, utan en tidningsman: K.A. Härje, redaktör för *Sydsvenska Dagbladet Snällposten*. Denne hade nämligen, den 12 mars 1923, författat ett brev till institutet, vilket inleddes: ”Herr Professor, När jag ser den betydande verksamhet som Sällskapet för Rashygien utför, kommer jag att tänka på ett förhållande som måhända kunde vara förtjent [sic] av sakkunnig utforskning.”³⁰⁵ Han gick därefter vidare med att redogöra för uppgifter som han sade sig ha fått från en viss Peter Krok, landssekreterare och riksdagsman för Malmö stad, en, som han skriver ”mångsidigt kunnig och erfaren man, synnerligen välgörande.”³⁰⁶ Denne Krok, som i egenskap av sitt yrke hade haft ansvar bland annat för lösdriveriet och fängelseväsendet i Malmöhus län, hade besittit en del kunskaper om dessa sociala frågor, vilka han hade delgivit Härje.

En aspekt av frågorna, vilka den sistnämnde hade lagt på minnet, gällde den inverkan på den allmänna brottsligheten i länet, som ett i Skåne under det tidiga 1800-talet placerat regemente

---

³⁰¹ D.nr. 283/29 (16/9 1929), SIFR E2:8 (UUA).

³⁰² D.nr. 366/29 (26/11 1929), SIFR E2:8 (UUA).

³⁰³ Koch, Lene (1996), *Racehygiejne i Danmark 1920-56*, Köpenhamn: Gyldendal, s. 114, 208.

³⁰⁴ D.nr. 68/30 (29/1 1930), SIFR B2:6 (UUA).

³⁰⁵ D.nr. 34/23 (12/3 1923), SIFR-Ink. E2:1b (UUA).

³⁰⁶ D.nr. 34/23 (12/3 1923), SIFR-Ink. E2:1b (UUA).

hade haft. Regementet, som företrädesvis hade bestått av värvade soldater av olika europeiska nationaliteter – Härje nämner fransmän, sydtyskar, italienare, men även ”en del äventyrliga svenska element”³⁰⁷ – hade tjänat under Karl XIV Johan i dennes fälttåg i Tyskland 1813-1814 och efter krigsslutet kommit att förläggas i olika skånska städer. De enskilda soldaterna kom med tiden att åldras, avdankas och dö, men, som Härje uttrycker det, dessas ”avkomlingar befolkade i långa tider våra fängelser.”³⁰⁸ Han skriver vidare att Krok vid något tillfälle hade beräknat att ”brottets och vagabondagens rekrytering”³⁰⁹ från soldatättlingarna under ett visst år hade uppgått till 25 procent, och till yttermera visso att ”döttrar eller sondöttrar till sådana personer lemnat [sic] en stark kontingent till prostitutionen.”³¹⁰ Med utgångspunkt i allt detta gör han avslutningsvis följande reflektion: ”Det skulle ha varit en välgärning [sic] för landet om Regementet aldrig hade kommit hit.”³¹¹

Att dessa upplysningar verkligen var av intresse för institutet omvittnar de konsekvenser som de under det kommande året skulle komma att få. Dessa inskränkte sig inte enbart till ett svar från institutets genealog Ella Heckscher, vilket gjorde gällande att det som Härje hade meddelat ”utom allt tvivel är en sak av rasbiologisk betydelse”³¹², utan kom även att ta sig i uttryck i en närmare undersökning av frågan. Heckscher tycks ha fått i uppdrag att leda denna utredning, då den i huvudsak kom att omfatta arkivstudier och just den sorts genealogiska arbete som hon var anställd att utföra. Den 9 september samma år inkom nämligen till institutet ett brev från en arkivarie vid Riksarkivet, som riktade sig till henne. Denne meddelade i brevet att det i fångförteckningar från det tidiga 1800-talet fanns hänvisningar till ”’Konungens eget värvade Regemente’, hvilket tydligen måste vara den ifrågavarande kåren”, och att han kunde vara behjälplig med anvisningar till de rätta volymerna, om vidare efterforskningar skulle bli aktuella.³¹³

Efter detta brev var det tyst om ärendet i mer än ett år, men i slutet av november 1924 redovisade Heckscher en preliminär utredning med titeln *Undersökning beträffande utlämningar, tillhörande konungens eget värvade regemente efter år 1800*.³¹⁴ Denna, som av oklar anledning fick en avskrift som arkiverades i de ingångna handlingarna, bestod av två

---

³⁰⁷ D.nr. 34/23 (12/3 1923), SIFR-Ink. E2:1b (UUA).

³⁰⁸ D.nr. 34/23 (12/3 1923), SIFR-Ink. E2:1b (UUA).

³⁰⁹ D.nr. 34/23 (12/3 1923), SIFR-Ink. E2:1b (UUA).

³¹⁰ D.nr. 34/23 (12/3 1923), SIFR-Ink. E2:1b (UUA).

³¹¹ D.nr. 34/23 (12/3 1923), SIFR-Ink. E2:1b (UUA).

³¹² D.nr. 158/23 (23/3 1923), SIFR-Utg. E2:1b (UUA).

³¹³ D.nr. 134/23 (9/11 1923), SIFR-Ink. E2:1b (UUA).

³¹⁴ D.nr. 175/24 (26/11 1924), SIFR-Ink. E2:2a (UUA).

sidor med generella slutsatser, åtföljda av tre sidor tabeller över antalet utländska soldater i regementet och ett utdrag ur en mönstringsberättelse från *Generalmönsterrullan för Landskrona Garnisonskompani 1831*. Utredningen inskränkte sig i huvudsak till att försöka fastställa antalet utländska soldater i regementet, men den innehöll också vissa ansatser till att utröna hur det hade förhållit sig med dessa soldaters vandel. Även om någon systematisk jämförelse med de i regementet tjänstgörande soldaterna av svensk (eller annan nordisk) härkomst inte hade gjorts, tyckte sig Heckscher ändå kunna dra slutsatsen att ”de utländska soldaterna icke synas ha varit av sämre moralisk halt än de skandinaviska.”³¹⁵ ”Avsked för ’vanart’ förefaller exempelvis lika ofta ha förekommit beträffande de svenska soldaterna [...]”, skriver hon, och tillägger: ”Värvade trupper rekryterades som regel sällan av goda element.”³¹⁶ Någon närmare undersökning av soldaternas ättlingar och dessas förmenta asocialitet hade dock inte blivit föremål för någon närmare undersökning, och tycks heller aldrig ha blivit det, då ärendet inte omnämns någon mer gång i institutets handlingar.

Information om egna undersökningar

Den trettiofemte ingångna skrivelsen i institutets handlingar år 1923 skiljer sig åt från många andra av den enkla anledningen att den består av två brev istället för ett.³¹⁷ Dessa skickades, den 27 februari respektive den 14 mars, av ingenjören Agnar Engström och rör ett projekt som denne hade sysselsatt sig med och var mäktigt stolt över: en genealogisk kartläggning över den svenske medeltidskungen Erik den heliges ättlingar. Detta omfattande släktträd – ”det största som hittills blivit uppställt”³¹⁸ – hade ställts upp med hjälp av ett kortsystem som kallades Åtvidabergssystemet, en annons för vilket han hade bifogat i något av breven.³¹⁹ ”Då jag förmodar att professor Lundborg skulle vara intresserad af att bese mitt stora stamträd”, inbjöd han denne till sin bostad i Stockholm för att förevisas detsamma.³²⁰ Detta var dock inte allt: han skrev också om möjligheten för Lundborg att, vid ett sådant besök, ”taga närmare del af mitt förslag om folkregistrering på genealogisk grund”.³²¹ Över huvud taget tycks han själv ha ansett detta vara av större betydelse än själva släktträdet, vilket han tydliggör i det senare av de två breven:

---

³¹⁵ D.nr. 175/24 (26/11 1924), SIFR-Ink. E2:2a (UUA).

³¹⁶ D.nr. 175/24 (26/11 1924), SIFR-Ink. E2:2a (UUA).

³¹⁷ D.nr. 35/23 (27/2 och 14/3 1923), SIFR-Ink. E2:1b (UUA).

³¹⁸ D.nr. 35/23 (27/2 1923), SIFR-Ink. E2:1b (UUA).

³¹⁹ Se *Bilaga I*, fig. 1.

³²⁰ D.nr. 35/23 (27/2 1923), SIFR-Ink. E2:1b (UUA).

³²¹ D.nr. 35/23 (27/2 1923), SIFR-Ink. E2:1b (UUA).

Den genealogiska sidan af saken är [...] af sekundär betydelse. Den egentliga orsaken hvarför jag tillskrifvit Eder är mitt förslag, folkregistrering på genealogisk grund. Då jag antager att detta skulle i högsta grad intressera Eder, förmodar jag att tillfälle kunde finnas [oläsligt] [oläsligt] och studera mitt arbete – innan Ni anträder resan till Lappland. Helt visst skall Ni finna [oläsligt] ytterst lämpligt för Edert Institut. Samtliga vetenskapsmän som [oläsligt] och tagit del däraf prisa det särdeles [oläsligt].³²²

Trots detta enträgna propagerande tycks Engström inte ha lyckats intressera Lundborg tillräckligt mycket för att förmå denne att besöka Stockholm personligen. Istället delegerade han uppgiften till institutets genealog Ella Heckscher, som den 11 maj skrev till Engström och undrade över när hon kunde besöka honom.³²³ Om detta besök blev av och vad det i sådana fall fick för resultat är okänt, då ärendet inte omnämns några fler gånger i institutets korrespondens.

Ett annat ärende, som är daterat den 9 november 1928, är skrivet av kyrkoherden Robert Littmark i Håtuna Bro och behandlar en av honom företagen undersökning av stataromflyttningar i södra och mellersta Uppland.³²⁴ Han uppgav att målet med uppgiften – initiativet till vilken han skrev hade kommit från ärkebiskopen – ursprungligen hade varit att undersöka sammanlagt 1000 statare under åren 1925-1929, men att det insamlade materialet i skrivande stund redan omfattade 772 familjer. Littmark sade sig vidare ha skapat ett eget kortsystem för att kunna organisera detta material och bifogade också en avskrift av ett kort. ”Jag har allt från början”, skrev han,

insett att det sålunda insamlade materialet skulle vara av betydelse för den rasbiologiska forskningen, då tack vare densamma, en specialundersökning rörande förekomsten av rasbiologiska faktorer i de mest flyttande familjerna möjliggöres. Jag är också villig att ställa mitt material till förfogande när undersökningen år 1930 slutföres.³²⁵

Det han var intresserad av att få reda på var följdriktigt också ”om denna undersökning från den rasbiologiska vetenskapens synpunkt kan anses ha något värde”.³²⁶ Han fortsatte:

Det har förut mig veterligt icke gjorts någon liknande undersökning och dock rör det sig om ett av de betydelsefullaste problemen i vår tid. De ständiga flyttningarnas menliga inflytande i olika

---

³²² D.nr. 35/23 (14/3 1923), SIFR-Ink. E2:1b (UUA).

³²³ D.nr. 176/23 (11/5 1923), SIFR-Utg. E2:1b (UUA).

³²⁴ D.nr. 290/28 (9/11 1928), SIFR E2:7 (UUA).

³²⁵ D.nr. 290/28 (9/11 1928), SIFR E2:7 (UUA).

³²⁶ D.nr. 290/28 (9/11 1928), SIFR E2:7 (UUA).

avseende [sic] behöver jag här ej inlåta mig på, då de lätt inses av var och en som närmare reflekterar över saken.³²⁷

Ett tredje brev med liknande innehåll inkom lite drygt ett år och fyra månader senare, i mars 1930, i samband med institutets förberedelser inför Stockholmsutställningen. Från denna tid härrör nämligen ett brev från en Thure Johansson i Stockholm, vilket inleddes:

”Uppmärksammas genom en artikel i Nya Dagligt Allehanda av gårdagen att professor Lundborg söker material för den rasbiologiska specialutställningen i sommar ber jag till event. intresse få redogöra för mitt arbete, som dock ej berör ättlingar till ’Stor-Mors [sic] i Dalom’.”³²⁸ Johansson gick därefter vidare med att berätta om ett ambitiöst och djupgående släktforskningsprojekt, som sträckte sig tillbaka till 1600-talet och omfattade 2500 personer; men, som han tillade, ”summa summarum: en mycket blygsam släkt, som kommit och gått sin tysta väg.”³²⁹ ”Jag blir tacksam”, fortsatte han, ”få höra ifrån i vad avseende jag kan stå till tjänst. Att skiljas från mina papper nu är något svårt, men hoppas att om intresse föreligger det kan ordnas på något sätt.”³³⁰

---

³²⁷ D.nr. 290/28 (9/11 1928), SIFR E2:7 (UUA).

³²⁸ D.nr. 88/30 (12/3 1930), SIFR E2:9 (UUA).

³²⁹ D.nr. 88/30 (12/3 1930), SIFR E2:9 (UUA).

³³⁰ D.nr. 88/30 (12/3 1930), SIFR E2:9 (UUA).

Bidrag till spridning av rasbiologisk kunskap

Lån av skioptikon- eller diabilder

Mellankrigstiden var, för att citera Gunnar Broberg, ”föreläsningsväsendets och skioptikonapparatens gyllene tid”.³³¹ En skioptikonapparat är en sorts bildprojektor som fungerar enligt samma principer som diaprojektorn: den består av en ljuskälla och en lins, mellan vilka genomskinliga bilder placeras, med resultatet att motivet på bilderna projiceras i större format på en duk, vägg eller vad som finns till hands. Under 1920- och 30-talet förefaller rasbiologiska institutet ha skaffat sig en stor uppsättning sådana bilder, föreställande alltifrån diverse folktyper till kartor över rasers fördelning i olika geografiska områden. Detta är i sig föga förvånande, då en av dess huvudsakliga uppgifter enligt stadgarna var att hålla offentliga föreläsningar, minst tio årligen.³³² Vad som däremot inte stod i stadgarna var att institutet skulle bidra med material till föreläsningar som hölls av andra, och trots det finns det mellan 1926 och 1934 ett tiotal exempel på just detta.

Det första exemplet härrör från den 10 september 1926, då en Otto Nordenskiöld, professor i Göteborg, skrev till institutet och förklarade, att han senare samma höst skulle hålla en offentlig föreläsningsserie om, som han skriver, ”’rasproblemet’ det vill säga i huvudsak om rasernas inbördes kamp från geografisk synpunkt.”³³³ För detta ändamål sade han sig behöva två saker: dels anvisningar till något standardverk om denna fråga, vilket han kunde använda som underlag, dels ”bilder av avkomlingar av blandade äktenskap från starkt skida [sic] folkraiser, eventuellt av typiska blandningsfolk. Antingen vanliga fotografier eller ännu hellre färdiga ljusbilder.”³³⁴ Att hans önskemål hörsammades av institutet vittnar ett annat brev från honom, skrivet den 21 oktober samma år, i vilket han tackar för ”brev och bilderna, som äro av synnerligen stort värde för mig.”³³⁵

Åren omkring 1930 var särdeles intensiva i denna institutets offentliga låneverksamhet. Den 30 mars 1929 fick en rektor i Stockholm vid namn K. Bohlin bilder föreställande vissa folktyper skickade till sig – även om det i detta fall inte är helt klart om det rörde sig om skioptikonbilder eller inte.³³⁶ Lite drygt två år senare skrev en man vid namn Edvin Hedenmalm i Rehn utanför Bollnäs till institutet och undrade ”huruvida baloptikon- eller

---

³³¹ Broberg (2002 [1995]), s. 47.

³³² Broberg (2002 [1995]), s. 45.

³³³ D.nr. 265/26 (10/9 1926), SIFR E2:4 (UUA).

³³⁴ D.nr. 265/26 (10/9 1926), SIFR E2:4 (UUA).

³³⁵ D.nr. 313/26 (21/10 1926), SIFR E2:4 (UUA).

³³⁶ D.nr. 159/29 (30/3 1929), SIFR B2:5 (UUA).

skioptikonbilder över Europas raser” uthyrdes av institutet till föreläsare och fick till svar att det dessvärre inte förfogade över sådana, men att de förmodligen skulle kunna köpas eller lånas direkt av ett förlag i Tyskland.³³⁷ Vid ungefär samma tid, i mars 1931, fick en Dr Fredriksson bilder till låns, även om det i hans fall inte rörde sig om skioptikonbilder utan diapositiv.³³⁸ Den 11 januari året därpå ombads den vid Nordiska muséet verksamme Håkan Fernholm att återlämna ”ljusbilder” som han hade haft till låns för föreläsningar av något slag, och gjorde också detta ganska omgående.³³⁹ Från Karlskrona kom i oktober 1934 en anhållan från en överstelöjtnant vid namn Gunnar Nordbeck om att få låna 50 diapositiv, vilka han snart mottog och lite mer än en månad senare tacksamt återsände.³⁴⁰

Den enskilda låntagare som lämnat det överlägset största avtrycket i institutets in- och utgångna skrivelser var dock en viss Lennart Bladini, distriktsläkare i Västerås. Vid två tillfällen under år 1929, först i januari-februari och därefter i skiftet mellan oktober och november, kontaktade denne nämligen institutet och anhöll om att få låna bilder till olika föredrag i rasbiologiska frågor, som han hade i uppdrag att hålla för olika föreningar. I sitt första brev, daterat den 5 januari 1929, rörde det sig exempelvis å ena sidan om ett med titeln ”Rasbiologi – tillämpad ärftlighetslära” för Naturvetenskapliga föreningen i Västmanland, å andra sidan ”Rasbiologiens betydelse för rashygienen” för, som han skriver, ”Arbetarinst. härstädes”.³⁴¹ Han förklarade att han i första hand hade vänt sig till Röda Korset, men där fått svaret, att det inte fanns ”några färdiga” bilder att tillgå.³⁴² Vad som följde var en vidlyftig korrespondens, i vilken det går att följa låneprocessen i mycket stor detalj.

Bladini fick till att börja med, som svar på sitt brev av den 5 januari, en kort bekräftelse på att institutet hade mottagit detsamma och skulle återkomma om ett par dagar.³⁴³ Det gjorde det också, en vecka senare, då en försändelse på 82 ”ljusbilder” avgick från Uppsala, jämte meddelandet, att adressaten kunde välja ut dem som han ansåg sig behöva och återsända resten.³⁴⁴ Denne betygade i ett svarsbrev sin tacksamhet för de mottagna bilderna, en bok som han fått låna, vilken skulle ligga till grund för föredraget, samt för en annan skrift: ett

---

³³⁷ D.nr. 40/31 (27/2 1931), SIFR E2:10 (UUA); D.nr. 122/31 (4/3 1931), SIFR B2:7 (UUA).

³³⁸ D.nr. 155/31 (17/3 1931), SIFR B2:7 (UUA).

³³⁹ D.nr. 16/32 (11/1 1932), SIFR B2:8 (UUA); D.nr. 21/32 (15/1 1932), SIFR B2:8 (UUA).

³⁴⁰ D.nr. 361/34 (17/10 1934), SIFR B2:10 (UUA); D.nr. 372/34 (25/10 1934), SIFR B2:10 (UUA); D.nr. 204/34 (27/11 1934), SIFR E2:13 (UUA).

³⁴¹ D.nr. 2/29 (5/1 1929), SIFR E2:8 (UUA).

³⁴² D.nr. 2/29 (5/1 1929), SIFR E2:8 (UUA).

³⁴³ D.nr. 6/29 (8/1 1929), SIFR B2:5 (UUA).

³⁴⁴ D.nr. 16/29 (15/1 1929), SIFR B2:5 (UUA).

exemplar av Lundborgs *Degenerationsfaran*, som han fått i gåva.³⁴⁵ Han meddelade dock samtidigt att han, bland dessa bilder, saknade kartor rörande rasers fördelning i olika länder och svenska landskap: ”De skulle i hög grad underlätta åskådliggörandet av fakta.”³⁴⁶ Det är inte otänkbart att institutet hörsammade denna synpunkt och skickade honom sådana bilder, då han i sitt nästa brev – då han även återsände de bilder han inte behövde för sitt föredrag – tackar för ”de nya bilder jag hade nöjet mottaga”, även om dessas motiv inte framgår.³⁴⁷ Den 27 januari avgick en bekräftelse till Bladini, att de bortvalda bilderna, 27 till antalet, hade inkommit, och den 2 februari följde de resterande, vid sidan om den bok han hade fått låna, *Rassenkunde des schwedischen Volkes*.³⁴⁸

Andra gången Bladini hörde av sig och bad om att få låna bilder var, som omnämnts ovan, i skiftet mellan oktober och november 1929. Det brev i vilket han framförde denna anhållan är dock intressant, inte i huvudsak för detta, utan på grund av en sak som han nämner i förbigående i dess inledning: att han ”för 2 år sedan” hade fått skioptikonbilder till låns för två föredrag över ”Ärftlighetsläran och om Svensk raskunskap.”³⁴⁹ Detta indikerar nämligen att lånet tidigare samma år inte skulle varit första gången Bladini hade vänt sig till institutet med denna sortens förfrågan, vilket skänker dennes fall ytterligare djup. I vilket fall som helst hade dessa äldre föredrag betydelse för hans ärende just då: han hade blivit ombedd att hålla det sistnämnda ännu en gång, i Arboga nästkommande söndag, varför han återigen behövde ”ett 30 tal ljusbilder belysande såväl rasfördelningen som ett antal typer av de olika raserna jämte blandtyper.”³⁵⁰ ”Liksom förra gången”, lovade han mot slutet av brevet, ”kommer jag naturligtvis att uppehålla mig vid Institutets arbete och målen för rasbiologin.”³⁵¹ På institutet tycks man ha förstått vilka bilder som åsyftades, då det redan dagen därpå avgick ett svar därifrån om att dessa – för övrigt diapositiv, 31 till antalet – skulle skickas i det närmaste, vilket också skedde ett par dagar senare.³⁵² Den 4 november hade Bladini hållit sitt föredrag och sände bilderna på retur, jämte en försäkran om att han även denna gång hade tagit tillfället i akt att göra reklam för sina långivare: ”Deras [bildernas] åtkomst meddelade jag i min föreläsning och bifogade en kort redogörelse för Institurets [sic] arbete och mål, vilket kanske

---

³⁴⁵ D.nr. 11/29 (17/1 1929), SIFR E2:8 (UUA).

³⁴⁶ D.nr. 11/29 (17/1 1929), SIFR E2:8 (UUA).

³⁴⁷ D.nr. 13/29 (21/1 1929), SIFR E2:8 (UUA).

³⁴⁸ D.nr. 34/29 (22/1 1929), SIFR B2:5 (UUA); D.nr. 67/29 (2/2 1929), SIFR B2:5 (UUA).

³⁴⁹ D.nr. 322/29 (27/10 1929), SIFR E2:8 (UUA).

³⁵⁰ D.nr. 322/29 (27/10 1929), SIFR E2:8 (UUA).

³⁵¹ D.nr. 322/29 (27/10 1929), SIFR E2:8 (UUA).

³⁵² D.nr. 542/29 (28/10 1929), SIFR B2:5 (UUA); D.nr. 545/29 (30/10 1929), SIFR B2:5 (UUA).

icke är så känt ute i landet som det borde vara.”³⁵³ Han avslutade brevet med en undran om han någon gång i framtiden kunde få förnya sina lån ytterligare en gång – något som institutets personal inte gav någon respons på i sitt svarsbrev; i detta bekräftades enbart att de utlånade diabiliderna hade återkommit i oskadat skick och att Bladinis lånekvitto skulle återställas.³⁵⁴

Spridande av litteratur

Den första förfrågan från en icke-professionell aktör om rasbiologisk litteratur, som inkom till institutet, kom långväga ifrån. Avsändaren var nämligen en Th. Fevrell, verksam vid Kungl. Svenska Generalkonsulatet i Batavia i Nederländska Indien (dagens Indonesien). Denne skrev att han i *Svenska Dagbladet* av den 12 juli 1922 hade läst om institutets publikationer, och hur han då i all synnerhet kommit att fästa sig vid verket *The Swedish Nation in Word and Picture*. Detta bad han att få erhålla 50 exemplar av, ”för den händelse”, som han skriver, ”Svenska sällskapet för Rashygien äger möjlighet att tillhandahålla desamma” – detta för att kunskap om Sverige ska kunna spridas bland invånarna i Nederländska Indien, till exempel genom ”biblioteken, tidningarne, klubbarna o.s.v.”.³⁵⁵ Halvannan månad senare återkom Lundborg med svaret, att nämnda sällskap tyvärr inte hade tillräckliga medel för det som Fevrell bad om. Dock sade han sig finna ”de af Generalkonsulatet framhållna synpunkterna i högsta grad behjärtansvärda”, varför han hade kontaktat utrikesdepartementet och frågat om inte det möjligtvis kunde ställa medel till dess förfogande.³⁵⁶ Detta hade lovat att ta saken under övervägande men på samma gång meddelat att det förmodligen inte kunde införskaffa hela 50 exemplar. Med detta lovade Lundborg avslutningsvis att han skulle höra av sig så snart svar om detta ärende hade inkommit, samtidigt som han skickade ett gratisexemplar av boken till generalkonsulatets adress.³⁵⁷ På dagen två månader senare svarade Fevrell att han hade mottagit boken, vilken han tackade för, men om några fler exemplar av densamma kom att avsändas till hans generalkonsulat är okänt.³⁵⁸

Ett av de mer anmärkningsvärda exemplen inbegriper en kvinna vid namn Inga Henning, föreståndarinna vid Sahlgrenska sjukhuset i Göteborg, vilken i slutet av september 1927

---

³⁵³ D.nr. 332/29 (4/11 1929), SIFR E2:8 (UUA).

³⁵⁴ D.nr. 332/29 (4/11 1929), SIFR E2:8 (UUA); D.nr. 562/29 (6/11 1929), SIFR B2:5 (UUA).

³⁵⁵ D.nr. 58/22 (22/8 1922), SIFR-Ink. E2:1a (UUA).

³⁵⁶ D.nr. 116/22 (7/10 1922), SIFR-Utg. E2:1a (UUA).

³⁵⁷ D.nr. 116/22 (7/10 1922), SIFR-Utg. E2:1a (UUA).

³⁵⁸ D.nr. 5/23 (7/12 1922), SIFR-Ink. E2:1b (UUA).

vände sig till institutet med anhållan om att få köpa hela 300 exemplar av ”Professor Lundborgs bok”, oklart vilken.³⁵⁹ Det som föranledde denna beställning var några undersökningar som den institutsanställda Anna Myrsell hade utfört på sjukhuset – undersökningar vilka enligt Henning ”här väckt ett oerhört stort intresse”.³⁶⁰ Varför hon behövde så pass många exemplar och vad de var avsedda för framgår inte, och det gör det inte heller huruvida hon faktiskt fick böckerna eller inte.

Ytterligare två personer som vände sig till institutet i liknande ärenden var en C.J. Carlsson i Ringås och en Erik Arrhén, bosatt i Stockholm. De behövde bägge två kunskapsunderlag till uppdrag, som de hade fått av olika politiska föreningar. Carlsson, för sin del, hade ombetts av Bondeförbundets länsorganisation i Östergötland att skriva och hålla, som han skriver, ”en del föredrag i rasbiologi och rashygien”.³⁶¹ Detta, uppger han, till följd av beslut som hade tagits på Bondeförbundets senaste riksstämma; i det då antagna grundprogrammet, meddelar han, hade ”de rasbiologiska problemens betydelse beaktats”.³⁶² Carlsson fortsatte: ”Då jag emellertid ej anser mig besitta de kunskaper på området, som uppgiften kräver, tager jag mig härmed friheten tillskriva Eder med en vördsam anhållan om anvisning på lämplig litteratur i ämnet.”³⁶³ Han uppgav sig redan vara bekant med somliga av Lundborgs publikationer, samt med enstaka tyska verk på området, men önskade vidare hänvisningar till de lämpligaste standardverken. Förutom detta bad han också om råd rörande det planerade föredragets ”uppställning”, alltså utformning och disposition – detta för att det ”i alla avseenden [måste] uppläggas sakligt och samtidigt populärt för att göra åsyftad verkan”.³⁶⁴ Om han skulle få dessa upplysningar, skrev han avslutningsvis, vore han inte enbart institutet mycket tacksam, utan skulle också, som han skriver:

[...] göra vad i min makt står för spridandet av intresse bland landsbygdens ungdom för denna för hela vårt folk och dess fortbestånd så viktiga sak. Ville Ni tillika ställa i utsikt att, då jag får mitt föredrag färdigt, taga detsamma under okulärbesiktning, [sic] innan jag börjar min ”predikatur”, vore jag Eder ännu tacksammare, och kunde jag då med lugn och tillförsikt se en ev. kritik an.³⁶⁵

Den ovannämnde Arrhén befann sig i en liknande situation: även han hade fått i uppgift att sammanställa de senaste rasbiologiska rönen för en politisk förenings räkning, även om det

---

³⁵⁹ D.nr. 581/27 (25/9 1927), SIFR E2:6 (UUA).

³⁶⁰ D.nr. 581/27 (25/9 1927), SIFR E2:6 (UUA).

³⁶¹ D.nr. 358/33, (15/10 1933), SIFR E2:12 (UUA).

³⁶² D.nr. 358/33, (15/10 1933), SIFR E2:12 (UUA).

³⁶³ D.nr. 358/33, (15/10 1933), SIFR E2:12 (UUA).

³⁶⁴ D.nr. 358/33, (15/10 1933), SIFR E2:12 (UUA).

³⁶⁵ D.nr. 358/33, (15/10 1933), SIFR E2:12 (UUA).

för hans del rörde sig om Ungsvenskarna (det senare Moderata ungdomsförbundet).³⁶⁶ Detta förbund hade nämligen av denne beställt en ”Studieplan i befolkningsfrågan”, varför han vände sig till institutet, eller, mer specifikt, till Lundborg själv, med ”en anhållan, att Ni ville benäget giva anvisning på en eller ett par smärre böcker eller broschyrer, kring vilka det skulle vara lämpligt att gruppera planen.”³⁶⁷ Vidare bad han Lundborg att ha priserna på de föreslagna böckerna i åtanke, då de som studieplanen var avsedda för inte hade så mycket pengar att lägga på en sådan kurs; ”Det gäller närmast landsbygdsungdom”, skrev han förklarande.³⁶⁸ Inga svarsbrev från institutet till vare sig denne eller Carlsson har bevarats, varför det inte går att följa dessa ärenden vidare.

Bondeförbundet och Ungsvenskarna kan således inte med säkerhet sägas ha fått tillgång till den senaste rasbiologiska litteraturen, men det finns dock exempel på andra föreningar vars förfrågningar bevisligen blev hörsammande. Till dessa kan räknas Norrbottens läns arbetsstugor, en stiftelse som syftade till att barn från fattiga familjer under somrarna skulle kunna få arbeta för sitt och sina föräldrars uppehälle i speciella ”arbetsstugor” och på samma gång lära sig svenska, då de ofta hade finska som modersmål. En man vid namn Albert Carlgren skrev den 26 januari 1928 från Luleå och tackade å stiftelsens vägnar för tio exemplar av *Svensk Raskunskap*, som denna hade mottagit som gåva från institutet.³⁶⁹ Han meddelade, att tio arbetsstugor fått ett exemplar var, men inte förrän han själv hade gjort vissa ingrepp i dem: ”jag måste bekänna, att jag [...] utrev de två sista bladen med avbildningar av naket, detta för barnens skull.”³⁷⁰

---

³⁶⁶ D.nr. 211/34, (4/12 1934), SIFR E2:13 (UUA).

³⁶⁷ D.nr. 211/34, (4/12 1934), SIFR E2:13 (UUA).

³⁶⁸ D.nr. 211/34, (4/12 1934), SIFR E2:13 (UUA).

³⁶⁹ D.nr. 18/28 (26/1 1928), SIFR E2:7 (UUA).

³⁷⁰ D.nr. 18/28 (26/1 1928), SIFR E2:7 (UUA).

Interaktion utanför *Svea Rike*-utställningen: avslutande diskussion

Som inledningsvis diskuterades, i kapitlen *Inledning* och *Syfte och frågeställningar*, ligger denna uppsats' vetenskapliga värde inte i första hand i dess empiriska exempel – och detta fastän ett antal av de ovan anförda ärendena inte har behandlats i någon tidigare forskning. Snarare ligger värdet på det teoretiska planet: att ta ett samlat grepp på de olika formerna av interaktion som förekom och dessutom visa på hur dessa kan ses som uttryck för kunscirkulation. Detta är något som ingen tidigare studie av rasbiologiska institutets verksamhet har gjort, varför föreliggande uppsats bidrar med ny kunskap både vad gäller dess teoretiska och dess empiriska syfte.

Att privatpersoner i olika syften skickade in eget genealogiskt material – för att börja någonstans – till rasbiologiska institutet är nämligen i sig inte något nytt; detta är något som har uppmärksamats ett flertal tidigare forskare.³⁷¹ Något som också har behandlats är Lundborgs vision om att skapa en folkrörelse av släktforskare, som skulle bistå den rasbiologiska forskningen med just sådant material, och hans uppmaningar till allmänheten i detta syfte.³⁷² Vad ingen tidigare forskare har belyst är dock vad dessa spridda fall har gemensamt, vad de kan säga om mellanhavanden mellan institut och allmänhet i stort. Det är då de konkretiseras till en kategori – till en sorts fenomen – som de framträder som en aktivitet som på goda grunder kan sägas utgöra ett tydligt exempel på kunscirkulation. I grund och botten rörde det sig nämligen om ett utbyte av kunskap mellan professionella och icke-professionella kunskapsaktörer, av de ”myriader av små insatser” som ligger bakom många kunskapsproduktionsprocesser, utförda av den stora mängd tämligen anonyma människor vilka Kärnfelt kallar för ”kunskapsbildningens fotfolk”;³⁷³ den sorts människor vars insatser har belysts i vetenskaps- och kunskapshistoriska studier av Terrall, Scheidegger, Kaiserfeld och Beckman³⁷⁴.

Institutets förhållande till den svenska allmänheten, själva dess plats offentligheten, framstår i ljuset av de presenterade exemplen som långt mer komplext än vad som tidigare har varit känt – vilket kan sägas bekräfta Furuahagens föraning om just detta.³⁷⁵ Rasbiologisk kunskap var

---

³⁷¹ Broberg (2002 [1995]), s. 34-35, 48-49; Lundmark (2002), s. 135; Hagerman (2016b), i Lindmark och Sundström (red.), 971-978.

³⁷² Hagerman (2006), s. 375-376; Hagerman (2015), s. 113, 216, 234-235, 266; Hagerman (2016b), i Lindmark och Sundström (red.), s. 987; Eriksson (2013), s. 56-59.

³⁷³ Kärnfelt (2018b), i Kärnfelt, Grandin och Jülich (red.), s. 381.

³⁷⁴ Terrall (2010); Scheidegger (2011); Kaiserfeld (2018a), i Kärnfelt, Grandin och Jülich (red.); Kaiserfeld (2018b), i Kärnfelt, Grandin och Jülich (red.); Beckman (2018a), i Kärnfelt, Grandin och Jülich (red.); Beckman (2018b), i Kärnfelt, Grandin och Jülich (red.).

³⁷⁵ Furuahagen (2007), s. 37.

nämligen inte något som enbart tillkom inom dess väggar för att därefter spridas ut till allmänheten i populariserad form – på rakt motsatt sätt var det något som intresserade individer ur denna allmänhet kunde vara högst delaktiga i att producera. De icke-professionella kunskapsaktörerna hade således en betydande agens i denna kunskapscirkulationsprocess; de var inte passiva mottagare av kunskap utan aktiva avsändare. I detta avseende kan de sägas ha medverkat i det som Eriksson i sin uppsats kallar för ”de inventerande praktikerna”, nämligen ett försök från de rasbiologiska experternas sida att engagera den svenska allmänheten i sina kunskapsprojekt, främst genom att inventera den egna släkthistorien och skicka resultaten till dem för bearbetning.³⁷⁶ Trots att Erikssons uppsats är inriktad på 1919 års folktypsutställning, är en sådan koppling till rasbiologiska institutets verksamhet ett fåtal år senare möjlig att göra. Till yttermera visso anför han inga exempel på att detta fenomen faktiskt skulle ha förekommit utanför denna utställning – han fastslår enbart att detta var en önskan från Lundborgs sida – varför min uppsats kan sägas bekräfta det som han spekulerar kring.

Intressant ur ett kunskapshistoriskt perspektiv är inte heller enbart det faktum att privatpersoner skänkte material till institutet, utan också vad detta material bestod i. Det framstår nämligen som ganska tydligt, att huvuddelen av de genealogiska utredningar som har lyfts fram ovan ursprungligen hade tagits fram i andra syften. Den kunskap som hade tillkommit i syfte att, såsom i exemplet med Nils Johansson, belysa den egna slakten och dess historia, blev genast något annat så snart den hamnade på institutet: material som med största sannolikhet skulle ligga till grund för undersökningar av ärftlighet, alternativt, vad gäller fotografierna, skulle åskådliggöra olika människotyper. I och med att den skickades in till institutet förändrades den dock till sin karaktär – den blev rasbiologiskt källmaterial – samtidigt som själva innehållet förblev detsamma. Detta ligger i linje med det som Sarasin menar är grundläggande för fenomenet kunskapscirkulation: att kunskapen förändras genom sin rörelse mellan olika samhällsliga sfärer.³⁷⁷

Av de många olika sorternas mellanhavanden mellan institutet och allmänheten, som har presenterats ovan, har som sagt många blivit uppmärksammade i tidigare forskning; så även institutets spridande av rasbiologisk litteratur i samhället, vilken har behandlats av Broberg i *Statlig rasforskning*.³⁷⁸ Det tydligaste exemplet i denna kategori får nog sägas vara ärendet

---

³⁷⁶ Eriksson (2013), s. 56-59.

³⁷⁷ Sarasin (2011), s. 166.

³⁷⁸ Broberg (2002 [1995]), s. 48-49.

med Inga Hennings beställning av någon av Lundborgs publikationer i 300 exemplar. Ehuru hennes motiv inte är kända, förefaller det rimligt att antaga att hon ämnade fördela dessa bland ett större antal människor – vilket i sig skulle vara ett intressant exempel på hur intresserade privatpersoner, i samarbete med institutet, verkade för att sprida kunskap om rasbiologi i samhället. En annan verksamhet som bidrog till detta – vilken även den finns omnämnd i tidigare forskning³⁷⁹ – var de föreläsningar om rasbiologiskt anknutna ämnen, som vissa individer höll, och för vilka de vände sig till institutet i olika syften: tips på lämplig litteratur som kunde utgöra underlag, granskning av föreläsningssanteckningarnas innehåll och disposition samt lån av åskådliggörande skioptikon- eller diabilder. Initiativet till dessa föreläsningar togs helt och hållet av icke-professionella kunskapsaktörer, av vilka många var läkare men långtifrån alla; bland dem återfinns också så vitt skilda yrkesgrupper som museimän och militärer. Inte heller var det enbart föreläsarna som uppvisade stor variationsrikedom; även bland åhörarna återfinns ett brett spektrum av olika sorters grupperingar, såsom folkhögskoleföreningar, naturvetenskapliga sammanslutningar, arbetarbildningsförbund och organisationer som var knutna till politiska partier. Rasbiologi var ett ämne som intresserade breda lager av den svenska allmänheten, så till den milda grad att den helt på egen hand såg till att bilda sig själv i detsamma – med benäget stöd från ämnets professionella företrädare.

Allt sammantaget visar detta på en intressant dynamik i samspelet mellan allmänhet och institut, som ger tydliga belägg för icke-professionella kunskapsaktörers agens i dylika kunskaps-cirkulationsprocesser. Dessa tidigare anonyma aktörer såväl igångsatte som slutförde aktiviteter som bidrog till att sprida rasbiologisk kunskap bland andra icke-experter, och detta helt på eget initiativ. De akademiskt utbildade, professionella aktörerna på institutet hade följaktligen inget monopol på att sprida kunskapen om sin verksamhet i samhället. Produktion och spridning av kunskap bör därför inte förstås som någonting som endast inbegriper experter. I all synnerhet kan de ovanstående exemplen sägas ligga i linje med en slutsats som Terrall drar rörande de materiella förutsättningarna för kunskaps-cirkulation. Hon skriver: "[...] the circulation of [...] knowledge depended on the exchange and transfer of many other things", däribland föremål som just verktyg och böcker.³⁸⁰ Kunskap om ett visst ämne består nämligen inte enbart av immateriella idéer, utan på rakt motsatt sätt av konkreta ting, vilka på olika sätt bidrar till att förmedla diverse försanthållanden och färdigheter. En rasbiologiskt

---

³⁷⁹ Broberg (2002 [1995]), s. 48-49, 57-58; Hagerman (2006), s. 372-373; Hagerman (2015), s. 216.

³⁸⁰ Terrall (2010), s. 575.

intresserad individ kunde exempelvis besitta ”kunskap” om olika människors yttre egenskaper, men endast med svårighet förmedla detta till en medmänniska utan en åskådliggörande bild. Även fast de professionella aktörerna på institutet inte hade någon ensamrätt på just kunskap om sitt ämne, hade de i kraft av sin roll som statligt finansierad, vetenskaplig institution tillgång till materiel som privatpersoner vanligtvis saknade: tidskriftsprenumerationer, skioptikonbilder den senaste litteraturen på ämnet.

Det rörde sig således om kunskaps-cirkulation av den typ som Lässig har teoretiserat kring: av kunskap som genereras genom ”the continuous interaction between heterogeneous actors”, och därtill av aktörer vilka sinsemellan endast sällan är ”on equal standing.”³⁸¹ Denna ojämlikhet bör dock förstås som en fråga om kunskapsmässig auktoritet, vilken är historiskt betingad – den har ingenting att göra med någon eventuell skillnad i kvaliteten på de insatser som gjordes av professionella respektive icke-professionella aktörer. Om något kan ovanstående resonemang sägas visa på raka motsatsen; på det faktum att rasbiologisk kunskap inte var någonting som tillkom oberoende av allmänheten, utan som i vissa avseenden var helt avhängig dess intresse och engagemang. I så måtto kan de, sammanfattningsvis, sägas peka på den ömsesidiga nyttan av ett metodiskt vidgande av aktörskapet i studier som denna: vidgat aktörskap bidrar till att synliggöra den inre dynamiken i kunskaps-cirkulationsprocesser, och kunskaps-cirkulation bidrar till att vidga aktörskapet i vetenskaps- och kunskapshistoriska studier av kunskapsproduktion.

De anförda exemplen på privatpersoner som skickade in tips om familjer eller släkter, som de av olika anledningar ansåg rasbiologiskt intressanta, svarar även de väl mot tidigare forskning.³⁸² Detsamma gäller för den information om egna undersökningar som vissa individer delgav institutet.³⁸³ Att dessa sorters mellanhavanden mellan rasbiologiska institutet och allmänheten förekom är i sig inte ny kunskap, även om det i ovanstående kapitel har lyfts fram många exempel som inte tidigare har blivit uppmärksammade, såsom breven från Gramén och Strömbom. Vad som däremot inte har gjorts tidigare är ett försök att se denna interaktion mellan institut och allmänhet som ett samlat fenomen. En lovande utgångspunkt för att göra detta förefaller vara teorin om kunskaps-cirkulation, vilket ytterst beror på att denna fångar ett par av de minsta gemensamma nämnarna i den stora variationsrikedom som de många, sinsemellan disparata ärendena uppvisar. Till dessa kan räknas det faktum att de

---

³⁸¹ Lässig (2016), s. 43.

³⁸² Broberg (2002 [1995]), s. 29-30, 34-35, 48-49; Hagerman (2015), s. 234; Hagerman (2016b), i Lindmark och Sundström (red.), s. 961-992 (särskilt s. 986, n. 58).

³⁸³ Broberg (2002 [1995]), s. 34-35.

alla inbegriper icke-professionella kunskapsaktörer vilka frivilligt bistod professionella dito med upplysningar som de föreställde sig kunde vara till nytta för de senares kunskapsprojekt. Dessa föreställningar visade sig i många fall berättigade, då institutet ofta tacksamt emottog upplysningarna eller på andra sätt följde upp ärendena, som då Heckscher förklarade sig vara villig att inspektera Engströms släkträd.

Som synnerligen intressant framstår också Härjes uppslag, då det av åtminstone två skäl kan sägas utgöra ett tydligt exempel på kunskaps-cirkulation. För det första rörde det sig om en icke-professionell aktör som på eget bevåg tog kontakt med institutet och delgav information, vilken kom att ligga till grund för en undersökning som i förlängningen generade mer kunskap. För det andra hade denna kunskap på ett genomgripande sätt förändrats i och med cirkulationsprocessen: det som hade börjat som muntliga anekdoter hade av Härje brevlades förmedlats vidare, vilket i sin tur ledde till att Heckscher tog kontakt med Riksarkivet för vidare efterforskningar, som i slutändan resulterade i en kort uppsats som presenterades för rasbiologiska institutets ledning. Detta kan sägas bekräfta Lässigs tes om att kunskapsförmedling mellan olika aktörer alltid är en form av ”översättning”.³⁸⁴

Vad som avslutningsvis kan fastslås är således att ett tydligare fokus på icke-professionella kunskapsaktörer och deras interaktion med professionella dito synliggör hur kunskap om ett visst ämne cirkulerade i ett samhälle; vilka sorters människor den togs emot av, hur den uppfattades av dessa och, framför allt, vad den eggade dessa att skicka tillbaka. Att medvetenheten om rasbiologiska institutets verksamhet fick intresserade privatpersoner att sätta andra sorters kunskap i rörelse – kunskap som ursprungligen hade insamlats för andra syften, men som plötsligt av dessa ansågs vara potentiellt fruktbar för den rasbiologiska forskningen – svarar nämligen väl mot det som Sarasin menar är ett av de mest grundläggande dragen i fenomenet kunskaps-cirkulation: att kunskap ”utvecklas, förändras och >förverkligar< sig själv” genom sin rörelse mellan olika delar av samhället.³⁸⁵ Det är i mötet mellan professionella och icke-professionella som denna rörelsedrivna förändring av kunskap enklast kan studeras; som ”den samhällseliga produktionen och cirkulationen av kunskap”³⁸⁶ kan och bör undersökas.

---

³⁸⁴ Lässig (2016), s. 43.

³⁸⁵ Sarasin (2011), s. 166. (Min översättning)

³⁸⁶ Sarasin (2011), s. 164. (Min översättning)

Slutsatser

Föreliggande uppsats har haft dubbla syften och därför innehållit två parallellt löpande spår: ett empiriskt, inriktat på rasbiologiska institutets verksamhet, och ett teoretiskt, kopplat till det kunskapshistoriska fältet och mer specifikt till teoribildningen om kunscirkulation. Rent konkret har den syftat till att besvara tre sammanhängande frågeställningar: vilka sorters interaktion, med avseende på kunscirkulation, som förekom mellan institutet och allmänheten under perioden 1922-1935, i vilken mån interaktionen i fråga kan sägas utgöra exempel på kunscirkulation samt hur ett belysande av denna utifrån detta teoretiska perspektiv kan bidra till en fördjupad förståelse för detsamma och dess användningsområden. Ovanstående analys har bidragit med svar på samtliga, vilka i tur och ordning kommer att presenteras nedan.

Rörande de olika sorternas interaktion, bidrar denna undersökning med något som hittills har saknats i forskningsläget: *ett samlat grepp*. Det vill säga, det är redan känt att det mellan 1922 och 1935 förekom utbyten av kunskaper mellan rasbiologiska institutet och den svenska allmänheten – detta har tidigare uppmärksammats av forskare som Broberg,³⁸⁷ Eriksson,³⁸⁸ Hagerman³⁸⁹ och Ericsson³⁹⁰ – men ingen tidigare studie har behandlat dessa som enhetliga fenomen, utan enbart såsom spridda fall. Vad min studie visar på är att de utan större svårighet kan sammanfattas i ett antal tematiska kategorier. För det första förekom det privatpersoner som på olika sätt ville *bidra till den rasbiologiska forskningen*: detta genom att skänka genealogiskt material som de själva hade tagit fram, föreslå möjliga undersökningsobjekt (arvsmässigt intressanta familjer eller släkter) eller informera om resultaten av egna undersökningar (företrädesvis genealogiska men även sociologiska, som Robert Littmarks). För det andra fanns det privatpersoner som ville *bidra till spridandet av rasbiologisk kunskap* i samhället, framför allt genom att distribuera litteratur för institutets räkning och hålla offentliga föreläsningar med skioptikon- eller diabilder som detta hade givit dem till låns. För det tredje förekom det även, i samband med förberedelserna inför den avdelning som institutet skulle förestå under 1930 års Stockholmsutställning, ett betydelsefullt samarbete mellan institutet och allmänheten, vilket framför allt gällde *insamlande av*

---

³⁸⁷ Broberg (1988), i Broberg, Eriksson och Johannisson (red.), s. 195, 198; Broberg (2002 [1995]), s. 29-30, 34-35, 48-50, n. 88, 57-58.

³⁸⁸ Eriksson (2013), s. 15-17, 56-59.

³⁸⁹ Hagerman (2006), s. 372-373, 375-376; Hagerman (2015), s. 113, 152-153, 159, 216, 234-235, 266, 311; Hagerman (2016b), i Lindmark och Sundström (red.), s. 961-992 (särskilt s. 971-978, 986, n. 58, 987);

Hagerman (2018b), i Bengtsson och Ilshammar (red.), s. 285.

³⁹⁰ Ericsson (2016), s. 202.

empiriskt material – fotografier och genealogiska uppgifter – som skulle ligga till grund för denna.

Att allmänheten bidrog till Stockholmsutställningens rasbiologiska avdelning på samma sätt som till 1919 års folktypsutställning är i sig ny empirisk kunskap. Det faktum att privatpersoner uppmanades att lämna in fotografier till den senare, på det att dessa skulle komplettera utställningen, och faktiskt gjorde detta, är något som har uppmärksamrats av Broberg, Eriksson, Hagerman och Ericsson; att detsamma även gällde för Stockholmsutställningen, och då i långt högre grad, är dock en slutsats som ingen tidigare studie har visat på.³⁹¹ Hagerman påpekar visserligen i *Käraste Herman* att tusentals bilder inkom till institutet under våren 1930, men inte att de kom att utgöra ett betydelsefullt underlag för den fotografiska utställningen.³⁹² Detsamma gäller för Stor-Morsprojektet: det är i tidigare forskning känt att allmänheten (i synnerhet Stor-Morsättlingar) ombads hjälpa till, men inte att gensvaret blev så stort – detta är också någonting som denna uppsats är först med att bevisa.³⁹³

Dessa sorters interaktion kan tillsammans sägas utgöra konkreta exempel på det som Eriksson i sin uppsats kallar för ”de inventerande praktikerna”, med vilket avses rasbiologiska experters önskan att göra allmänheten delaktig i ackumuleringen av fakta som skulle utgöra underlag för fortsatta efterforskningar och projekt.³⁹⁴ I sin uppsats beskriver han dock enbart detta som just en *önskan* – huruvida det, utanför folktypsutställningen, förekom praktiken eller ej är inte i fokus i hans uppsats. Som denna undersökning visar på har sådan interaktion verkligen förekommit, vilket ger belägg för Erikssons spekulationer och visar på det fruktbara i begreppet ”de inventerande praktikerna”. En annan av de undringar som denne ger uttryck för mot slutet av sin uppsats, är huruvida det material som inkom från allmänheten enbart arkiverades eller om det faktiskt påverkade de professionella rasbiologernas arbete³⁹⁵ – något som denna studie också har kunnat bekräfta.

Ytterligare en lucka i den tidigare forskningen, som resultaten av min undersökning kan sägas ha bidragit till att fylla, är den som Furuhausen pekar på: att inte så mycket egentligen är känt om rasbiologins samhällsroll och att ”det är möjligt att bilden i själva verket är mer

---

³⁹¹ Broberg (1988), i Broberg, Eriksson och Johannisson, s. 195; Eriksson (2013), s. 15-17; Hagerman (2015), s. 152-153, 159; Hagerman (2018b), i Bengtsson och Ilshammar (red.), s. 285; Ericsson (2016), s. 202.

³⁹² Hagerman (2015), s. 311.

³⁹³ Broberg (2002 [1995]), s. 49-50, n. 88; Hagerman (2015), s. 311.

³⁹⁴ Eriksson (2013), s. 56-59.

³⁹⁵ Eriksson (2013), s. 61.

komplex.³⁹⁶ De många olika sorternas interaktion mellan rasbiologiska institutet och den svenska allmänheten, som förekom under perioden 1922-1935, visar på talrika aspekter av rasbiologins plats i samhällslivet och offentligheten, som inte tidigare har varit kända.

Vad gäller den andra frågeställningen – i vilken mån interaktionen kan sägas utgöra exempel på kunskaps-cirkulation – går det att fastslå att den kan det i ganska stor utsträckning. Det som de många olika sorternas mellanhavanden mellan institutet och allmänheten har gemensamt är nämligen det faktum att de alla ytterst bestod av ett samspel mellan professionella och icke-professionella så kallade kunskapsaktörer, vilket bidrog till att rasbiologisk kunskap genererades, formulerades, spreds och förändrades. Som Lässig framhåller är det just i mötet mellan människor av olika hög status i kunskapssammanhang, såsom akademiskt bildade experter och allmänhet, som kunskap tillkommer.³⁹⁷

Det är just i belysandet av de aktörer som tidigare har blivit förbisedda – de privatpersoner som saknade en formell position inom rasbiologin, men som trots detta intresserade sig för ämnet och önskade lämna sina bidrag till detsamma – som en ny sorts dynamik blir synlig. Det framstår då som tydligt att rasbiologisk kunskap inte var något som enbart tillkom inom institutets väggar för att därefter spridas ut till allmänheten i populariserad form – på rakt motsatt sätt var det något som intresserade individer ur denna allmänhet kunde vara delaktiga i att såväl producera som sprida. Vare sig det rörde sig om att skänka genealogiskt material, informera om släkter med ärftliga sjukdomar, distribuera böcker eller visa skioptikonbilder på egna föreläsningar, bidrog dessa individer på högst reella sätt till att rasbiologisk kunskap började cirkulera i samhället. De icke-professionella kunskapsaktörerna hade således en betydande agens i dylika kunskapsproduktions- och cirkulationsprocesser; de var inte passiva mottagare av kunskap utan aktiva medproducenter. Allt sammantaget kan de sägas ha varit det ”kunskapsbildningens fotfolk”, om Kärnfelt talar om, vilka med sina ”myriader av små insatser” bidrog till stora kunskapsprojekt – bidrag för vilka de endast sällan fick något officiellt erkännande.³⁹⁸

Ett av de enskilt bästa exemplen på hur sådana ”små insatser” bidrog till ett stort kunskapsprojekt är det sätt på vilket rasbiologiska institutet samlade in fotografier till sin avdelning på 1930 års Stockholmsutställning. Det rörde sig då nämligen om en obruten cirkelrörelse: anhållanden om fotografier från rasbiologiska institutet till allmänheten, från

---

³⁹⁶ Furuhausen (2007), s. 37.

³⁹⁷ Lässig (2016), s. 43.

³⁹⁸ Kärnfelt (2018b), i Kärnfelt, Grandin och Jülich (red.), s. 381.

vilken inkom hundratals (möjligtvis tusentals) sådana, som därefter bearbetades av institutets personal och slutligen blev en del av en offentlig utställning. På så sätt hade allmänheten gjorts delaktig i att ny rasbiologisk kunskap producerades; för att tillspetsa det hela något kan svenska folket i och med detta sägas ha bidragit till att skapa bilden av sig självt.

Den fotografiska utställningen är vidare intressant av ytterligare en anledning: att den kan sägas bekräfta såväl Sarasins grundläggande tes om att kunskap förändras genom rörelsen mellan olika samhällsliga sfärer som Lässigs besläktade resonemang om att all slags förmedling av kunskap mellan olika aktörer innebär en sorts ”översättning”.³⁹⁹ De fotografier som folkskollärarinnan Lydia Holmberg (*Bilaga 1*, fig. 2-3) eller de fem jordbrukarna (*Bilaga 1*, fig. 4-6) på begäran skickade in betydde något annat för de själva och deras närmaste än de kom att göra för utställningsbesökaren, för vilken ansiktena troligtvis inte representerade individer utan den svenska lärarkåren, en landskapsbefolkning eller Sverige i dess helhet. Det hände något med fotografierna på vägen; den kunskap som avsändarna hade tagit om sig själva i sina porträttbilder blev till någonting annat då den nådde rasbiologiska institutet, och ytterligare något annat då den i bearbetat skick förevisades på utställningen, åsågs av besökarna eller omskrevs av journalister.

Detta gällde för övrigt inte bara för det material som samlades in till Stockholmsutställningen, utan i praktiken alla sorters potentiellt källmaterial som privatpersoner skänkte till institutet. Två åskådliggörande exempel på detta är de upplysningar som lämnades av hemmansägaren Nils Johansson respektive tidningsredaktören K.A. Härje. Den förstnämnde översände ett exemplar av en bok i vilken han hade sammanställt resultaten av egen släktforskning, jämte ett par fotografier på släkt- och familjemedlemmar. Det rörde sig sålunda om material som ursprungligen hade tagits fram i syfte att belysa den egna slakten och dess historia, men som, så snart det influerades i rasbiologiska institutets samlingar, torde ha blivit något annat: underlag till ärftlighetsforskning eller bildmaterial som skulle åskådliggöra olika sorters människotyper, och detta utan att det hade genomgått någon form av fysisk förändring. Med de upplysningar som lämnades av den sistnämnde förhöll det sig annorlunda: dessa genomgick, i och med sin rörelse från landssekreteraren Peter Krok, via Härjes brev, och därefter genom Heckschers frågor till Riksarkivet och tillbaka genom dess svar, en genomgripande förändringsprocess, som transformerade de ursprungligen muntliga anekdoterna till en kort uppsats, vilken presenterades för rasbiologiska institutets ledning och

---

³⁹⁹ Sarasin (2011), s. 166; Lässig (2016), s. 43.

slutligen kom att inflyta i dess arkiv. Helt bortsett från det faktum att en icke-professionell aktör därmed hade bistått en professionell dito med genererandet av ny forskning, är detta kunskapsutbyte följaktligen ett mycket tydligt exempel på hur kunskap kan förändras genom cirkulationsprocesser – på hur den, för tala med Sarasin, ständigt ”utvecklas, förändras och >förverkligar< sig själv”.⁴⁰⁰

Även i samband med det i huvudsak genealogiskt inriktade Stor-Morsprojektet var den svenska allmänheten högst involverad i kunskapsproduktionen. Från allra första början var en grundidé i projektet att det empiriska råmaterialet skulle komma från Stor-Morsättlingar, vilka skulle göras medvetna om projektets existens genom ett stort tidningsupprop, en efterskrift i författarinnan Aivva Uppströms historiska roman om Stor-Mor, samt brevkorrespondens som riktades direkt till individer, vilka man visste eller förmodade vara ättlingar till denna. Vad som är anmärkningsvärt rörande denna insamlingsprocess är dock inte i första hand att den faktiskt var framgångsrik och ledde till att material om Stor-Morssläkten kunde visas på Stockholmsutställningen, utan snarare att den fortsatte långt efter att denna hade stängt. Ännu fem år efter uppropet korresponderade institutet med människor som av olika anledningar var intresserade av undersökningen; som inte enbart ville bidra med material till den utan även få ta del av dess resultat. Stundtals förekom till och med individer som ville bägge, såsom Annie Nordin-Forsberg, vilken både skänkte och på begäran fick mottaga genealogiska uppgifter om sitt släktskap med Stor-Mor – ett fall av den ”two-way traffic” som Terrall talar om.⁴⁰¹ Projektet hade blivit till något annat än det ursprungligen hade varit avsett att bli – till följd av den medvetenhet om ämnet som hade befästs i samhället hade det börjat leva sitt eget liv, oavsett om institutets personal gjorde något för dess befrämjande eller inte.

Detta pekar på en annan intressant aspekt av kunskaps-cirkulation, nämligen att den efter hand tenderar att blir en självgående process – *att cirkulation ger upphov till mer cirkulation* – vilket exemplen med Larsson-Pyk och Anders Westgårds kan sägas visa på: Larsson-Pyk vars släktskap med Stor-Mor var okänt för institutet innan *Sörmlandsposten* uppmärksammade det; Westgårds vars genealogiska undersökningar med största säkerhet påbörjades till följd av den uppmärksamhet som Stor-Morsprojektet rönt i dagspressen, men som därefter utvecklades efter egna linjer, så till den grad att institutet blev intresserat av resultaten och därför såg till att understödja denne med forskningsmaterial samt en symbolisk summa pengar. Kunskapen om Stor-Mor i Dalom hade börjat cirkulera i det svenska samhället på ett sätt som personalen

---

⁴⁰⁰ Sarasin (2011), s. 166. (Min översättning)

⁴⁰¹ Terrall (2010), s. 576.

på rasbiologiska institutet förmodligen inte hade förutsett, men som den inte var sen att utnyttja. Denna aspekt av kunskaps-cirkulationsteorin är framför allt intressant av den anledningen, att den tidigare inte har begrundats av någon företrädare för det kunskapshistoriska fältet. Att cirkulation föder cirkulation är därför något nytt som denna uppsats har bidragit med; en slutsats som kunde dras till följd av ett praktiskt tillämpande av teorin på ett historievetenskapligt problem – kort sagt, teoriutveckling genom teoriprövning.

Allt sammantaget har tillämpandet av kunskaps-cirkulationsteorin visat sig fruktbart på både ett empiriskt och ett teoretiskt plan. Vad gäller det förra har teorin fungerat som ett raster med hjälp av vilken nya aspekter av svensk rasbiologi har trätt i dagen; genom den har ny kunskap vunnits om ett ämne om vilket det redan finns en stor mängd forskning. Rörande det senare – som kan kopplas till den tredje frågeställningen – har tillämpandet av teorin bidragit till att den själv har utvecklats, vilket ytterst beror på den tonvikt som har lagts vid betydelsen av att fokusera på olika sorters interaktion mellan professionella och icke-professionella kunskapsaktörer. I all synnerhet beror det på att den fråga som ställdes i kapitlet *Teori – Hur kan man studera kunskapshistoria utifrån ett cirkulationsperspektiv, och detta på ett sätt som bidrar till att belysa agensen hos andra kunskapsaktörer än de i den akademiska eliten?* – har besvarats i den löpande analysen. Min studie har nämligen visat att denna agens kunde vara påtaglig i kunskapsproduktionsprocesser som uppstod i mötet mellan akademiskt bildade experter och privatpersoner. Detta har förvisso diskuterats i en rad vetenskaps- och kunskapshistoriska studier, men i dessa har den teoriutvecklande potentialen i ansatsen inte diskuterats till fullo.⁴⁰² Vad denna undersökning bidrar med är konkreta exempel på att belysandet av icke-professionella aktörers betydelse för hur kunskap sprids och förändras är ett mycket fruktbart grepp för kunskapshistoriska studier i allmänhet och studier av kunskaps-cirkulation i all synnerhet. Kort sagt, *vidgat aktörskap bidrar till att synliggöra kunskaps-cirkulation och synliggörande av kunskaps-cirkulation bidrar till att vidga aktörskapet i kunskapshistoriska studier.* Det är således på goda grunder som det avslutningsvis kan konstateras att den förhoppning som uttrycktes i början av uppsatsen har infriats: förståelsen för såväl svensk rasbiologi som kunskaps-cirkulation har fördjupats, och detta genom ett samlat grepp på den cirkulerande raskunskapen.

---

⁴⁰² Terrall (2010); Scheidegger (2011); Kaiserfeld (2018a), i Kärnfelt, Grandin och Jülich (red.); Kaiserfeld (2018b), i Kärnfelt, Grandin och Jülich (red.); Beckman (2018a), i Kärnfelt, Grandin och Jülich (red.); Beckman (2018b), i Kärnfelt, Grandin och Jülich (red.).

Vidare forskning

De ovanstående slutsatserna öppnar upp för en mängd andra studier, både rörande teorin (kunskaps-cirkulation) och empirin (svensk rasbiologi). Vad gäller det empiriska spåret finns det utrymme för en mer fullständig kartläggning av den interaktion som förekom mellan rasbiologiska institutet och den svenska allmänheten mellan 1922 och 1935. På grund av utrymmesskäl har de exempel som förekommer i uppsatsen fått väljas med omsorg, och många som skulle kunnat komplettera bilden ytterligare har fått uteslutas. Något som både Martin Ericsson och Björn Furuhausen pekar på är dock det faktum att studier kring rasbiologiska institutets verksamhet efter chefsbytet 1935 ännu i stort sett saknas⁴⁰³; här hade en jämförelse med perioden 1922-1935 kunnat vara fruktbar, och då inte enbart vad gäller interaktion med allmänheten, utan över huvud taget. Ytterligare ett möjligt spår hade varit att lyfta blicken från det svenska exemplet och göra en internationell jämförelse; undersöka om kunskapsutbyte mellan professionella rasbiologer och intresserade privatpersoner var något som var unikt för Sverige eller om det förekom i andra länder, och i sådana fall i vilken utsträckning.

Just jämförande studier är något som även skulle kunna ligga till grund för vidare forskning kring kunskaps-cirkulation. Som ovanstående resultat har visat är nämligen studiet av kunskapsutbyte mellan professionella och icke-professionella aktörer ett teoretiskt fruktbart grepp, varför en jämförelse med interaktionen mellan andra institutioner, myndigheter eller myndighetspersoner och den svenska allmänheten hade varit av vetenskapligt värde – helt enkelt om kunskap cirkulerade på samma sätt mellan, säg, socialstyrelsen och engagerade privatpersoner, som den bevisligen gjorde mellan rasbiologiska institutet och sådana. En studie som indikerar att så skulle kunna vara fallet är Johan Kärnfelts bok *Allt mellan himmel och jord*, som behandlar samarbetet mellan astronomiprofessorn Knut Lundmark och intresserade amatörer under 1900-talets första hälft.⁴⁰⁴ Denna studie kretsar kring ett fenomen som han kallar för ”publik kunskapsbildning”, samt innehåller resonemang som problematiserar amatörbegreppet som sådant, och pekar i allt väsentligt på det vetenskapligt intressanta i att studera kunskapsproduktion i mötet mellan experter och allmänhet. En diskussion mellan dennes interaktions-, publiks- och amatörperspektiv och kunskaps-cirkulationsteorin, med särskilt avseende på begrepps-paret professionell/icke-

---

⁴⁰³ Ericsson (2016), s. 214, 221, 227; Furuhausen (2007), s. 37.

⁴⁰⁴ Kärnfelt, Johan (2009), *Allt mellan himmel och jord: Om Knut Lundmark, astronomin och den publika kunskapsbildningen*, Lund: Nordic Academic Press.

professionell aktör, skulle med största säkerhet resultera i en intressant vidareutveckling av bägge teoribildningar.

Om något öppnar dock denna undersökning upp för kunskapshistoriska studier i vilka ett av dess viktigaste teoretiska bidrag – idén om att cirkulation föder cirkulation – kan tillämpas och vidareutvecklas. Vetskapen om kunskaps-cirkulationsprocessers självgenererande och självuppehållande dynamik kommer kunna bidra till att framtida undersökningar av sådana får än mer djup och teoretiskt förklaringsvärde. I så måtto kan min uppsats kanske, i bästa fall, leda till att det kunskapshistoriska fältet, ungt och formbart som det ännu är, blir ännu lite rikare och mer etablerat inom historievetenskapen. För att citera Nils Johansson i Östra Bitterna: ”kunde den [...] ge något för forskningen [...] vore det ju roligt.”⁴⁰⁵

---

⁴⁰⁵ D.nr. 49/24 (12/3 1924), SIFR-Ink. E2:2a (UUA).

Käll- och litteraturförteckning

Förkortningar

HLB	Herman Lundborgs brevsamling
RIFA	Rasbiologiska institutets fotografiska arkiv
SIFR	Statens institut för rasbiologi (Rasbiologiska institutets arkiv)
SIFR-Ink.	Statens institut för rasbiologi, inkomna skrivelser
SIFR-Utg.	Statens institut för rasbiologi, utgångna skrivelser
UUA	Uppsala universitets arkiv
UUB	Uppsala universitetsbibliotek

Källor

Arkivmaterial

Rasbiologiska institutets arkiv (UUA)

- B2:1 Från institutet utgångna skrivelser 1925
- B2:5 Från institutet utgångna skrivelser 1929
- B2:6 Från institutet utgångna skrivelser 1930
- B2:7 Från institutet utgångna skrivelser 1931
- B2:8 Från institutet utgångna skrivelser 1932
- B2:10 Från institutet utgångna skrivelser 1934-1936
- E2:1(a/b) Till institutet inkomna skrivelser 1922-1923 (Innehåller även från institutet utgångna skrivelser för dessa år. För att skilja dessa från varandra kommer inkomna skrivelser i fotnoter vara märkta *SIFR-Ink.* och utgående dito *SIFR-Utg.*)
- E2:2(a/b) Till institutet inkomna skrivelser 1922-1924 (Innehåller även från institutet utgångna skrivelser för dessa år. För att skilja dessa från varandra kommer inkomna skrivelser i fotnoter vara märkta *SIFR-Ink.* och utgående dito *SIFR-Utg.* Volym E2:2b är märkt *Ingångna regementsskrivelser 1922-24*)
- E2:4 Till institutet inkomna skrivelser 1926

- E2:6 Till institutet inkomna skrivelser 1927 II (innehållsförteckning i E2:5)
- E2:7 Till institutet inkomna skrivelser 1928
- E2:8 Till institutet inkomna skrivelser 1929
- E2:9 Till institutet inkomna skrivelser 1930
- E2:10 Till institutet inkomna skrivelser 1931
- E2:11 Till institutet inkomna skrivelser 1932
- E2:12 Till institutet inkomna skrivelser 1933
- E2:13 Till institutet inkomna skrivelser 1934-1936
- F1:2 Tidningsurklipp 1927-1934

Rasbiologiska institutets fotografiska arkiv (Kart- och bildavdelningen, UUB)

Fotografier i album

Album A7 *Rasbiologiska institutets utställning å "Svea Rike" 1930-31*

Fotografier i mappar och kuvert

- Kuvert 4 *Folkskolelärare och lärarinnor*
- Kuvert 5 *Författare m.m.*
- Kuvert 7 *Högre ämbetsmän och civilmilitärer*
- Kuvert 8 *Jordbrukare*
- Kuvert 10 *Läkare*
- Kuvert 12 *Militärer*
- Kuvert 14 *Professorer*
- Kuvert 15 *Präster*
- Kuvert 17 *Sjuksköterskor*
- Kuvert 34 *Militärer*

Kuvert 36 *Professorer*

Kuvert 40 *Studenter*

Onummerat kuvert *Högre ämbetsmän. Från 1931 års utställning*

Herman Lundborgs brevsamling (UUB)

Kapsel 5 Brev från enskilda: K-Lundbohm

Kapsel 14 Brev från enskilda: U-Ö

Tryckta källor

Lönestatistisk årsbok för Sverige 1932, utgiven av K. Socialstyrelsen (1933), Stockholm: Isaac Marcus boktryckeri-aktiebolag.

Uppström, Aivva (1930), *Stor-Mor i Dalom: En kvinnlig livsbild från sextonhundratalet*, tredje upplagan, Uppsala: J.A. Lindblads förlag.

Vestgårds, Anders (1932), ”Stormor i Daloms Leksandssläkt”, i *Dalarnas Hembygdsbok: Dalarnas fornminnes- och hembygdsförbunds årsskrift 1931-1932*, Falun: Dalarnas fornminnes- och hembygdsförbund, s. 37-55.

Litteratur

Ambrosiani, Aron (2009), *Rektor Lennmalms förslag: Om 1918-1921 års diskussioner kring ett Nobelinstitut i rasbiologi vid Karolinska institutet*, Stockholm: Nobel Museum.

Bengtsson, Bengt Olle (1999), *Genetik och politik: Berättelser om en vetenskap mitt i samhället*, Stockholm: Norstedts.

Bergwik, Staffan (2016), *Kunskapens osynliga scener: vetenskapshistorier 1900-1950*, Göteborg och Stockholm: Makadam förlag.

Björkman, Maria (2011), *Den anfrätta stammen: Nils von Hofsten, eugeniken och steriliseringarna 1909-1963*, Lund: Arkiv förlag.

Björkman, Maria och Widmalm, Sven, "Selling eugenics: The case of Sweden", *Notes and records of the Royal Society of London* 64 (4), 2010, s. 379-400.

Broberg, Gunnar, "Lappkaravaner på villovägar: Antropologin och synen på samerna fram mot sekelskiftet 1900", *Lychnos*, 1981-1982, s. 27-86.

Broberg, Gunnar, "Arvsynd och arvsanlag", *Kungl. Vetenskapssamhällets i Uppsala årsbok* 27, 1987-1988, s. 60-68.

Broberg, Gunnar (1988), *Statens institut för rasbiologi – tillkomståren*, i Broberg, Gunnar, Eriksson, Gunnar och Johannisson, Karin (red.), *Kunskapens trädgårdar: Om institutioner och institutionaliseringar i vetenskapen och livet*, Stockholm: Atlantis.

Broberg, Gunnar (2002 [1995]), *Statlig rasforskning: En historik över Rasbiologiska institutet*, Lund: Ugglan.

Broberg, Gunnar, Johannisson, Karin och Tydén, Mattias [red.] (2000), *Fem uppsatser om steriliseringen i Sverige*, Lund: Ugglan.

Broberg, Gunnar, Lund, Hans, Olander, Birgitta och Soldan Ridderstad, Per [red.] (2001), *Kulturanatomiska studier: Tillägnade Anja Edén och Sten Kindlundh*, Lund: Ugglan.

Broberg, Gunnar och Roll-Hansen, Nils [red.] (1996), *Eugenics and the Welfare State: Sterilization policy in Denmark, Sweden, Norway, and Finland*, East Lansing: Michigan State University Press.

Broberg, Gunnar och Tydén, Mattias (2005 [1991]), *Oönskade i folkhemmet: Rashygien och sterilisering i Sverige*, Stockholm: Dialogos förlag.

Burke, Peter (2016), *What is the History of Knowledge?*, Cambridge: Polity Press.

Chrispinsson, John (2007), *Stockholmsutställningar*, Lund: Historiska Media.

Dahlgren, Eva F. (2015 [2002]), *Farfar var rasbiolog*, Skivarp: Bokförlaget Thorén & Lindskog.

Daston, Lorraine, "The History of Science and the History of Knowledge", *KNOW* 1 (1), 2017, s. 131-154.

Ekström, Anders [red.] (2004), *Den mediala vetenskapen*, Nora: Nya Doxa.

Ericsson, Martin (2016), *Historisk forskning om rasism och främlingsfientlighet i Sverige – en analyserande kunskapsöversikt*, Stockholm: Forum för levande historia.

Eriksson, Britas Benjamin (2013), *Delaktighet som pedagogik – Föreställd ras och publikpositioner i den svenska folktypsutställningen*, masteruppsats i idé- och lärdomshistoria, Uppsala universitet.

Frykman, Jonas och Löfgren, Orvar (1985), ”På väg – bilder av kultur och klass”, i Frykman, Jonas och Löfgren, Orvar (red.), *Modärna tider: Vision och vardag i folkhemmet*, Malmö: Liber förlag.

Furuhagen, Björn (2007), *Den svenska rasbiologins idéhistoriska rötter: En inventering av forskningen*, Stockholm: Forum för levande historia.

Gustafsson, Rolf Å., ”Svensk raslära”, *Kritisk psykologi* 39 (1-2), 1984, s. 47-59.

Gustafsson, Torbjörn (1996), *Själens biologi: Medicinen, kulturen och naturens ordning 1850-1920*, Eslöv: Brutus Östlings bokförlag Symposion.

Hagerman, Maja (2006), *Det rena landet: Om konsten att uppfinna sina förfäder*, Stockholm: Norstedts.

Hagerman, Maja (2015), *Käraste Herman: Rasbiologen Herman Lundborgs gåta*, Stockholm: Norstedts.

Hagerman, Maja (2016a), ”Svensk rasforskning och den nazistiska världsbilden: Herman Lundborgs vänskap och utbyte med ledande rashygieniker i Nazityskland”, i Björkman, Maria, Lundell, Patrik och Widmalm, Sven (red.), *De intellektuellas förräderi? Intellektuellt utbyte mellan Sverige och Tredje riket*, Lund: Arkiv förlag.

Hagerman, Maja (2016b), ”Svenska kyrkan och rasbiologin”, i Lindmark, Daniel och Sundström, Olle (red.), *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna: En vetenskaplig antologi*, band 2, Skellefteå: Artos och Norma bokförlag.

Hagerman, Maja (2018a), *Rasbiologin och glömskan: Herman Lundborg i spänningsfältet mellan Lappland och Tyskland 1910-1935*, masteruppsats i idé- och lärdomshistoria, Uppsala universitet.

Hagerman, Maja (2018b), "Herman Lundborg och det demokratiska genombrottet", i Bengtsson, Håkan A. och Ilshammar, Lars (red.), *Demokratins genombrott: Människor som formade 1900-talet*, Lund: Historiska Media.

Hanson, Hertha (1994), *Alkemi, romantik och rasvetenskap: Om en vetenskaplig tradition*, Nora: Nya Doxa.

Hatje, Ann-Katrin (1974), *Befolkningsfrågan och välfärden: Debatten om familjepolitik och nativitetsökning under 1930- och 1940-talen*, Stockholm: Allmänna Förlaget.

Hirdman, Yvonne (2018 [1989]), *Att lägga livet till rätta: Studier i svensk folkhemspolitik*, Stockholm: Carlsson Bokförlag.

Johannisson, Karin (1997), *Kroppens tunna skal: Sex essäer om kropp, historia och kultur*, Stockholm: Norstedts.

Kjellman, Ulrika, "A whiter shade of pale: Visuality and race in the work of the Swedish State Institute for Race Biology", *Scandinavian Journal of History* 38 (2), 2013, s. 180-201.

Kjellman, Ulrika, "How to picture race? The use of photography in the scientific practice of the Swedish State Institute for Race Biology", *Scandinavian Journal of History* 39 (5), 2014, s. 580-611.

Kjellman, Ulrika, "To document the undocumentable: Photography in the scientific practice of physical anthropology and race biology", *Journal of Documentation* 72 (5), 2016, s. 813-831.

Kjellman, Ulrika, "Images as scientific documents in Swedish 'race biology': two practices", *Information Research* 22 (1), 2017, s. 1-12.

Kjellman, Ulrika och Eld, Christer, "The Construction of Whiteness in the Work of The Swedish State Institute for Race Biology", bidrag till konferens i Dubrovnik 10-12 maj 2015. Tillgänglig via Uppsala universitets publikationer, <http://uu.diva->

portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A812911&dswid=7754 (hämtad den 7 februari 2019).

Koch, Lene (1996), *Racehygiejne i Danmark 1920-56*, Köpenhamn: Gyldendal.

Kärnfelt, Johan (2009), *Allt mellan himmel och jord: Om Knut Lundmark, astronomin och den publika kunskapsbildningen*, Lund: Nordic Academic Press.

Kärnfelt, Johan, Grandin, Karl och Jülich, Solveig [red.] (2018), *Kunskap i rörelse: Kungl. Vetenskapsakademien och skapandet av det moderna samhället*, Göteborg och Stockholm: Makadam förlag.

Larsson, Ola (2010), *(O)mänskligt – om rasbiologins historia*, Stockholm: Forum för levande historia.

Larsson Heidenblad, David, "Framtidskunskap i cirkulation: Gösta Ehrensvärds diagnos och den svenska framtidsdebatten, 1971-1972", *Historisk Tidskrift* 135 (4), 2015, s. 593-621.

Lejon, Kjell O. (1999), *Steriliseringarna och Svenska kyrkan 1935-1975*, Uppsala: Svenska kyrkans forskningsråd.

Lindquist, Bosse (1991), *Förädlade svenskar – drömmen om att skapa en bättre människa*, Stockholm: Alfabeta Bokförlag AB.

Ljungström, Olof (2004), *Oscariansk antropologi: Etnografi, förhistoria och rasforskning under sent 1800-tal*, Hedemora/Uppsala: Gidlunds förlag.

Lundmark, Lennart (2002), *"Lappen är ombytlig, ostadig och obekvämlig...": Svenska statens samepolitik i rasismens tidevarv*, Bjurholm: Norrlands Universitetsförlag i Umeå AB.

Lundmark, Lennart (2007), *Allt som kan mätas är inte vetenskap – en populärhistorisk skrift om Rasbiologiska institutet*, Stockholm: Forum för levande historia.

Lynöe, Niels (2000), *Rasförbättring genom sterilisering: Ett försök att värdera dåtidens handlingar: En studie av Svenska Läkaresällskapets skrifter 1920-1974*, Stockholm: Svenska Läkaresällskapet och Förlagshuset Gothia AB.

Lässig, Simone, "The History of Knowledge and the Expansion of the Historical Research Agenda", *Bulletin of the German Historical Institute* 59, 2016, s. 29-58.

Nach Feierabend: Zürcher Jahrbuch für Wissensgeschichte 7, 2011.

Palmblad, Eva (2000), *Den disciplinerade reproduktionen: Abort- och steriliseringspolitikens dolda dagordning*, Stockholm: Carlsson Bokförlag.

Paulsson, Gregor (1937), *Redogörelse för Stockholmsutställningen 1930*, Stockholm.

Pick, Daniel (1989), *Faces of Degeneration: A European Disorder, c. 1848-1918*, Cambridge: Cambridge University Press.

Rudberg, Eva (1999), *Stockholmsutställningen 1930: Modernismens genombrott i svensk arkitektur*, Stockholm: Stockholmia förlag.

Runcis, Maija (1998), *Steriliseringar i folkhemmet*, Stockholm, Ordfront förlag.

Sarasin, Philipp, "Was ist Wissensgeschichte?", *Internationales Archiv für Sozialgeschichte der deutschen Literatur* 36 (1), 2011, s. 159-172.

Scandinavian Journal of History 24 (2), 1999.

Secord, James, "Knowledge in Transit", *Isis* 95 (4), 2004, s. 654-672.

Steriliseringsfrågan i Sverige 1935-1975: Historisk belysning, kartläggning, intervjuer: Slutbetänkande av 1997 års steriliseringsutredning, Statens offentliga utredningar 2000:20, Stockholm: Fritzes Offentliga Publikationer.

Svanberg, Fredrik (2015), *Människosamlarna: Anatomiska museer och rasvetenskap i Sverige ca 1850-1950*, Stockholm: Historiska museet.

Terrall, Mary, "Following insects around: tools and techniques of eighteenth-century natural history", *The British Journal for the History of Science* 43 (4), 2010, s. 573-588.

Tunlid, Anna (2004), *Ärftlighetsforskningens gränser: Individer och institutioner i framväxten av svensk genetik*, Lund: Ugglan.

Tydén, Mattias (2002), *Från politik till praktik: De svenska steriliseringslagarna 1935-1975*, Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Weingart, Peter, Kroll, Jürgen och Bayertz, Kurt (1992), *Rasse, Blut und Gene: Geschichte der Eugenik und Rassenhygiene in Deutschland*, Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.

Zaremba, Maciej (1999), *De rena och de andra: Om tvångssteriliseringar, rashygien och arvsynd*, Stockholm: Bokförlaget DN.

Zippel, Katrin (2009), ”’Learn to see!’: Photography in the service of race biology”, i Müssener, Helmut och Jegebäck, Per (red.), *Rasen och vetenskapen*, Uppsala: Centrum för multietnisk forskning: Programmet för studier kring Förintelsen och folkmord.

Östling, Johan, ”Vad är kunskapshistoria?”, *Historisk Tidskrift* 135 (1), 2015, s. 109-119.

Östling, Johan och Larsson Heidenblad, David, ”Cirkulation – ett kunskapshistoriskt nyckelbegrepp”, *Historisk Tidskrift* 137 (2), 2017, s. 269-284.

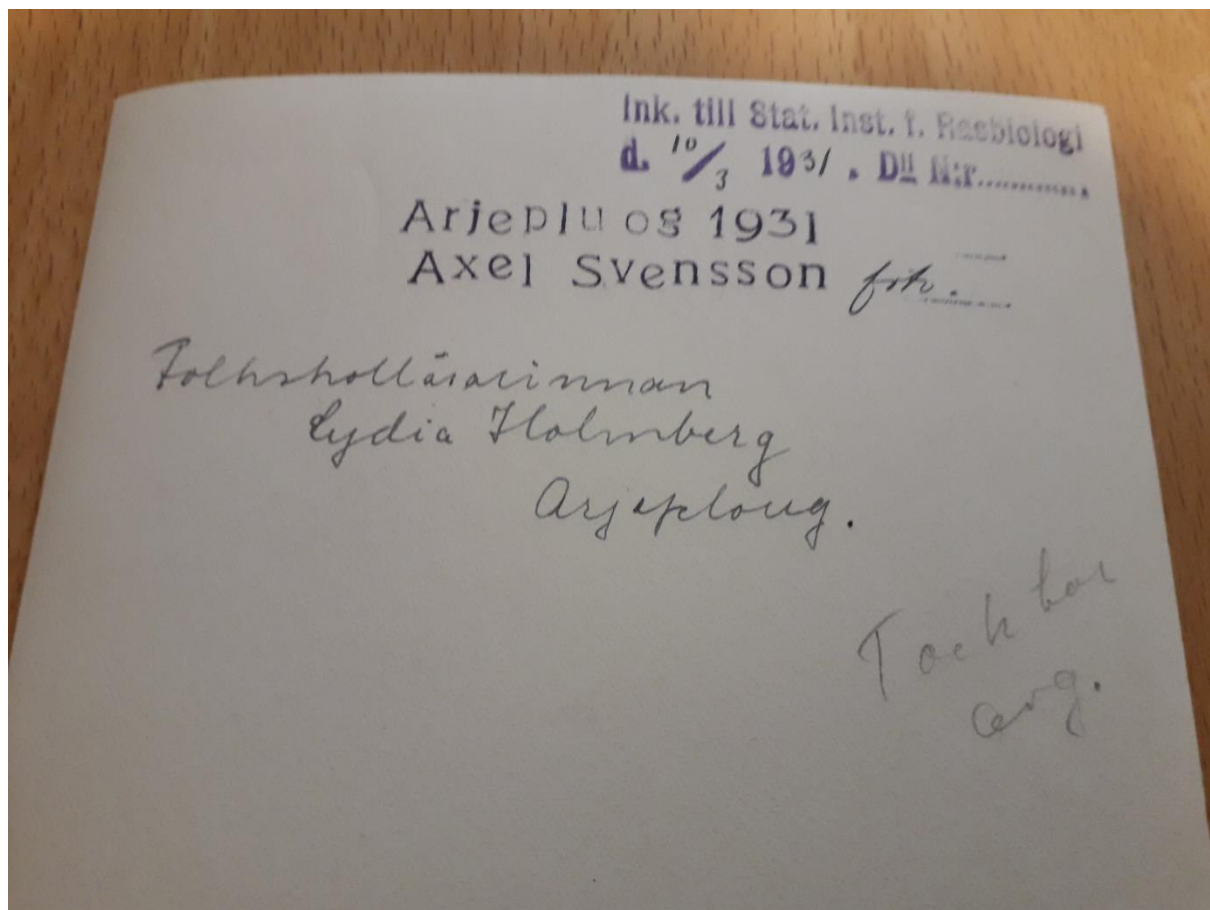
Östling, Johan, Sandmo, Erling, Larsson Heidenblad, David, Nilsson Hammar, Anna och Nordberg, Kari H. [red.] (2018), *Circulation of Knowledge: Explorations in the History of Knowledge*, Lund: Nordic Academic Press.

Fig. 2: Fotografi på folkskollärarinnan Lydia Holmberg, Arjeplog, framsida (Rasbiologiska institutets fotografiska arkiv, kuvert 4: *Folkskollärare och lärarinnor*).

Fig. 3: Fotografi på folkskollärarinnan Lydia Holmberg, Arjeplog, baksida (Rasbiologiska institutets fotografiska arkiv, kuvert 4: *Folkskollärare och lärarinnor*).

Fig. 4: Representanter för olika svenska landskap (Rasbiologiska institutets fotografiska arkiv, album A7: *Rasbiologiska institutets utställning å "Svea Rike" 1930-31*, s. 11).

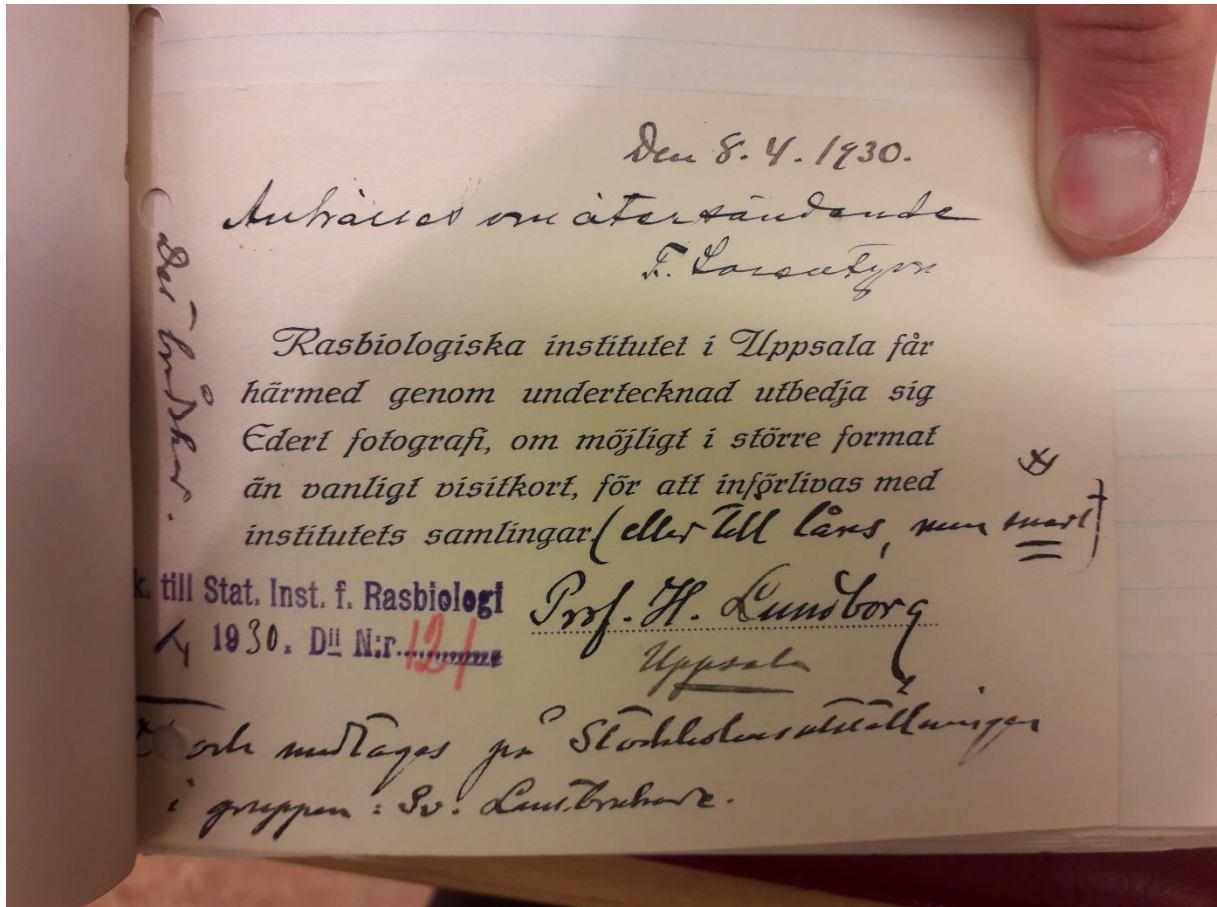
Fig. 5: Fotografier inskickade av svenska bönder, framsidor (Rasbiologiska institutets fotografiska arkiv, kuvert 8: *Jordbrukare*).

Fig. 6: Fotografier inskickade av svenska bönder, baksidor (Rasbiologiska institutets fotografiska arkiv, kuvert 8: Jordbrukare).

Fig. 7: Exempel på de tryckta kort som skickades ut till allmänheten med anhållan om fotografier (SIFR E2:9, D.nr. 121/30 [8/4 1930]).

Fig. 8: Exempel på de cirkulärskrivelser som skickades ut till privatpersoner (Stor-Morsättlingar) inför Stockholmsutställningen våren 1930 (Kart- och bildavdelningen, UUB).

Uppsala

Uppsala

S. H. T.

Ledande personer för Stockholmsutställningen sommaren 1930 ha anmodat undertecknad att söka åvägbringa en representativ samling folk- och rastyper att ingå såsom en del i en planerad avdelning, som benämnes "Svea Rike". Då planen synes mig vara god och värd all uppmärksamhet, har jag velat efterkomma denna anmodan och fördenskull börjat samla nödigt material. Bland annat önskar jag få till stånd en karta, angivande härstammings-orterna för Sveriges nu ledande kulturpersoner. Till dem räknar jag alla högre civila och militära ämbetsmän, framstående författare, konstnärer, vetenskapsmän och uppfinnare samt organisatörer på olika områden. Det gäller att få veta icke blott var dessa kulturbärrare själva äro födda, utan framförallt varifrån fäderne- och mödernesläkterna härstamma (med fädernet förstås här närmast farfar och farfars far, med mödernet morfar och morfars far). I den mån orten kan närmare angivas än till enbart landskapet, är detta av stort värde. Jag ber Eder därför att genom ifyllande av nedanstående formulär och detsamma snara återsändande godhetsfullt bidra till förverkligandet av ovan skisserade plan. De inkomna uppgifterna skola sedermera på lämpligt sätt bearbetas. På några ställen i utlandet hava liknande försök till utredning gjorts och överallt ådragit sig livligt intresse.

Uppsala, poststämpels datum.

Professor, chef för Rasbiologiska institutet.

Undertecknad är född i _____
 _____ församling, stad, den 18
 län,
 härstammar på fädernet från _____
 _____ i stad,
 härstammar på mödernet från _____ landskap,
 _____ i stad,
 landskap.

Min ögonfärg* är: ljus—blandad—brun (den passande färgen understrykes).

Tydlig namnteckning.

Titel.

* 1. Med ljus ögonfärg menas här: blå, grå, svagt gul- eller grönaktig, eller ljus med enstaka mörka punkter eller streck.
 2. Blandad = ögon med både ljusa och bruna färgtoner.
 3. Brun (i ljusare eller mörkare färgnyanser).

Fig. 9: Närslutna fotografier i Nils Johanssons brev till institutet (SIFR-Ink. E2:2a, D.nr. 49/24 [12/3 1924]).

Bilaga 2: till rasbiologiska institutet inskickade fotografier 1930-1931

Kuvert 4, *Folkskolelärare och lärarinnor*

Folkskollärare Dan Flinck, Leksand, ink. 18/3 1931 (d.nr. saknas). Förekommer i album A7 som representant för Leksand i galleriet *Överlärare, lärare och lärarinnor vid folk- och småskolor* (10431).

Folkskollärare Einar Granberg, Krokom, ink. 24/2 1931 (d.nr. saknas). Förekommer i album A7 som representant för Östersund i galleriet *Överlärare, lärare och lärarinnor vid folk- och småskolor* (10431).

Folkskollärarinna Lydia Holmberg, Arjeplog, ink. 10/3 1931 (d.nr. saknas). Förekommer i album A7 som representant för Lappland, Arjeplog i galleriet *Överlärare, lärare och lärarinnor vid folk- och småskolor* (10431).

Överlärare Emil Johansson, Grängesberg, ink. 9/3 1931 (d.nr. saknas). Förekommer i album A7 som representant för Dalarne, Grängesberg i galleriet *Överlärare, lärare och lärarinnor vid folk- och småskolor* (10431).

Folkskollärarinna Elsa Wiklund, Boden, ink. 4/3 1931 (d.nr. saknas). Förekommer i album A7 som representant för Boden i galleriet *Överlärare, lärare och lärarinnor vid folk- och småskolor* (10431).

Överlärare Gottfrid Rungren, Köping, ink. 1/4 1931 (d.nr. saknas). Förekommer i album A7 som representant för Köping i galleriet *Överlärare, lärare och lärarinnor vid folk- och småskolor* (10431).

Kuvert 5, *Författare m.m.*

Tonsättaren Josef Eriksson, ink. 10/4 1930 (d.nr. 739). Förekommer i album A7 i galleriet *Vetenskapsmän, författare, konstnärer o.a.* (10429).

Tonsättaren Ture Rangström, ink. 24/4 1930 (d.nr. 798). Förekommer i album A7 i galleriet *Vetenskapsmän, författare, konstnärer o.a.* (10429).

Hovsångaren prof. John Forsell, ink. 16/4 1930 (d.nr. saknas). Förekommer i album A7 i galleriet *Vetenskapsmän, författare, konstnärer o.a.* (10429).

Författaren Verner von Heidenstam, ink. 20/3 1930 (d.nr. 410). Förekommer i album A7 i galleriet *Vetenskapsmän, författare, konstnärer o.a.* (10429).

Kuvert 7, Högre ämbetsmän och civilmilitärer

Generaldirektör Anders Örne, ink. [odat.] 1930 (d.nr.). Förekommer i album A7 på sidan 5 och i galleriet *Högre ämbetsmän* (10430).

Generaldirektör Nils Wohlin, ink. [odat.] 1930 (d.nr. saknas). Förekommer i album A7 på sidan 5 och i galleriet *Högre ämbetsmän* (10430).

Intendent Axel Gauffin, ink. [odat.] 1930 (d.nr. saknas). Förekommer i album A7 på sidan 5 och i galleriet *Högre ämbetsmän* (10430).

Generaldirektör Ivar Tengbom, ink. 3/3 1930 (d.nr. 235). Förekommer i album A7 på sidan 5 och i galleriet *Högre ämbetsmän* (10430).

Landshövding Sven Hagströmer, ink. [odat.] 1930 (d.nr. saknas). Förekommer i album A7 på sidan 5 och i galleriet *Högre ämbetsmän* (10430).

Generaldirektör Axel Granholm, ink. 20/2 1930 (d.nr. 117). Förekommer i album A7 på sidan 5 och i galleriet *Högre ämbetsmän* (10430).

Överdirektör Axel Gavelin, ink. [?]/4 1930 (d.nr. saknas). Förekommer i album A7 på sidan 5.

Kuvert 8, Jordbrukare

Lantbrukare Elof [oläsligt], ink. 26/3 1930 (d.nr. 532). Förekommer i album A7 som representant för Skåne på sidan 11 och även i galleriet märkt 10427.

Lantbrukare [oläsligt] Jansson ink. 21/3 1930 (d.nr. 472). Förekommer i album A7 som representant för Östergötland på sidan 11 och även i galleriet märkt 10427.

Anonym bonde från Sidensjö, Ångermanland, ink. 7/4 1930 (d.nr. saknas). Förekommer i album A7 som representant för Ångermanland på sidan 11 och även i galleriet märkt 10427.

Hemmansägare Nils Nilsson, ink. [odat.] 1930 (d.nr. saknas). Förekommer i album A7 som representant för Värmland på sidan 11 och även i galleriet märkt 10427.

Hemmansägare J. Edberg, ink. 26/3 1930 (d.nr. 544). Förekommer i album A7 som representant för Medelpad på sidan 11 och även i galleriet märkt 10427.

Kuvert 10, Läkare

Överläkare Henning Waldenström, ink. 28/3 1930 (d.nr. 607). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 10.

Lasarettsläkare E.A. Helling, ink. 9/4 1930 (d.nr. 770). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 4; dr. Birger Hallengren, märkt "Folktypsutställningen 1919". Förekommer i album A7 i galleriet *Läkare* (10432).

Bruks- och provinsialläkare Gunnar Gibson, ink. 9/4 1930 (d.nr. saknas). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 4 och i galleriet *Läkare* (10432).

Läkare Anton Hjalmar Forsheim, ink. 7/4 1930 (d.nr. saknas). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 4.

Lasarettsläkare G. Bäärnheim, ink. 20/3 1930 (d.nr. 490). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 4 och i galleriet *Läkare* (10432).

Lasarettsläkare Carl Adlercreutz, ink. 26/3 1930 (d.nr. 541). Förekommer i album A7 i galleriet *Läkare* (10432).

Lasarettsläkare Fritz Kaijser, ink. 30/3 1930 (d.nr. 640). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 4.

Lasarettsläkare Olof Lundblad, ink. 11/3 1930 (d.nr. 331). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 4 och i galleriet *Läkare* (10432).

Dr. Gustaf Olsson, ink. 23/3 1930 (d.nr. saknas). Förekommer i album A7 i galleriet *Läkare* (10432).

Med.lic. Thyra Richter, ink. 8/4 1930 (d.nr. saknas). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 4.

Lasarettsläkare Torsten Rietz, ink. 10/4 1930 (d.nr. 744). Förekommer i album A7 i galleriet *Läkare* (10432).

Läkare Anna Mathilda Freidenfelt-Sjövall, ink. [odat.] 1930 (d.nr. saknas). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 4.

Lasarettsläkare Thor Stenström, ink. 22/3 1930 (d.nr. 476). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 4 och i galleriet *Läkare* (10432).

Överläkare G. Söderbergh, ink. 13/3 1930 (d.nr. 341). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 4.

Lasarettsläkare G. Wilhelm Törnqvist, märkt "Folktypsutställningen 1919". Förekommer i album A7 i galleriet *Läkare* (10432).

Lasarettsläkare Enoch Utterström, ink. 18/3 1930 (d.nr. 438). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 4 och i galleriet *Läkare* (10432).

Med.dr. Martha P:son Henning, ink. 3/4 1930 (d.nr. 689). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 4 och i galleriet *Läkare* (10432).

Kuvert 12, *Militärer*

Överste Johan Georg Sylwan, ink. 5/3 1930 (d.nr.271). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 2 och i galleriet *Högre militärer* (10431).

Generallöjtnant Karl O. Toll, ink. 20/2 1930 (d.nr. 113). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 2 och i galleriet *Högre militärer* (10431).

Överstelöjtnant T. Winberg, ink. 15/3 1930 (d.nr. 374). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 2 och i galleriet *Högre militärer* (10431).

Konteramiral C.F. Riben, ink. 2/3 1930 (d.nr. 229). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 2 och i galleriet *Högre militärer* (10431).

Generallöjtnant R. Munck af Fulkila, ink. 20/2 1930 (d.nr. 112). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 2.

Överste Gerdt Lundeberg, ink. 24/2 1930 (d.nr. 158). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 2 och i galleriet *Högre militärer* (10431).

Generalintendent Axel Hultkrantz, ink. 22/2 1930 (d.nr. 140). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 2 och i galleriet *Högre militärer* (10431).

Kommendör Einar Selander, ink. 29/4 1930 (d.nr. 817). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 2.

Konteramiral Harald Åkermark, ink. 24/2 1930 (d.nr. 166). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 2 och i galleriet *Högre militärer* (10431).

Generalmajor Bo Boustedt, ink. 21/2 1930 (d.nr. 119). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 2 och i galleriet *Högre militärer* (10431).

Överste Erik af Edholm, ink. 25/2 1930 (d.nr. 184). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 2 och i galleriet *Högre militärer* (10431).

Konteramiral Ch. de Champs, ink. 26/3 1930 (d.nr. 573). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 2 och i galleriet *Högre militärer* (10431).

Överstelöjtnant T.R. Evers, ink. 15/3 1930 (d.nr. 391). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 2 och i galleriet *Högre militärer* (10431).

Överste N. Eklöf, ink. 22/2 1930 (d.nr. 144). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 2 och i galleriet *Högre militärer* (10431).

Överste G.R. Geijer, ink. 22/2 1930 (d.nr. 137). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 2 och i galleriet *Högre militärer* (10431);

Överstelöjtnant C.F. von Gerber, ink. [?]/4 1930 (d.nr. saknas). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 2.

Generalmajor Ludvig Hammarskiöld, ink. 21/2 1930 (d.nr. 120). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 2 och i galleriet *Högre militärer* (10431).

Överste J.A. Hallgren, ink. 16/3 1930 (d.nr. [oläsligt]). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 2 och i galleriet *Högre militärer* (10431).

Överste Erik Grafström, ink. 22/2 1930 (d.nr. 145). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 2 och i galleriet *Högre militärer* (10431).

Generalmajor P. Hegart, ink. [?]/4 1930 (d.nr. saknas). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 2 och i galleriet *Högre militärer* (10431).

Överste Axel Lagerfelt, ink. 4/2 1930 (d.nr. 260). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 2 och i galleriet *Högre militärer* (10431).

Överste Gustaf Adolf Lewenhaupt, ink. 24/2 1930 (d.nr. 173). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 2 och i galleriet *Högre militärer* (10431).

Kuvert 14, *Professorer*

Professor Gunnar Bergman, ink. 1/4 1930 (d.nr. 57). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 3.

Professor Th. Engströmer, ink. [odat.] (d.nr. saknas). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 3 och i galleriet märkt 10433.

Professor Arvid Högbom, ink. 13/2 1930 (d.nr. 1a). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 3.

Professor Carl Skottberg, ink. 15/4 1930 (d.nr. saknas). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 3 och i galleriet märkt 10433.

Professor Herman Funkquist, ink. [odat.] 1930 (d.nr. saknas). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 3 och i galleriet märkt 10433.

Professor Klas Sandén, ink. 9/3 1930 (d.nr. 226). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 3.

Professor Malte Jacobsson, ink. 23/4 1930 (d.nr. 63). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 3 och i galleriet märkt 10433.

Professor Axel Moberg, ink. 14/2 1930 (d.nr. 28). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 3 och i galleriet märkt 10433.

Professor Martin P. Nilsson, ink. [odat.] (d.nr. saknas). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 3 och i galleriet märkt 10433.

Kuvert 15, *Präster*

Kontraktsprost Otto Bolling, ink. [?]/ 1930 (d.nr. saknas). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 6 och i galleriet märkt 10433.

Domprost C.V. Bromander, ink. 7/4 1930 (d.nr. saknas). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 6 och i galleriet märkt 10433.

Kyrkoherde Axel Bäckner, ink. [odat.] 1930 (d.nr. saknas). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 6.

Kontraktsprost E.K. Broman, ink. 5/4 1930 (d.nr. saknas). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 6 och i galleriet märkt 10433.

Kyrkoherde Hjalmar Westeson, ink. [?]/4 1930 (d.nr. saknas). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 6 och i galleriet märkt 10433.

Komminister Fredrik Dahlbom, ink. 4/3 1930 (d.nr. saknas). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 6 och i galleriet märkt 10433.

Präst Pehr Pehrsson, ink. 13/3 1930 (d.nr. 345). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 6 och i galleriet märkt 10433.

Kontraktsprost Carl Lönroth, ink. 8/4 1930 (d.nr. saknas). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 6 och i galleriet märkt 10433.

Kyrkoherde Axel Klint, ink. [?]/4 1930 (d.nr. saknas). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 6 och i galleriet märkt 10433.

Kyrkoherde Eric Hammar, ink. 24/4 1930 (d.nr. saknas). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 6 och i galleriet märkt 10433.

Kyrkoherde Ivan Jäderlund, ink. 8/4 19[?] (d.nr. saknas). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 6 och i galleriet märkt 10433.

Kyrkoherde B.G. Jonzon, ink. [odat.] 1930 (d.nr. saknas). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 6 och i galleriet märkt 10433.

Kontraktsprost L.M. Engström, ink. [odat.] 1930 (d.nr. saknas). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 6 och i galleriet märkt 10433.

Kyrkoherde H. Södersten, ink. 11/4 1930 (d.nr. saknas). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 6.

Kuvert 17, Sjuksköterskor

Röntgensköterska, sanatoriet i Örnsköldsvik, ink. 7/4 1930 (d.nr. saknas). Förekommer i album A7 som representant för Örnsköldsvik i galleriet *Sjuksköterskor* (10432).

Rödakorsetsyster, Boden, ink. 12/4 1930 (d.nr. saknas). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 9.

Kuvert 34, *Militärer*

Överste Ivar Holmqvist, ink. 10/3 1930 (d.nr. 322). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 2 och i galleriet *Högre militärer* (10431).

Kuvert 36, *Professorer*

Professor emeritus Allvar Gullstrand, ink. 6/4 1930 (d.nr. 730). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 3.

Professor Alfred Pettersson, ink. [odat.] 1930 (d.nr.). Förekommer i album A7 i galleriet på sidan 3 och i galleriet märkt 10433.

Kuvert 40, *Studenter*

Student Birger Berggren, ink. 12/4 1930 (d.nr. saknas). Förekommer i album A7 i galleriet *Studenter* (10430).

Högre ämbetsmän. Från 1931 års utställning (onumr.)

Riksantikvarie Sigurd Curman, ink. 9/4 1930 (d.nr. 205). Förekommer i album A7 i galleriet *Högre ämbetsmän* (10430).

Generaldirektör Gösta Malm, ink. 1/3 1930 (d.nr. 220). Förekommer i album A7 i galleriet *Högre ämbetsmän* (10430).

Bilaga 3: till institutet inkomna skrivelser som rör inskickade fotografier 1930-1931

SIFR E2:9 (UUA)

D.nr. 87/30 (19/3 1930), 91/30 (14/3 1930), 93/30 (8/4 1930), 99/30 (29/3 1930), 100/30 (7/4 1930), 101/30 (odat.), 104/30 (11/4 1930), 106/30 (9/4 1930), 107/30 (11/4 1930), 108/30 (7/4 1930), 111/30 (15/3 1930), 112/30 (11/4 1930), 114a/30 (9/4 1930), 114b/30 (10/4 1930), 115/30 (13/4 1930), 116/30 (8/4 1930), 117/30 (7/4 1930), 118/30 (8/4 1930), 119/30 (7/4 1930), 120/30 (10/4 1930), 121/30 (8/4 1930), 122/30 (9/4 1930), 123/30 (11/4 1930), 124/30 (10/4 1930), 125/30 (9/4 1930), 126/30 (12/4 1930), 127/30 (11/4 1930), 128/30 (6/4 1930), 129/30 (12/4 1930), 130/30 (6/4 1930), 131/30 (odat.), 132/30 (13/4 1930), 133/30 (16/4/1930), 140/30 (24/4 1930), 141/30 (20/4 1930), 142/30 (23/4 1930), 143/30 (24/4 1930), 144/30 (20/4 1930), 146/30 (24/4 1930), 147/30 (22/4 1930), 151/30 (28/3 1930), 156/30 (12/4 1930), 159/30 (14/4 1930), 160/30 (19/4 1930), 161/30 (odat.), 162/30 (9/4 1930), 163/30 (18/4 1930), 164/30 (26/4 1930), 165/30 (odat.), 166/30 (28/4 1930), 167/30 (26/4 1930), 168/30 (29/4 1930), 171/30 (2/5 1930), 172/30 (odat.), 174/30 (odat.), 176/30 (4/5 1930), 180/30 (6/5 1930), 184/30 (10/5 1930), 185/30 (10/5 1930), 186/30 (10/5 1930), 187/30 (9/5 1930), 188/30 (13/5 1930), 189/30 (25/4 1930), 190/30 (odat.), 192/30 (17/4 1930), 193/30 (9/5 1930), 194/30 (18/5 1930), 195/30 (1/5 1930), 196/30 (1/5 1930), 197/30 (2/5 1930), 198/30 (5/4 1930), 205/30 (odat.), 215/30 (14/3 1930), 218/30 (10/4 1930), 222/30 (29/3 1930), 223/30 (5/4 1930), 225/30 (13/5 1930), 226/30 (23/6 1930).

SIFR E2:10 (UUA)

D.nr. 27/31 (23/2 1931), 28/31 (21/2 1931), 29/31 (24/2 1931), 30/31 (24/2 1931), 32/31 (odat.), 43/31 (odat.), 49/31 (3/3 1931), 52/31 (8/3 1931), 57/31 (12/3 1931), 64/31 (14/3 1931), 67/31 (18/3 1931), 81/31 (30/3 1931), 82/31 (31/3 1931), 83/31 (1/4 1931), 84/31 (3/4 1931), 95/31 (31/3 1931), 96/31 (31/3 1931), 97/31 (1/4 1931), 99/31 (23/3 1931), 103/31 (9/4 1931), 104/31 (24/4 1931), 105/31 (25/4 1931), 106/31 (25/4 1931), 107/31 (27/4 1931), 108/31 (24/4 1931), 113b/31 (14/4 1931), 114/31 (15/4 1931), 115/31 (18/4 1931), 116/31 (24/4 1931), 117/31 (8/4 1931), 118/31 (26/4 1931), 119/31 (27/4 1931), 122/31 (23/4 1931), 123/31 (28/4 1931), 124/31 (29/4 1931), 125/31 (29/4 1931), 126/31 (29/4 1931), 127/31 (30/4 1931), 128/31 (30/4 1931), 129/31 (1/5 1931), 131/31 (3/5 1931), 132/31 (28/4 1931), 133/31 (5/5 1931), 134/31 (4/5 1931), 135/31 (5/5 1931), 136/31 (5/5 1931), 140/31 (8/5

1931), 141/31 (9/3 1931), 142/31 (9/5 1931), 143/31 (10/5 1931), 144/31 (10/5 1931), 145/31 (10/5 1931), 146/31 (11/5 1931), 147/31 (11/5 1931), 148/31 (17/4 1931), 149/31 (7/2 1931), 151/31 (6/3 1931), 152/31 (7/3 1931), 153/31 (13/3 1931), 154/31 (19/3 1931), 155/31 (24/3 1931), 156/31 (27/3 1931), 157/31 (7/5 1931), 158/31 ("27"), 159/31 (26/3 1931), 166/31 (16/5 1931), 167/31 (18/5 1931), 168/31 (30/4 1931), 170/31 (19/2 1931), 171/31 (21/2 1931), 172/31 (21/2 1931), 173/31 (4/3 1931), 174/31 (29/4 1931), 175/31 (2/5 1931), 176/31 (4/5 1931), 177/31 (10/5 1931), 180/31 (15/5 1931), 181/31 (28/5 1931), 184/31 (11/5 1931), 190/31 (12/5 1931), 191/31 (22/5 1931), 192/31 (29/5 1931), 211/31 (16/3 1931), 244/31 (21/6 1931), 254/31 (5/5 1931), 255/31 (6/5 1931), 256/31 (16/6 1931), 258/31 (25/7 1931), 400/31 (10/4 1931).